DEPARTEMENT
LANDBOUW & VISSERIJ

NATIONALE STRATEGIE VOOR DUURZAME OPERATIONELE PROGRAMMA'S 2019-2023

DEEL 1
Analyse en evaluatie

Vlaanderen
is landbouw en visserij

www.vlaanderen.be

AFKORTINGEN

GMO: Gemeenschappelijke Marktordening

PDPO: Programma voor Plattelandsontwikkeling

PO: Producentenorganisatie

UPO: Unie van producentenorganisaties

WETGEVING

Verordening: verordening (EU) Nr. 1308/2013 van het Europees Parlement en de Raad van 17 december 2013 tot vaststelling van een gemeenschappelijke ordening van de markten voor landbouwproducten.

Gedelegeerde verordening: gedelegeerde verordening (EU) nr. 2017/891 van de Commissie van 13 maart 2017 tot aanvulling van de Verordening (EU) nr. 1305/2013 van het Europees Parlement en van de Raad wat betreft de sectoren groenten en fruit en verwerkte groenten en fruit en tot aanvulling van Verordening (EU) nr. 1306/2013 van het Europees Parlement en de Raad wat betreft de in deze sectoren toe te passen sancties en tot wijziging van Uitvoeringsverordening (EU) nr. 543/2011 van de Commissie;

Uitvoeringsverordening: uitvoeringsverordening (EU) nr. 2017/892 van de Commissie van 13 maart 2017 tot vaststelling van voorschriften voor de toepassing van Verordening (EG) nr. 1308/2013 van het Europees Parlement en de Raad, wat betreft de sectoren groenten en fruit en verwerkte groenten en fruit.

Besluit van de Vlaamse Regering: besluit van de Vlaamse Regering van 8 mei 2009 betreffende de gemeenschappelijke ordening der markten in de sector groenten en fruit voor wat betreft de erkenning van producentenorganisaties, de actiefondsen, de operationele programma's en de toekenning van de financiele steun.

Ministerieel besluit: ministerieel besluit houdende uitvoering van artikelen 2 en 50 van het besluit van de Vlaamse Regering van 8 mei 2009 betreffende de gemeenschappelijke ordening der markten in de sector groenten en fruit voor wat betreft de erkenning van producentenorganisaties, de actiefondsen, de operationele programma's en de toekenning van de financiële steun.

INHOUD

1 Inleiding 6
2 Looptijd van de nationale strategie 6
3 Analyse van de situatie: omgevingsanalyse 7
3.1 Methodologische bedenking 7
3.2 Kenmerken van de Vlaamse groente- en fruitproductie 8
3.2.1 Productie-eenheden 8
3.2.2 Areaal 9
3.2.3 Arbeid 15
3.2.4 Schaalvergroting 16
3.2.5 Productie 18
3.3 Kengetallen over milieu 19
3.3.1 Energiegebruik 19
3.3.2 Gewasbescherming 20
3.3.3 Water 23
3.3.4 Kunstmest 25
3.3.5 Kengetallen kunstmestgebruik per gewas en Vlaanderen 25
3.4 Innovatie en investeringen 26
3.4.1 Innovatiegedrag 27
3.4.2 Nieuwe vestigingen en investeringen in de tuinbouw 28
3.5 Risico's en kwetsbaarheid 32
3.5.1 Risicobeheer en crisisbestendigheid 33
3.5.2 Welzijn 33
3.5.3 Conjunctuurindex 34
3.6 Keten 36
3.6.1 Producentenorganisaties 36
3.6.2 Alternatieve en korte ketens als vernieuwde afzetkanalen 41
3.6.3 Voedingsindustrie 41
3.6.4 Consumptie 43
3.7 Biologische groenten en fruit 45
3.7.1 Aantal productie-eenheden 45
3.7.2 Biologisch areaal 46
3.7.3 Distributie en consumptie van biologische versproducten 47
3.8 Belgische tuinbouw in een internationaal perspectief 50
3.8.1 Productie 50
3.8.2 PO en UPO in de Europese Unie 55
3.8.3 Internationale handel 55
3.9 Conclusies 61
4 SWOT-analyse groente- en fruitsector 62
4.1 Sterktes 62
4.2 Zwaktes 63
4.3 Kansen 65
4.4 Bedreigingen 67
4.5 Prioriteiten 70
5 Evaluatie van de operationele programma's en de nationale strategie. 71
5.1 Enkele cijfers 71
5.2 Doelstellingen en resultaten 72
5.3 Besluit 73

1 INLEIDING

De nationale strategie voor operationele programma's legt het Vlaamse kader vast waarbinnen acties en maatregelen kunnen ontwikkeld worden door de erkende producentenorganisaties en hun unies.

De nationale strategie vertrekt van een strategie en visie op de toekomst van de sector, gebaseerd op een diepgaande achtergrond- en SWOT-analyse, een bevraging van de sector en een evaluatie van de voorgaande GMO-periode.

Ze biedt een beleidsondersteuning en beleidsomkadering aan de PO's en geeft concrete richtlijnen en interpretaties die ook bij de controles zullen gebruikt worden. Daarnaast worden in de strategie ook alle administratieve verplichtingen en rapporteringsvoorwaarden weergegeven.

Het streven naar **vernieuwing** en vooruitgang vormt een belangrijk stuk van de strategie. Onze producentenorganisaties hebben op Europese schaal al een zeer hoge graad van ontwikkeling bereikt. Deze voorsprong die over de jaren heen werd opgebouwd kan echter snel bijgebeend worden door de concurrentie. Vertrekkend van de bestaande situatie moet daarom worden verder gebouwd en moet een positieve evolutie tot stand komen ten opzichte van de beginsituatie.

Deze strategie kwam tot stand dank zij de intense samenwerking tussen de Minister van Landbouw en Visserij, het Departement Landbouw en Visserij en de betrokken sector. Er werden workshops en verschillende overlegmomenten georganiseerd. In de loop van het proces konden alle betrokkenen ook schriftelijke opmerkingen indienen. Een nauwe samenwerking tussen het beleid en de uitvoering moet zorgen voor een grote mate van uitvoerbaarheid en controleerbaarheid.

Deel 1 omvat de achtergrond- en de SWOT-analyse, evenals de evaluatie van de voorbije 5 jaar.

In deel 2 worden een aantal strategieën uitgewerkt om de groente- en fruitsector in de toekomst als sector voldoende concurrentieel te houden.

In deel 3 van deze nationale strategie wordt uitgebreid ingegaan op alle voorschriften voor de uitgaven en acties binnen een operationeel programma, regels rond subsidiabiliteit en verplichtingen van de PO en haar leden.

2 LOOPTIJD VAN DE NATIONALE STRATEGIE

Deze nationale strategie geldt voor de periode van **2019–2023**. Elke producentenorganisatie of unie van producentenorganisaties erkend in Vlaanderen moet zijn operationeel programma indienen in lijn met deze nationale strategie.

Deel 3 van deze nationale strategie kan per toepassingsjaar nog worden gewijzigd naar aanleiding van controles, audits en evaluaties, maar ook bij een wijzigend Europees beleid. Dergelijke wijzigingen zullen tijdig worden aangekondigd.

De PO's of UPO's worden verplicht om operationele programma's neer te leggen voor 5 jaar. Vijfjarenprogramma's moeten toelaten om een beleid te ontwikkelen over een langer periode.

Operationele programma's die werden goedgekeurd volgens de bepalingen van de nationale Strategie 2015-2019 kunnen doorlopen tot het einde ervan onder dezelfde voorwaarden of kunnen gewijzigd worden om te voldoen aan de eisen van deze nationale Strategie. Indien er evenwel forfaitaire standaardtarieven of schalen van eenheidskosten worden gebruikt, dan zijn deze na aanpassing onmiddellijk van toepassing op alle operationele programma's.

3 ANALYSE VAN DE SITUATIE: OMGEVINGSANALYSE[1]

In dit hoofdstuk geven we een beschrijving van de bestaande situatie in de sector groenten en fruit door/met gekwantificeerde gegevens, op het gebied van productie én handel, consumptie met de nadruk op de sterke en de zwakke punten van de sector, de trends, de ongelijkheden, de behoeften, de achterstanden en het ontwikkelingspotentieel.

Aangezien deze strategie focust op groenten en fruit, zal het document de klemtoon leggen op deze productiesectoren. In de gevallen waar er ruimer gekeken wordt (bv. als het gaat om de tuinbouw inclusief sierteelt), wordt dat duidelijk vermeld in de tekst.

3.1 METHODOLOGISCHE BEDENKING

Jaarlijks bevraagt de FOD Economie - Statbel de landbouwers met een enquête in mei.
De gegevens worden samengevoegd met beschikbare gegevens uit administratieve databanken (zoals SANITEL en GBCS) en vormen samen de landbouwenquête. De landbouwenquêtes geven een volledige en gedetailleerde momentopname van de landbouw. Ze bieden de mogelijkheid om te antwoorden op diverse en gevarieerde vragen op alle geografische niveaus, over de oppervlakten van de teelten, het aantal dieren, enz.

Voor 2011 staat op de Statbel-website volgende belangrijke mededeling:

"*Om de landbouwenquête administratief te vereenvoudigen, is de editie van 2011 niet meer gebaseerd op de landbouwers die hebben deelgenomen aan de landbouwtelling van 2010, maar op de landbou-*

[1] Bron: Platteau J., Roels K. & Van Bogaert T. (reds.) (2018) Landbouwrapport 2018, Departement Landbouw en Visserij, Brussel

wers die een "verzamelaanvraag" hebben ingediend bij het Vlaamse Gewest of een "déclaration de superficie" bij het Waalse Gewest. Dat heeft gevolgen voor het aantal landbouwbedrijven in ons register. In bepaalde gevallen wordt een 'productie-eenheid', die tevoren als een bedrijf werd beschouwd, nu opgenomen in een aangifte op een hoger beheersniveau. De oppervlakten en de veestapel die bij die oude eenheid hoorden, verdwijnen niet uit de resultaten maar worden opgeteld bij andere aangiften. Het voornaamste gevolg daarvan is een vermindering van het aantal landbouweenheden (of bedrijven) in het register. Die vermindering van administratieve aard voegt zich dit jaar bij de evolutie van de opheffingen en oprichtingen van bedrijven. In 2011 is er dus een chronologische breuk in het register van landbouwbedrijven."

Concreet is de impact van deze STATBEL-verandering in dataverzameling het grootst op het aantal glastuinbouwbedrijven (tabel 1). Het aantal vermindert sterk tussen 2010 en 2011: er zijn nog 682 gespecialiseerde bedrijven met groenten onder glas (-35%) en 338 in sierteelt onder glas (-55%). Het lijkt erop dat veel kleinere bedrijven niet meer werden opgenomen in de landbouwtelling, ook omdat glastuinbouwers met een groeimedium kleiner dan 50 are niet aangifteplichtig zijn. De arealen van de deelsectoren onder glas dalen minder spectaculair (-10%). Het areaal serres loopt met 14% terug.

Tabel 1: Aantal beroepsbedrijven (SO> 25.000 euro) volgens STATBEL, per deelsector, 2010-2016

Deelsector	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Akkerbouw	2.146	2.318	2.209	2.469	2.625	2.584	1.975
Melkvee	3.121	3.068	2.775	2.862	2.885	2.855	2.989
Vleesvee	2.762	2.912	3.034	2.568	2.197	2.233	1.969
Varkens	2.690	2.652	2.579	2.496	2.342	2.270	2.967
Groenten in openlucht	410	405	456	471	425	439	704
Groenten onder glas	1044	**682**	634	620	612	612	629
Sierteelt onder glas	747	**338**	319	294	284	286	249
Fruit	892	873	847	841	838	823	887
Overige landbouwbedrijven	6.282	6.033	5.878	5.796	5.940	5.747	5.634
Overige tuinbouwbedrijven	781	686	665	620	613	600	842
-	20.875	19.967	19.396	19.037	18.761	18.449	18.491

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie – Statbel (*trendbreuk)

3.2 KENMERKEN VAN DE VLAAMSE GROENTE- EN FRUITPRODUCTIE

Het hoofdstuk beschrijft de Vlaamse groente- en fruitproductie met kengetallen. Er wordt daarbij achtereenvolgens ingegaan op de productie-eenheden, het areaal, de arbeidskrachten, het proces van schaalvergroting, het productievolume en de consumptie.

3.2.1 Productie-eenheden

In 2016 waren ongeveer 12% van de Vlaamse landbouwexploitaties gespecialiseerde tuinbouwbedrijven. Dit komt overeen met 2.857 bedrijven. Hiervan zijn er 1.095 gespecialiseerd in groenten en 837 in fruit.

Het aantal bedrijven dat groenten en fruit teelt, ligt echter hoger. In 2016 teelde 24,7% van alle landbouwbedrijven groenten en/of fruit. Meer specifiek gaat het om 4.525 bedrijven die groenten telen en 1.763 bedrijven die fruit telen. Tabel 2 toont dat het aantal bedrijven in 2011 gevoelig geslonken is ten

opzichte van 2010. Zowel voor groenten als fruit is het aantal bedrijven onder glas gehalveerd in vergelijking met 2007.

Tabel 2: Evolutie aantal groente- en fruitbedrijven in Vlaanderen - situatie mei periode 2007 -2016

Bedrijven met	2007	2008	2009	2010	2011*	2012	2013	2014	2015	2016
Groenten	5.299	5.016	4.851	4.612	3.938	4.201	4.194	4.297	4.317	4.525
Groenten openlucht	4.454	4.221	4.126	3.953	3.536	3.844	3.868	3.984	4.010	4.220
Groenten onder glas	1.346	1.267	1.181	1.096	750	717	645	634	622	633
Fruit	2.642	2.501	2.357	2.235	1.858	1.855	1.806	1.782	1.768	1.763
Fruit openlucht	2.320	2.174	2.036	1.945	1.663	1.700	1.645	1.611	1.611	1.609
Fruit onder glas	759	732	692	655	480	463	362	355	341	323
Totaal groenten en/of fruit	7.463	7.076	6.780	6.439	5.447	5.709	5.644	5.728	5.737	5.938

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie – Statbel (*trendbreuk)

Tabel 3 toont aan dat de teelt van groenten en fruit zich vooral in Vlaanderen bevindt. Dat is het meest uitgesproken voor de glasgroenten: ca. 88% van deze bedrijven ligt in Vlaanderen. Als we naar de volledige land- en tuinbouwsector kijken, ligt ca. tweederde van de bedrijven in Vlaanderen. Over de jaren is er wel een daling van het aandeel Vlaamse bedrijven. Zo daalde het aandeel Vlaamse bedrijven met groenten over de periode 2001-2016 van 85% tot 74%. Het aandeel van Vlaamse fruitteeltbedrijven in het Belgisch aantal fruitbedrijven daalt ook, maar minder sterk dan voor groenten.

Tabel 3: Aandeel Vlaamse bedrijven ten opzichte van het aantal Belgische bedrijven (in %), 2007-2012 en 2016

Bedrijven met	2007	2008	2009	2010	2011*	2012	2016
Groenten	82	81	80	79	78	78	74
Groenten openlucht	79	78	78	76	77	76	73
Groenten onder glas	96	96	95	94	95	95	88
Fruit	91	91	91	90	89	89	85
Fruit openlucht	91	90	90	89	89	88	85
Fruit onder glas	93	92	92	91	90	91	82

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie – Statbel (*trendbreuk)

Wat het juridische statuut van de bedrijven betreft, worden er steeds meer vennootschappen opgericht. In vergelijking met de andere sectoren kent de tuinbouw het grootste aandeel vennootschappen. In 2016 heeft 35% van de tuinbouwbedrijven een vennootschapsvorm, terwijl dat voor de totale landbouw 18% is (Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie – Statbel).

3.2.2 Areaal

3.2.2.1 Evolutie van het areaal

Van de totale oppervlakte cultuurgrond in Vlaanderen wordt in 2016 8,7% gebruikt voor het geheel van de tuinbouwteelten: 53.851 ha. Daarvan is 56,5% bestemd voor groenteteelt en 32,1% voor fruitteelt. In de periode 2007-2016 bleef het areaal voor de groente- en fruitsectoren vrij constant rond de 44.000 ha (tabel 4).

Tabel 4: Oppervlakte besteed aan groente- en fruitteelten (alle bedrijven), ha, Vlaanderen, 2007-2016

	2007	2008	2009	2010	2011*	2012	2013	2014	2015	2016
Totale oppervlakte cultuurgrond	623.786	623.698	620.161	616.866	613.859	618.183	622.738	616.301	609.098	620.380
Totale oppervlakte tuinbouwgrond	49.599	49.154	49.657	49.989	50.110	49.211	50.539	51.338	51.699	53.851
Groenten openlucht	26.735	26.245	26.612	26.807	27.008	25.452	26.611	27.633	27.523	29.367
Nijverheid in openlucht	19.250	18.640	19.041	18.766	19.208	18.225	19.111	20.778	20.411	21.951
Vers gebruik in openlucht	7.485	7.605	7.571	8.040	7.800	7.227	7.500	6.855	7.112	7.416
Groenten beschut	1.081	1.067	1.025	1.006	877	875	937	951	997	1.040
Fruit in openlucht	15.340	15.577	15.672	15.743	15.744	16.332	16.447	16.378	16.556	16.789
Fruit beschut	312	320	337	362	355	418	459	462	472	509

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie – Statbel (*trendbreuk)

Tabel 5 toont aan dat het Vlaamse aandeel in de Belgische oppervlakte constant blijft voor fruit en voor de beschutte groenteteelt. Voor groenten in openlucht is een afnemend belang waar te nemen van het Vlaamse areaal ten opzichte van het Belgische areaal. Dit is vooral het geval voor de oppervlakte industriegroenten. In Wallonië geproduceerde industriegroenten worden doorgaans aangevoerd naar de verwerkende industrie in Vlaanderen. De cijfers bevestigen ook dat glastuinbouw bijna een exclusief Vlaams verhaal is.

Tabel 5: Aandeel Vlaamse oppervlakte in de totale Belgische oppervlakte per type teelt (in %), 2007-2016

	2007	2008	2009	2010	2011*	2012	2013	2014	2015	2016
Groenten openlucht	70	69	67	67	69	67	69	65	65	64
Nijverheid in openlucht	66	65	62	61	65	66	65	61	60	59
Vers gebruik in openlucht	83	84	85	84	82	69	81	80	83	86
Groenten beschut	99	99	99	99	99	99	99	99	99	99
Fruit in openlucht	90	91	91	91	90	91	91	91	92	90
Fruit beschut	94	94	94	95	96	97	95	97	95	95

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie – Statbel (*trendbreuk)

De cultuuroppervlakte is zowel voor groenten als voor fruit op te delen in beschutte en niet-beschutte teeltoppervlakte. Zowel de groente- als de fruitsector kennen immers teelten in openlucht of onder beschutting. Die beschutting kan glas of plastiek zijn. Van het totale groente- en fruitareaal is in 2016 3% bestemd voor teelten onder beschutting. De beschutte oppervlakte voor fruit vertoont de afgelopen jaren een stijgende trend (+63%) ten opzichte van 2007. De beschutte oppervlakte voor groenten daalde tot 2012, maar nam sindsdien weer toe, en bedraagt in 2016 opnieuw meer dan 1.000 ha.

3.2.2.2 Belangrijkste teelten

3.2.2.2.1 Fruit

Peren en appelen kapen met respectievelijk 52% en 34% de grootste delen weg van het fruitareaal in openlucht. Zure (2%) en zoete kersen (5%) zijn samen goed voor 7%. Daarnaast werden er in 2016 ook nog aardbeien (4%) en klein fruit (2%) in openlucht geteeld (figuur 1).

Figuur 1: Verdeling van het fruitareaal in openlucht over diverse gewassen, 2016

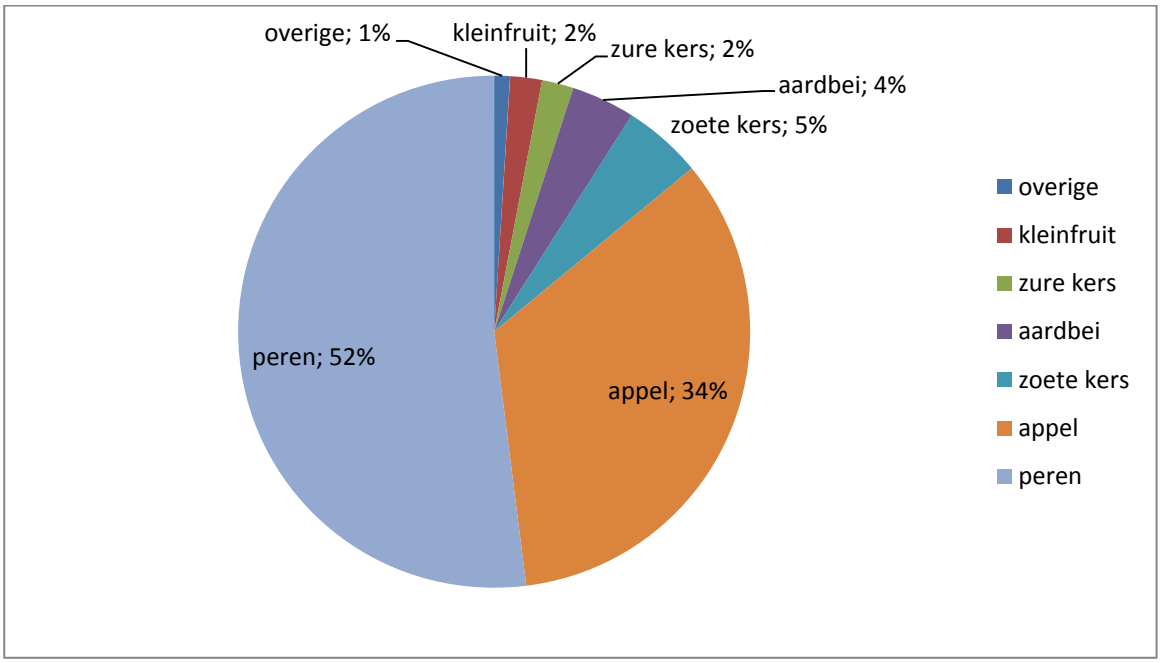

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie – Statbel

Het fruitareaal onder beschutting bestond in 2016 met 84% bijna volledig uit aardbeien. Daarnaast is er ook nog een kleine oppervlakte van bessen (16%).

3.2.2.2.2 Groenten onder beschutting

Bij de groenten onder beschutting vertegenwoordigden tomaten in 2016 bijna de helft (48%) van het areaal. Daarnaast toont figuur 2 dat ook kropsla (15%) en paprika (9%) nog grote teelten in Vlaanderen zijn. Komkommers (2%), alternatieve slasoorten (4%), veldsla (3%), aubergines (2%) en courgettes (4%) zijn kleinere teelten.

Figuur 2: Verdeling van het groenteareaal onder beschutting over diverse gewassen, 2016

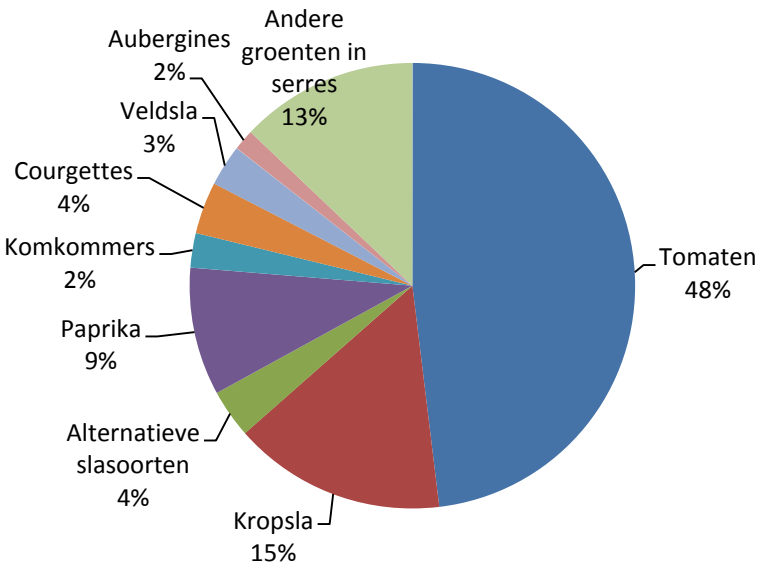

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie – Statbel

3.2.2.2.3 Groenten in openlucht

Voor de groentesector in openlucht kan er nog een bijkomende opdeling gebeuren naar de oppervlakte die gebruikt wordt voor vers gebruik of voor de nijverheid. De industriegroenten zijn sterk ontwikkeld in Vlaanderen. Van de oppervlakte voor groenten in openlucht was in 2016 74,7% voor de industriële verwerking. Figuur 3 illustreert dat de belangrijkste industriegroenten in 2016 wortelen (15%), bloemkool 12%), groene erwten (10%) en spinazie (9%) waren. Dan volgen de uien (7%), groene bonen (6%), prei (5%) en knolselder (3%).

Figuur 3: Verdeling van het groenteareaal in openlucht voor industriële verwerking over diverse gewassen, 2016

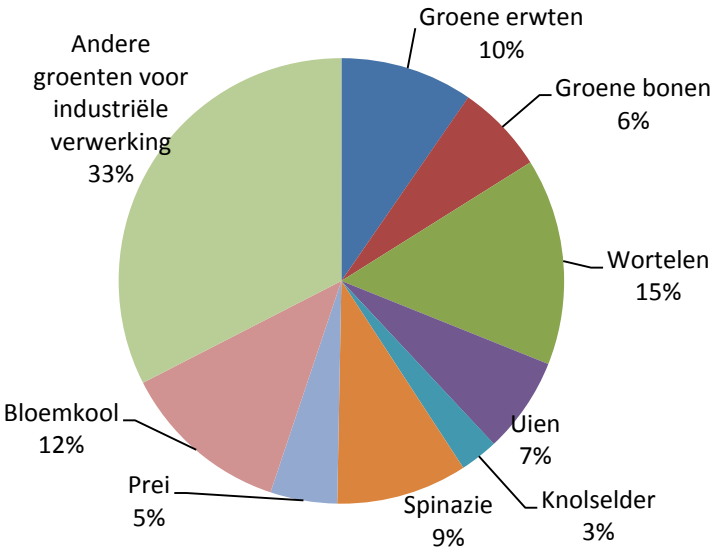

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie – Statbel

Voor vers gebruik ziet de situatie er helemaal anders uit. Hier domineren prei (23%), witloofwortelen (10%), uien (8%) en bloemkool (7%) het areaal. Dan volgen asperges (5%), wortelen (5%), courgettes (4%), kropsla en alternatieve sla (3%) en witte kool (2%). Het areaal voor vers gebruik is veel gevarieerder dan het areaal voor de industriemarkt (figuur 4).

Figuur 4: Verdeling van het groenteareaal in openlucht voor vers gebruik over diverse gewassen, 2016

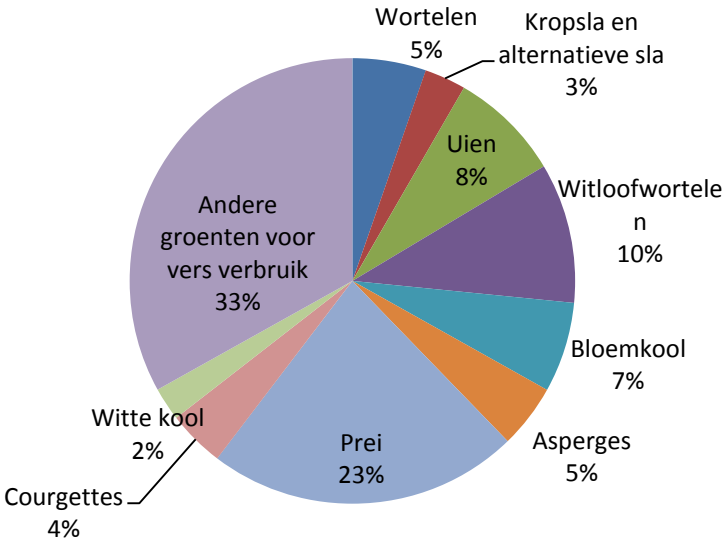

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie – Statbel

3.2.2.3 Geografische concentratie

Door de intensiteit van de verschillende land- en tuinbouwsectoren – uitgedrukt in euro standaard output per hectare – te bekijken per gemeente (situatie 2016), krijgt men een zicht op de geografische concentratie tussen de sectoren. Hieruit blijkt dat de tuinbouw sterk regionaal geconcentreerd is in Vlaanderen.

3.2.2.3.1 Groenten onder glas

De grootste oppervlakte groenten onder glas ligt in de provincie Antwerpen (627 ha). Daarna volgen de provincies West-Vlaanderen (290 ha) en Oost-Vlaanderen (98 ha). De hoogste intensiteit (uitgedrukt in euro standaard output per ha) kan terug gevonden worden rond Sint-Katelijne-Waver en Hoogstraten. In mindere mate komen ook groenten onder glas in de regio rond Roeselare voor. Het is niet toevallig dat er in deze gemeenten veilingen zijn die glasgroenten vermarkten. Daarnaast gaat het ook om de streken waar projecten ondersteund worden die de vernieuwing van het glasareaal ondersteunen.

3.2.2.3.2 Groenten in openlucht

West-Vlaanderen heeft de grootste oppervlakte groenten in openlucht (18.942 ha). Daarna volgen Oost-Vlaanderen (3.342 ha), Limburg (3.092 ha), Antwerpen (2.063 ha) en Vlaams-Brabant (1.928 ha). Het gaat zowel om groenten voor de versmarkt als voor de industrie. De groenteteelt in openlucht is vooral geconcentreerd in de streek rond Roeselare. Die streek telt een groot aantal gemeenten waar de groenten in openlucht meer dan 2.000 euro standaard output per ha uitmaken. Het gaat voornamelijk om groenten die bestemd zijn voor de diepvriesindustrie. Er is een sterk verband met de ligging van de veiling

(REO-veiling in Roeselare) en de diepvriesindustrie, die bijna volledig West-Vlaams is. Tevens zijn de twee grootste telersverenigingen voor de verwerkende industrie - Unigrow en Ingro - allebei gelegen in de omgeving van Roeselare.

3.2.2.3.3 Fruit

De fruitteelt komt vooral voor in de provincie Limburg (10.048 ha). Daarna volgen Vlaams-Brabant (4.109 ha), Oost-Vlaanderen (1.474 ha), Antwerpen (934 ha) en West-Vlaanderen (733 ha). De intensiteit (uitgedrukt in euro/ha) is het hoogst in de streek rond Sint-Truiden. Daarna volgt Hoogstraten en vervolgens het Waasland. Dat is toe te schrijven aan de aardbeienteelt. Telkens liggen er belangrijke veilingen voor fruit of aardbeien in de buurt.

3.2.3 Arbeid

Als het gaat om de arbeidscontext op een landbouwbedrijf, dan spelen er twee zaken: de aanwezigheid van een opvolger en de beschikbare arbeidskrachten uitgedrukt als voltijdse arbeidskrachten (VAK).

3.2.3.1 Opvolging

De gemiddelde leeftijd van het bedrijfshoofd[2] op de gespecialiseerde beroepstuinbouwbedrijven is 52,3 jaar in 2016 en ligt daarmee lager dan op het gemiddeld beroepslandbouwbedrijf (53,8 jaar). Gemiddeld heeft slechts 12,8% van de tuinbouwbedrijven met een bedrijfshoofd ouder dan 50 jaar een opvolger. Dat is net iets lager dan het cijfer voor de volledige land- en tuinbouwsector (13,0%). Het percentage dat een opvolger heeft, is in 2016 het hoogst bij de bedrijven met de grootste economische dimensie. Bij de bedrijven die een standaard output hebben van meer dan 250.000 euro loopt het aandeel op tot 16,3%, terwijl het percentage 13,6% bedraagt bij de bedrijven van minder dan 25.000 euro standaard output.

3.2.3.2 Aantal voltijdse arbeidskrachten

Het aantal voltijdse arbeidskrachten (VAK) slaat op alle arbeidskrachten op het bedrijf, zowel familiaal als niet-familiaal en regelmatig en onregelmatig (o.a. seizoensarbeid) tewerkgesteld. Dit aantal wordt teruggerekend naar het aantal voltijdse equivalenten.

Op het vlak van het gemiddelde aantal voltijdse arbeidskrachten is de tuinbouw een duidelijk buitenbeentje. Zo is de tuinbouwsector de grootste werkgever binnen de landbouwsector. Van de totale voltijdse arbeidskrachten in de landbouw (36.002) was in 2016 35% of 12.539 VAK tewerkgesteld op de gespecialiseerde tuinbouwbedrijven. Die 35% omvat 15% groentebedrijven, 10% fruitbedrijven, 8% sierteeltbedrijven en 2% gemengde tuinbouwbedrijven.

De verdeling van het aantal VAK op gespecialiseerde tuinbouwbedrijven (inclusief sierteelt) is duidelijk verschillend van het geheel van de Vlaamse land- en tuinbouw. Zo is het aandeel niet-familiale arbeidskrachten in de tuinbouw beduidend groter. Vooral het aandeel seizoenarbeid (niet-familiale arbeids-

2 Een bedrijfshoofd is de bedrijfsleider van een bedrijf zonder juridische vorm. Er is geen informatie beschikbaar over de leeftijd van de bedrijfsleiders die een bedrijf met een vennootschapsvorm uitbaten.

krachten die onregelmatig tewerkgesteld zijn) is in de tuinbouw veel groter dan gemiddeld in de landbouw.

De tuinbouwsector is een belangrijke werkgever voor buitenlandse werknemers. Van het totale aantal unieke werknemers in de land- en tuinbouw heeft ongeveer 80% een vreemde nationaliteit. Daarvan is het grootste deel tewerkgesteld in de tuinbouw. De niet-Belgen worden vooral ingezet als seizoenarbeider. Slechts 5% van hen is regulier tewerkgesteld. Bij de regulier tewerkgestelden in de land- en tuinbouw maken de werknemers met een andere nationaliteit met 35% nog altijd de kleinste groep uit. Bij de seizoenarbeid loopt dat aandeel op tot 86%. De allochtone tewerkstelling in de landbouw is sinds 2003 voortdurend toegenomen.

3.2.4 Schaalvergroting

Alle sectoren in de Vlaamse land- en tuinbouw kennen een proces van schaalvergroting. Omdat schaalvergroting de structuur van de sectoren beïnvloedt, beschrijft deze paragraaf dat proces met enkele kengetallen. Belangrijk om te weten is dat het telkens gaat om cijfers en figuren voor de beroepsmatige bedrijven (SO > 25.000 euro). Het gaat bovendien om bedrijven met tuinbouwgewassen (groenten, fruit en sierteelt) en dus niet noodzakelijk om gespecialiseerde tuinbouwbedrijven.

3.2.4.1 Aantal bedrijven

Eerder werd beschreven dat het aantal bedrijven met groenten en fruit daalde in de periode 2007-2016. Dergelijke daling is er niet alleen voor de bedrijven die groenten en fruit produceren. De daling in het aantal beroepsmatige bedrijven (SO>25.000) doet zich in alle sectoren voor, maar de omvang waarop dit gebeurt, is wel verschillend. De procentuele daling is het sterkste bij varkensbedrijven (34%) en het minste bij akkerbouw (10%). Er is wel een link naar de methodologische bedenking (zie eerder).

3.2.4.2 Areaal

De totale oppervlakte cultuurgrond bleef tussen 2007 en 2016 constant. Gecombineerd met de sterkere daling van het aantal bedrijven (-20%), steeg de gemiddelde oppervlakte van 25,5 naar 31,6 ha per beroepsmatig landbouwbedrijf (24%). De gemiddelde oppervlakte cultuurgrond voor bedrijven met tuinbouwgewassen steeg over dezelfde periode van 20,8 tot 29,9 ha (43%). De gemiddelde oppervlakte tuinbouwgewassen per bedrijf steeg in diezelfde periode van 6,1 ha tot 8,3 ha (tabel 6).

Die schaalvergroting blijkt ook uit de verschuivingen tussen de grootteklassen van bedrijven. Figuur 5 geeft het voorbeeld voor de glasgroenten. Door een index wordt de gemiddelde oppervlakte glasgroenten weergegeven voor verschillende grootteklassen van bedrijven. Daaruit blijkt dat de bedrijven uit de grootste klasse veel sterker groeien qua oppervlakte. Een gelijkaardige evolutie kan ook vastgesteld worden voor de andere teeltgroepen (groenten en fruit in openlucht en fruit onder glas).

Tabel 6: Gemiddelde oppervlakte cultuurgrond (ha per bedrijf) van beroepsmatige landbouwbedrijven (SO>25.000) en volgens tuinbouwteelten, Vlaanderen, 2007-2016

	2007	2008	2009	2010	2011*	2012	2013	2014	2015	2016
Gemiddelde oppervlakte cultuurgrond										
Land- en tuinbouwbedrijven	25,5	26,3	27,1	27,9	29,0	30,2	30,9	31,1	31,1	31,6
Bedrijven met tuinbouwgewassen	20,8	21,5	22,4	23,4	26,3	27,4	28,4	28,5	28,9	29,9
Gemiddelde oppervlakte tuinbouwgewassen										
Bedrijven met tuinbouwgewassen	6,1	6,3	6,7	7,0	8,3	7,7	8,0	8,1	8,2	8,3

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie – Statbel (*trendbreuk)

Figuur 1: Evolutie van de gemiddelde oppervlakte glasgroenten bij beroepsmatige bedrijven (SO>25.000) volgens grootteklassen (in ha), index met 2007 = 100%, Vlaanderen, 2007-2016

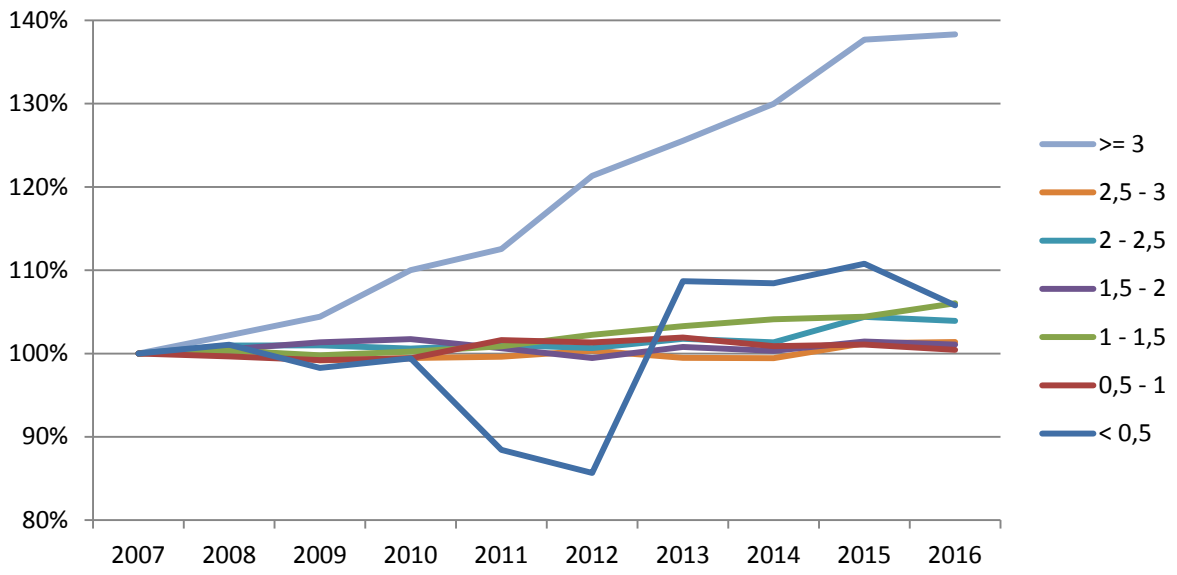

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie – Statbel (*trendbreuk)

3.2.4.3 Arbeidskrachten

Uit tabel 7 blijkt dat het gemiddelde aantal VAK op alle Vlaamse bedrijven die beroepsmatig bezig zijn met land- en tuinbouw, constant is gebleven in de periode 2007-2016. In de beroepsmatige tuinbouw is er een stijging van 16% over dezelfde periode. De tuinbouwsector is daarmee de enige sector die boven het gemiddelde voor alle land- en tuinbouwbedrijven zit.

Tabel 7 geeft ook een overzicht van de arbeidsintensiteit (het aantal voltijdse arbeidskrachten per hectare). Dat is een illustratie van de processen van mechanisatie en arbeidsrationalisatie. In vergelijking met het geheel van de beroepsmatige bedrijven daalde de arbeidsintensiteit bij de bedrijven met tuinbouwgewassen iets minder sterk: 19% t.o.v. 20%.

Tabel 7: Aantal voltijdse arbeidskrachten (incl. loonwerk en seizoensarbeid) en arbeidsintensiteit per beroepsmatig bedrijf volgens aanwezigheid van tuinbouwgewassen, Vlaanderen, 2007-2016

	2007	2008	2009	2010	2011*	2012	2013	2014	2015	2016
Aantal voltijdse arbeidskrachten										
Alle beroepsmatige bedrijven	1,78	1,82	1,82	1,86	1,83	1,90	1,93	NB	NB	1,78
Tuinbouwgewassen	2,45	2,55	2,58	2,72	2,85	2,88	2,96	NB	NB	2,84
Arbeidsintensiteit (VAK/ha)										
Alle beroepsmatige bedrijven	0,07	0,07	0,07	0,07	0,06	0,06	0,06	NB	NB	0,06
Tuinbouwgewassen	0,12	0,12	0,12	0,12	0,11	0,11	0,10	NB	NB	0,10

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie – Statbel (*trendbreuk)

3.2.5 Productie

De activiteiten in de tuinbouw leiden uiteindelijk tot een productie. Wij beschrijven die productie met het productievolume en de productiewaarde.

3.2.5.1 Productievolume

De Vlaamse productie van groenten in 2016 bedraagt 1.492.343 ton. Dit is 82% van de Belgische groenteproductie en dit op 65% van het Belgisch groenteareaal. Dit wil zeggen dat in Wallonië de groenteteelt minder intensief is en vooral focust op vollegrondsgroenten voor de industrie. In Vlaanderen zijn zowel productie voor de versmarkt als voor de industrie belangrijk. De Vlaamse groenteproductie schommelt de laatste vijf jaren rond de 1,45 miljoen ton, waarvan 1 miljoen ton van de openlucht teelten komt. De productie in openlucht is dus verantwoordelijk voor 72,8% van het Vlaamse groenteproductievolume (in ton). In de periode 2007-2016 nam in Vlaanderen vooral het belang van de groenten in openlucht toe, maar ook het nationale productievolume steeg in die periode.

De Vlaamse productie van fruit bedroeg in 2016 556.844 ton. Dit is een sterke daling (-15%) ten opzichte van 2015. De gemiddelde Vlaamse productie over de laatste vijf jaar tot 2016 is 568.000 ton. De productie steeg jaarlijks tussen 2012 en 2015. De Vlaamse productie is goed voor 91% van de Belgische fruitproductie op 91% van het areaal. Peren waren in 2012 voor het eerst de belangrijkste Vlaamse fruitsoort. In 2016 bedraagt de totale productie van peren en appelen respectievelijk 295.768 en 211.113 ton. Aardbeien waren in 2016 goed voor 40.734 ton.

3.2.5.2 Productiewaarde

De eindproductiewaarde van de Vlaamse land- en tuinbouwsector in 2016 wordt geraamd op 5.394 miljoen euro. Gedurende de laatste jaren zien we een afname van de productiewaarde die te danken is aan een afname van de productiewaarde in de veeteelt.

De productiewaarde van de tuinbouwproducten wordt voor 2016 geschat op 1.616 miljoen euro (tabel 8). Dit is 30% van de totale productiewaarde. In 2016 waren groenten verantwoordelijk voor 44% van de tuinbouwproductiewaarde. De beschutte teelt is in 2016 net iets belangrijker dan de teelt in openlucht. Fruit was goed voor 25% van de productiewaarde van de tuinbouw in 2016. Het belang van appelen ten opzichte van peren neemt verder af.

Tabel 8: Productierekening van de Vlaamse tuinbouwsectoren, miljoen euro, 2007-2016

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Groenten	620	641	606	717	547	640	618	619	679	712
Beschutte teelt	350	349	289	374	257	339	316	321	373	385
In openlucht	270	292	317	343	290	300	302	298	306	326
Fruit	419	357	329	370	303	393	359	370	412	401
Appelen	142	105	89	112	85	104	90	74	82	65
Peren	153	135	133	140	97	179	146	151	154	161
Aardbeien	97	95	83	92	93	86	94	101	124	132
Niet-eetbare producten	532	512	520	524	523	536	525	502	489	503
Totaal tuinbouw	1.571	1.510	1.455	1.612	1.372	1.569	1.502	1.491	1.580	1.616

Bron: Departement Landbouw en Visserij

3.3 KENGETALLEN OVER MILIEU

De maatschappelijke aandacht voor het milieu neemt toe. Ook binnen de landbouwsector groeit die aandacht. De volgende paragrafen geven de evolutie weer van het gebruik van energie, gewasbeschermingsmiddelen, water en kunstmest. Deze cijfers worden sterk beïnvloed door de specifieke weersomstandigheden in een bepaald jaar, wat zorgt voor grote schommelingen tussen de jaren.

3.3.1 Energiegebruik

De glastuinbouw blijft de grootste energiegebruiker, maar het aandeel ervan zakt van 53% in 2007 naar 42% in 2014. De jaren 2008 en 2011 kenden zachte winters, en dus was het energiegebruik lager. 2010 was het koudste jaar van de gehele periode, het energiegebruik ligt daardoor hoger. Het jaar 2007 was zachter dan 2008, maar toch komt het energiegebruik hoger uit. Naast de zachte winter werden er vanaf 2011 door de andere manier van dataverzameling door de FOD Economie minder glastuinbouwbedrijven geregistreerd. Ook in 2014 konden ze profiteren van de zachte winter, waardoor het energiegebruik lager uitvalt (Lenders & Deuninck, 2016).

Vanaf 2010 is de Vlaamse landbouwsector een netto producent van **elektriciteit** geworden. Het teveel aan zelf geproduceerde elektriciteit uit een eigen WKK, zonnepanelen, enz. wordt in de praktijk immers terug op het net gezet en wordt dus niet door de landbouwsector zelf gebruikt. Het aantal bedrijven met WKK stijgt van 67 in 2007 naar 237 in 2014. De landbouwsector produceert in 2014 door de WKK-installaties in eigen beheer netto 6.678 TJ elektriciteit. Daarbij is 81% afkomstig van glastuinbouwbedrijven. Van deze geproduceerde energie verkoopt de landbouwsector 5.955 TJ aan het net en wordt er slechts 723 TJ rechtstreeks op het bedrijf gebruikt (Lenders & Deuninck, 2016).

In de glastuinbouw zet de omschakeling van aardolie naar aardgas zich door. Enkel de oudste installaties werken nog op zware stookolie. Het aandeel van zware stookolie zakt van 22% in 2007 tot minder dan 1% in 2014, terwijl aardgas stijgt van 21% naar 57%. Het aandeel stookolie, LPG en benzine daalt lichtjes van 39% naar 34%. Deze trend is het resultaat van de hoge olieprijzen en de promotie door de Vlaamse overheid van aardgas als schoonste fossiele verbranding. Ook de opkomst van de WKK's speelt mee, omdat de meeste WKK-installaties werken op aardgas als primaire energiebron (Lenders & Deuninck, 2016).

Biomassa (inclusief biogas en hout) is sinds 2009 belangrijker dan steenkool. Het is veeleer een opportuniteitsenergiedrager en werd gebruikt als de prijs gunstiger is dan de klassieke energiedragers. Het aandeel biomassa (inclusief biogas, pocketvergisters en hout) groeit in 2014 aan tot 14%. Er wordt steeds minder warmte aangekocht, omdat er minder WKK-installaties in samenwerking met een elektriciteitsproducent uitgebaat worden (Lenders & Deuninck, 2016).

3.3.2 Gewasbescherming

De landbouw gebruikt gewasbeschermingsmiddelen om de oogst veilig te stellen. Het gebruik is de resultante van het teeltareaal, de weersomstandigheden, de wetgeving en de technologie (producten en machines).

3.3.2.1 Totaal gebruik gewasbescherming per gewasgroep

Op basis van een extrapolatie komen Lenders & Deuninck (2016) voor 2014 uit op een totaal gebruik van gewasbescherming door de Vlaamse beroepslandbouw van bijna 3 miljoen kg actieve stof. De enorm natte en warme zomer van 2007 maakte meer gewasbescherming nodig (totaal 3,4 miljoen kg actieve stof), voornamelijk voor fungiciden. De sterke daling in 2008 (tot 3 miljoen kg actieve stof) kan o.a. verklaard worden door het verbod op dichloorpropeen (dat in grote hoeveelheden als bodemontsmetting gebruikt wordt) en het herbicide paraquat.

Fruitteelt, met o.a. de boomgaarden, is de tweede grootste gebruiker van gewasbeschermingsmiddelen (na aardappelen). Het aandeel stijgt bovendien van 21% in 2007 naar 23% in 2014. In 2013 was er een piek van 29% vanwege de natte meimaand. De middelen komen terecht op een relatief klein areaal boomgaarden. Het aandeel voor groenten daalt van 12% naar 9%. De aandelen van de andere gewasgroepen zijn daarentegen vrij stabiel.

Tabel 9: Gebruik gewasbescherming in de Vlaamse land- en tuinbouw, miljoen kg actieve stof en Seq-index (2007 = 100%), 2007-2014

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
	Kg actieve stof	Kg actieve stof	Kg actieve stof	Kg actieve stof	Kg actieve stof	Kg actieve stof	Kg actieve stof	Kg actieve stof
Fruitteelt	725.097	697.240	672.996	657.372	736.934	697.009	808.133	702.469
Groenten	413.572	274.508	287.620	308.275	264.814	270.397	278.000	279.115
Totaal land- en tuinbouw	3.416.026	3.024.468	2.758.275	2.659.912	2.627.387	2.719.196	2.764.842	2.995.280
Seq-index	100%	41%	17%	19%	15%	17%	16%	16%

Bron: Departement Landbouw en Visserij-LMN, FOD Economie, Seq (zonder endosulfan): UGent, Database Fytofarmacie

De hoeveelheid actieve stof is geen ideale indicator voor het bepalen van de milieudruk omdat ze geen rekening houdt met o.a. afbraaksnelheid en toxiciteit. Verspreidingsequivalenten (Seq) registreren dit wel. De Seq-index is een maat voor de druk van de bestrijdingsmiddelen uitgeoefend op het waterleven en weegt de gebruikte actieve stof op ecotoxiciteit en verblijftijd in het milieu. De totale Seq-index daalde tussen 2007 en 2009 spectaculair van 100% tot 17%. Deze gunstige evolutie kan enerzijds verklaard worden doordat het totale gebruik afneemt, en anderzijds doordat de meest toxische producten uit de handel zijn genomen. Zo werd paraquat in 2008 verboden. Sindsdien blijft de index nagenoeg gelijk. De deelsector fruit neemt in 2014 43% van de Seq voor zijn rekening, voornamelijk door volgende twee fungiciden: koperhydroxide en koperoxychloride. Dan volgen de overige landbouwbedrijven 23%, akkerbouw 12%, melkvee 6% en groenten in openlucht 5%.

3.3.2.2 Kengetallen gewasbescherming per gewas

Tabel 10 geeft het gewasbeschermingsgebruik voor enkele tuinbouwgewassen weer in actieve stof (AS). Door gewogen gemiddelden te nemen over de periode 2007–2014 wordt de invloed van het weer uitgeschakeld. Ook de bodemontsmetting wordt zo automatisch over verschillende jaren verspreid. Enkel voor tomaten onder glas worden de jaren niet samen genomen omdat het gebruik sterk afnam. Een nadeel van het samennemen van jaren is dat een verbod van een bepaalde actieve stof in een bepaald jaar minder opvalt. Voor de meeste gewassen komt één ronde nagenoeg overeen met een jaar en zijn de kengetallen jaargemiddelden. Voor aardbei, sla en bloemkool zijn er meerdere rondes binnen eenzelfde jaar mogelijk en zijn de gemiddelden te beschouwen als een gemiddelde per teeltronde.

Tabel 10: Kengetallen gewasbescherming voor enkele gewassen per toepassingsgroep, Vlaamse landbouw, kg actieve stof per ha, gewogen gemiddelden over de periode 2007-2014

Gewas	Herbiciden (kg actieve stof per ha)	Insecticiden (kg actieve stof per ha)	Fungiciden (kg actieve stof per ha)	Andere (kg actieve stof per ha)	Totaal
Aardbei in openlucht *	5,2	1,1	17,6	49,3	73,2
Kropsla onder glas *	1,3	24,1	23,7	13,6	62,7
Peren laagstam	3,9	0,6	32,5	0,2	37,2
Appelen laagstam	4,2	1,0	26,5	0,2	31,9
Aardbei onder glas *	0,6	0,8	22,2	0,1	23,7
Bewaaraardappelen	4,2	0,3	15,3	0,7	20,6
Vroege aardappelen	4,0	0,3	10,8	0,1	15,2
Prei	2,8	2,6	8,0	0,1	13,5
Witloofwortelenteelt	7,0	1,0	1,5	0,1	9,6
Witte bloemkool in openlucht *	1,1	3,1	1,3	0,0	5,6
Wortelen	2,4	1,2	1,4	0,003	5,0

(*)per teeltronde want er zijn meerdere opeenvolgende rondes per jaar mogelijk
Bron: Departement Landbouw en Visserij-LMN

3.3.2.2.1 Groenten in openlucht

Prei (13,5 kg actieve stof/ha/jaar) wordt veelvuldig bespoten, voornamelijk met fungiciden tegen roest en bladvlekkenziekten (papier- en purpervlekken). Insecticiden worden ingezet tegen trips, preimot,

preivlieg, enz. Het onderdrukken van onkruid is eveneens een voortdurend aandachtspunt. Mechanische onkruidbestrijding met schoffel/aanaarder, bv. torsiewieder of vingerwieder tussen en in de rijen is een milieuvriendelijk alternatief, maar niet altijd mogelijk.

Voor **witte bloemkool** in openlucht komt het totale gebruik op 6 kg actieve stof/ha/teeltronde. Hierbij zijn de witte bloemkolen voor de versmarkt en de industrie samengenomen. Bloemkool ondervindt veel schade van de volgende insecten: koolvlieg, koolmot, andere rupsen, bladluizen, trips, enz. De schimmelziekten die bestreden moeten worden, zijn o.a. valse meeldauw, stip, spikkelziekte, witte roest en zwartnervigheid. Onder de groep andere valt de slakkenbestrijding.

Per ha **wortelen** wordt er gemiddeld 5 kg actieve stof per ha per jaar gebruikt. Bijna de helft daarvan zijn herbiciden. Het is belangrijk een onkruidvrij zaaibed aan te leggen, maar door de trage kieming en jeugdgroei van wortelen is er ook een na- en opkomstbehandeling nodig. Mechanische onkruidbestrijding is na opkomst zeer moeilijk, manueel schoffelen is arbeidsintensief. Verder gaat er 28% naar fungiciden (tegen alternaria, meeldauw, pythium, rhizoctonia, rot, enz.) en 25% naar insecticiden (tegen wortelvlieg, aaltjes, luizen, enz.).

3.3.2.2.2 Glasgroenten

Kropsla onder glas staat in de tabel met een gebruik van 63 kg actieve stof per ha per teeltronde. Hierbij is er enkel rekening gehouden met de hoofdteelt, niet met de daaropvolgende rondes in hetzelfde jaar. Er worden vooral insecticiden (tegen bladluis en -rups) en fungiciden (tegen o.a. grauwe schimmel, valse meeldauw en zwartrot) gebruikt (beide 38%).

Het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen in **tomaten onder glas** is sterk gedaald. Samen met de trostomaten nam het gebruik in de beschouwde periode af van 34 naar 11 kg actieve stof. Door te telen op substraat zijn er minder herbiciden nodig. Insecten worden vaker op een biologische manier bestreden door het inzetten van natuurlijke vijanden. De voornaamste plagen zijn mineervlieg, luis, rups, witte vlieg en spint. Het fungicidengebruik kan naar omlaag door te kiezen voor witziekte tolerante rassen en een goede besturing van de relatieve vochtigheid in de serre. De voornaamste ziektes zijn aardappelziekte, rot, bladvlekkenziekte, meeldauw en grauwe schimmel. Het gebruik van andere zakt o.a. doordat er minder ethefon wordt gebruikt voor de afrijping van de laatste tomaten. Virusziektes zijn niet rechtstreeks te behandelen met gewasbeschermingsmiddelen, enkel genetisch gezond uitgangsmateriaal, hygiëne en een vaccin kunnen hier soelaas brengen.

3.3.2.2.3 Fruit

Voor **aardbeien in openlucht** bedraagt het totale gebruik 73 kg actieve stof per ha per teeltronde. Aaltjesbeheersing is in de openluchtteelt een groot aandachtspunt. Bovendien zijn aardbeien erg gevoelig voor de volgende insecten: bladluizen, bloesemkevers, lapsnuitkevers, trips, aardrupsen, ritnaalden, emelten, witte vlieg, bonenspintmijt, aardbeimijt, enz. Fungiciden in de aardbeienteelt hebben als hoofddoel de bestrijding van de grauwe schimmel, de witziekte, antracnose, stengelbasisrot en de verwelkingsziekte.

3.3.3 Water

3.3.3.1 Totaal watergebruik per waterbron

Het totale watergebruik in de land- en tuinbouw schommelt rond de 51 miljoen m^3. Er is een jaarlijkse variatie, en die is te verklaren door de hoeveelheid neerslag die er valt en wanneer die valt. Het totale watergebruik in de land- en tuinbouw zakt in 2014 ten opzichte van 2013 tot 51,5 miljoen m^3. De zomermaanden juni-augustus van 2014 waren dan ook veel natter dan de relatief droge zomer van 2013.

Wat betreft de waterbron zakt het aandeel leidingwater van 13% in 2007 naar 7% in 2014. Het aandeel hemelwater neemt toe van 25% in 2007 naar 30% in 2014. Meer dan de helft van het water pompen de landbouwers zelf op uit de grond: 43% is afkomstig van de diepere grondwaterlagen, 18% is afkomstig van de ondiepere lagen. Het aandeel oppervlaktewater blijft beperkt tot enkele percenten. Het gebruik van oppervlaktewater is meestal gebonden aan de nabijheid van een waterloop, sloot of meer. De toepassingsmogelijkheden van oppervlaktewater zijn door de lagere waterkwaliteit kleiner (bv. verontreiniging, kans op bruinrot, verzilting, enz.).

De groenten onder glas zijn met 78% in 2014 de beste leerlingen op vlak van duurzame waterbronnen omdat ze veel en steeds meer hemelwater via de serres opvangen en opslaan in bassins. De fruitsector doet ongeveer even goed als de Vlaamse landbouw in zijn geheel. Groenten in openlucht scoren naar het aandeel duurzaam watergebruik minder goed (tabel 11).

Tabel 11: Aandeel duurzaam watergebruik voor de totale landbouwsector en een aantal deelsector, Vlaamse landbouw, 2007-2014

Deelsector	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Groenten in openlucht	19%	31%	26%	24%	23%	26%	21%	22%
Groenten onder glas	68%	71%	75%	78%	79%	76%	76%	78%
Fruit	52%	44%	39%	46%	34%	35%	33%	38%
Totaal	36%	38%	39%	41%	39%	38%	38%	41%

Bron: Departement Landbouw en Visserij-LMN en FOD Economie

3.3.3.2 Watergebruik per deelsector

De sectoren groenten en fruit nemen een groot aandeel van het verbruikte water binnen de landbouwsector voor hun rekening (tabel 12).

De deelsectoren met **teelten onder glas** zijn genoodzaakt de begieting te organiseren. Dat heeft tot gevolg dat de watergift automatisch veel hoger ligt dan bij de openluchtteelten. Er wordt bovendien naar een hogere productie gestreefd, wat het watergebruik doet toenemen. Het voordeel van beschutting is wel dat een vollediger beeld van de waterbehoefte verkregen wordt. Het aandeel van de deelsector groenten onder glas zakt van 19% in 2007 naar 17% in 2014.

Deelsectoren met hoofdzakelijk **teelten in openlucht** gebruiken over het algemeen het minste 'extra' water, slechts enkele percenten. Het rechtstreekse hemelwater wordt immers niet in rekening gebracht. In de fruitteelt komt irrigatie meer en meer voor als beregeningssysteem of tegen nachtvorst. De boomgaarden worden ook vaak bespoten met gewasbeschermingsmiddelen. Bij groenten in openlucht is irrigatie een noodzaak om in droge periodes een goede productie met een goede kwaliteit te verkrijgen. Voor contractteelten zoals wortelen, schorseneren, knolselder, spinazie, erwten en bonen is er op zande-

rige texturen bijna altijd een beregeningsinstallatie aanwezig. Verder is er bij de groenteteelt water nodig voor de bespuiting met gewasbescherming, voor het wassen van de groenten na de oogst en voor het reinigen van de machines.

Tabel 12: Aandeel watergebruik, Vlaamse landbouw, per deelsector tuinbouw en totaal land- en tuinbouw, 2007-2014

Deelsector	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Groenten in openlucht	1.746.832	1.119.243	905.039	1.221.065	1.567.841	1.436.790	1.504.458	1.349.257
Groenten onder glas	9.038.854	8.670.990	10.229.456	9.690.870	8.102.257	8.187.310	9.015.002	8.965.910
Fruit	398.962	536.814	746.741	627.517	718.190	910.250	873.911	627.207
Totaal land- en tuinbouw	48.680.884	47.702.807	54.470.861	53.818.862	51.215.175	50.702.169	52.946.768	51.504.298

Bron: Departement Landbouw en Visserij-LMN en FOD Economie

Tabel 13 geeft per deelsector en waterbron het watergebruik per eenheid weer. De aandelen geven aan wat de belangrijkste waterbron is. Door gewogen gemiddelden over de gehele periode te nemen, wordt de invloed van het weer uitgeschakeld. Het watergebruik hangt o.a. ook af van de aanwezige apparatuur. Zo doet een omschakeling van beregening naar druppelbevloeiing het individuele watergebruik dalen, de aanschaf van een vorstinstallatie doet het individueel watergebruik toenemen. Het effect van deze technologische vooruitgang is evenwel niet meer zichtbaar in deze kengetallen. De onderlinge bedrijfsverschillen zijn erg groot.

De deelsector **groenten in openlucht** heeft een gemiddeld gebruik van 126 m^3 water per ha. Op dit gemiddelde zit er een grote spreiding naargelang van de teelt en het aantal rondes. 60% van het water is afkomstig uit diepere grondlagen. In bepaalde groentestreken zorgt dat voor problemen. Begieten met hemelwater en hergebruik van waswater zijn besparingsmogelijkheden. Het waswater van groenten voor menselijk consumptie is aan strenge normen onderhevig.

Groenten onder glas hebben het hoogste gemiddeld watergebruik van 4.367 m^3/ha. Dat is 35 keer meer dan de groenten in openlucht, omdat er o.a. geen rechtstreeks gebruik gemaakt kan worden van het hemelwater. Bovendien is er meer water nodig, omdat er via optimalere groeiomstandigheden wordt gestreefd naar een hogere productie. Er kan door druppelbevloeiing en recirculatie van drainwater bij substraatteelt veel water (en bij fertigatie ook oplosbare voedingsstoffen) bespaard worden. Bij hergebruik is reiniging en ontsmetting van het water tegen ziektes een groot aandachtspunt. In de glastuinbouw wordt er ook water verneveld over het gewas of in de teeltruimte om de luchtvochtigheid te verhogen (broezen). Daarnaast is er water nodig voor het spoelen van (zand)filters, het verbruik van de ontijzeringsinstallatie, het reinigen, enz. Bepaalde bedrijven zijn ook uitgerust met dakberegening voor koeling of reiniging van serres. 70% van het gebruikte water is opgevangen hemelwater dat als aanmaakwater opgeslagen wordt in bassins.

Voor de deelsector **fruit** wordt een kengetal van bijna 34 m^3 per ha genoteerd. Naast irrigatie, druppelbevloeiing en fertigatie wordt er ook een deel gebruikt als drager voor gewasbescherming. Beregening van de gehele boomgaard tegen vorstschade wordt ook toegepast. Het sorteren van fruit gebeurt vaak met transportwater. Bij de biologische teelt wordt een warmwaterbehandeling toegepast als bewaartechniek voor de bestrijding van vruchtrot.

Tabel 13: Kengetallen voor het gebruik van water per waterbron en per deelsector, Vlaamse landbouw, m^3 per jaar en aandeel, gewogen gemiddelden over de periode 2007-2014

Deelsector	Eenheid kengetal	Leiding-water	Grond-water ondiep	Grond-water diep	Hemel-water	Opper-vlakte water	Totaal
Groenten in openlucht	M3/ha	10,4	19,3	74,9	16,1	5,0	125,7
Groenten onder glas	M3/ha	257,2	184,9	717,2	3.076,5	131,5	4.367,3
Fruit	M3/ha	5,4	4,1	16,0	12,2	1,0	38,8
Overige tuinbouwbedrijven	M3/ha	13,4	99,7	386,6	239,8	33,4	772,8
Groenten in openlucht	%	8%	15%	60%	13%	4%	100%
Groenten onder glas	%	6%	4%	16%	70%	3%	100%
Fruit	%	14%	11%	41%	31%	3%	100%
Overige tuinbouwbedrijven	%	2%	13%	50%	31%	4%	100%

Bron: Departement Landbouw en Visserij-LMN

3.3.4 Kunstmest

3.3.4.1 Totaal kunstmestgebruik per gewasgroep

In 2014 stijgt het totale stikstofkunstmestgebruik door de Vlaamse landbouw tot 78,4 miljoen kg N. De neerslaghoeveelheden waren niet van die aard om het totale jaargebruik via uitspoeling sterk te beïnvloeden. Het MAP, maar zeker ook de kunstmestprijzen, hebben wel een zichtbaar effect. Het lagere gebruik in 2008 kan o.a. verklaard worden door de verhoogde kunstmestprijs. Dierlijke mest is in bepaalde gevallen een werkbaar alternatief voor kunstmest. In 2009 zakte de prijs en kan het hogere kunstmestgebruik gezien worden als een inhaalbeweging, want op N kan er door emissie en uitspoeling niet lang bespaard worden als de landbouwer het opbrengstniveau op peil wil houden. Hetzelfde effect zien we in 2011. Deze keer gaat de afname gepaard met een aanzienlijke gewasverschuiving.

In 2014 komt het totale fosforkunstmestgebruik op bijna 2,3 miljoen kg. In 2007 werden in het nieuwe MAP 3 de fosfaatnormen verlaagd. In 2008 kwam de hoge kunstmestprijs daar extra bovenop. In 2009 werd fosfaatkunstmest opnieuw goedkoper, maar het gebruik zakt verder, wellicht vanwege de verdere verstrenging in MAP 3. Door de lagere emissie- en uitspoelinggevoeligheid van fosfor kan de P-gift langer uitgesteld worden dan bij N. Bovendien is dierlijke mest voor een aantal landbouwgewassen een werkbaar alternatief. In de tuinbouw gebeurt de P-gift hoofdzakelijk via kunstmest. De prijsstijging in 2011 en MAP 4 doen het P-gebruik opnieuw dalen. Daarna werden fosfaatmeststoffen wat goedkoper en het gebruik gaat dan ook in licht stijgende lijn.

3.3.5 Kengetallen kunstmestgebruik per gewas en Vlaanderen

De kengetallen voor N- en P-kunstmeststoffen van een aantal tuinbouwgewassen zijn in tabel 14 en tabel 15 uitgedrukt in kg per ha. Bij meerdere teeltrondes per jaar, zoals bij aardbei onder glas en kropsla onder glas, is de bemestingswaarde van slechts één ronde weergegeven. De verschillen tussen de gewassen zijn te verklaren door de verschillen in behoeften, de beoogde opbrengst en de mogelijkheid om dierlijke mest te gebruiken. In serres wordt uitsluitend kunstmest gebruikt.

In 2014 bedraagt het Vlaams N-gemiddelde binnen de land- en tuinbouw 110 kg N/ha. Tomaten onder glas staan bovenaan met 1.529 kg N/ha. Dit is te verklaren door een bijna jaarrondteelt en de hoge

streefopbrengst. Om dezelfde redenen is het N-gebruik bij aardbei onder glas beduidend hoger dan die in openlucht. Fruittelers gebruiken aanzienlijk minder kunstmest dan groentetelers.

Tabel 9: Kengetallen voor het gebruik van N-kunstmest voor Vlaanderen en enkele gewassen (gesorteerd op 2011), Vlaamse landbouw, kg N per ha, gewogen gemiddelden 2007-2014

Gewas	kg N kunstmest per ha 2007	kg N kunstmest per ha 2008	kg N kunstmest per ha 2009	kg N kunstmest per ha 2010	kg N kunstmest per ha 2011	kg N kunstmest per ha 2012	kg N kunstmest per ha 2013	kg N kunst-mest per ha 2014
Tomaten onder glas	1.995	14.07	2.019	1.960	1.605	1.654	1.526	1.529
Aardbei onder glas (*)	401	629	626	576	473	452	404	306
Kropsla onder glas	321	321	414	336	248	272	249	228
Aardbei in openlucht	76	55	137	95	93	109	101	89
Prei	163	143	170	161	138	135	115	147
Peren laagstam	65	50	56	64	67	78	63	67
Appelen laagstam	51	47	55	48	63	69	62	66
Vlaams gemiddelde	106	99	109	108	102	104	108	110

(*) per teeltronde want er zijn meerdere opeenvolgende rondes per jaar mogelijk
Bron: Departement Landbouw en Visserij-LMN en FOD Economie

Het P-gebruik in de Vlaamse landbouw daalt van gemiddeld 4,8 kg P/ha in 2007 naar 3,2 kg P/ha in 2014. Door het verschil in P-behoefte is de volgorde van de gewassen enigszins anders dan bij N. De serreteelten staan door hun hoge opbrengstverwachtingen opnieuw bovenaan, gevolgd door aardbei in openlucht. De dalingen tussen 2007 en 2014 zijn, uitgezonderd tomaten, heel aanzienlijk.

Tabel 105: Kengetallen voor het gebruik van P-kunstmest voor Vlaanderen en enkele gewassen (gesorteerd op 2011), Vlaamse tuinbouw, kg P per ha, gewogen gemiddelden 2007-2014

Gewas	kg P kunstmest per ha 2007	kg P kunstmest per ha 2008	kg P kunstmest per ha 2009	kg P kunstmest per ha 2010	kg P kunstmest per ha 2011	kg P kunstmest per ha 2012	kg P kunstmest per ha 2013	kg P kunst-mest per ha 2014
Tomaten glas	388,0	317,1	371,9	407,8	354,2	334,4	303,9	307,8
Kropsla glas (*)	71,9	63,5	66,0	54,3	38,9	37,2	25,7	32,5
Aardbei openlucht	25,7	10,0	22,9	23,2	16,6	23,7	22,7	16,8
Aardbei glas (*)	102,4	133,1	154,1	147,1	117,4	129,5	98,2	108,7
Prei	8,4	5,4	7,2	8,4	4,8	3,8	3,3	2,1
Appelen laagstam	9,2	5,9	4,7	7,7	5,1	5,0	4,7	6,7
Peren laagstam	8,0	5,4	7,7	7,0	6,6	6,5	4,4	5,5
Vlaams gemiddelde	4,8	3,6	3,2	3,6	3,3	3,0	3,1	3,2

(*) per teeltronde want er zijn meerdere opeenvolgende rondes per jaar mogelijk
Bron: Departement Landbouw en Visserij-LMN en FOD Economie

3.4 INNOVATIE EN INVESTERINGEN

Land- en tuinbouwers worden bijna permanent geconfronteerd met nieuwe ontwikkelingen die invloed hebben op de exploitatie en de rentabiliteit van hun bedrijf. Om bij te blijven en de rentabiliteit in stand

te houden of te verbeteren, zijn veelal innovaties en investeringen noodzakelijk. Beide aspecten komen aan bod in dit hoofdstuk.

3.4.1 Innovatiegedrag

De tuinbouwsector is een sector die experts als zeer dynamisch en innovatief inschatten. Vuylsteke, Van Gijseghem & Deuninck (2013) en Danckaert & Vuylsteke (2017) onderzochten via een enquête bij de deelnemers aan het Landbouwmonitoringsnetwerk (LMN) het innovatiegedrag in de Vlaamse land- en tuinbouw in de periode 2015-2017. Het was daarmee een herhaling van een bevragingen uit 2007 en 2012 die peilde naar innovaties doorgevoerd in de vijf voorgaande jaren. De resultaten van de enquête moeten met de nodige voorzichtigheid geïnterpreteerd worden. Er werd niet geëxtrapoleerd, waardoor de resultaten bijgevolg niet gelden voor de totale Vlaamse land- en tuinbouw, maar enkel voor de respondenten uit het LMN. Een meer diepgaande analyse van de enquête is beschikbaar in Danckaert & Vuylsteke (2017).

Tabel 16 toont het aandeel bedrijven dat innoveerde in 2017 voor alle sectoren. Hieruit blijkt dat de helft van de bedrijven één of meerdere vernieuwingen doorvoerde. De fruitteelt heeft in die periode het hoogste percentage innoverende bedrijven (63%), gevolgd door de vleesveehouderij (60%). Bij de akkerbouw ligt het percentage het laagste (37%).

Tabel 11: Innovatieprofiel per bedrijfstype, %, enquête 2017

Sector	% dat innoveert
Landbouw	
Akkerbouw	37
Veeteelt	
Vleesvee	60
Melkvee	48
Gemengd rundvee	57
Varkens	42
Pluimvee	47
Gemengde landbouw	49
Tuinbouw	
Groenten	
Groenten onder glas	51
Groenten openlucht	47
Fruit	63
Sierteelt	
Sierteelt onder glas	43
Boomkweek & sierteelt openlucht	100
Overige land-en tuinbouw	51
Totaal	50

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van LMN (2017: 527 respondenten)

In de analyse van de enquête wordt geen onderscheid gemaakt tussen meerdere vernieuwingen binnen een soort innovatie (bv. verschillende investeringen die gelden als procesinnovatie), maar bedrijfsleiders kunnen wel verschillende soorten innovatie combineren (bv. product- en procesinnovatie). Uit de resultaten blijkt dat de meeste innoverende bedrijven (71%) zich beperkten tot één soort innovatie. De ande-

re bedrijven combineerden twee (22%) of zelfs drie verschillende soorten van innovatie (7%). Geen enkele bedrijfsleider voerde de vier verschillende innovatiesoorten uit in de twee jarige periode.

Tussen 2015 en 2017 gaven de 527 respondenten samen 362 innovaties aan. Hiervan waren 202 procesinnovaties, 71 vermarktingsinnovaties, 57 organisatorische innovaties en 32 product innovaties. De resultaten per sector tonen aan dat bedrijven vooral investeerden in procesinnovaties. Enkel bij sierteelt onder glas is dit niet de grootste fractie. Het percentage ligt het hoogste in de melkveesector (73%) en het laagste bij sierteelt onder glas (27%). Voor vermarktingsinnovaties ligt het percentage het hoogste bij groenten in open lucht (41%) en het laagste bij melkvee (8%). De organisatorische innovaties komen percentueel het vaakste voor bij de akkerbouw (30%), kort gevolgd door groenten onder glas (27%), pluimvee (25%) en varkens (24%). Ze komen het minst vaak bij groenten in openlucht (5%), vleesvee (6%) en fruitteelt (9%). Productinnovatie komt duidelijk het vaakst voor bij sierteelt onder glas (27%).

3.4.2 Nieuwe vestigingen en investeringen in de tuinbouw

De VLIF-regelgeving vormt de basis om in het Vlaamse Gewest uitvoering te geven aan het structuur- en investeringsbeleid van de Vlaamse Regering ten aanzien van de land- en tuinbouwers en hun verenigingen. Investeringssteun ondersteunt voornamelijk investeringen op land- en tuinbouwbedrijven voor aanpassing van de bedrijfsstructuren en -processen aan de veranderende omstandigheden (bv. leefmilieu, de technologie in de sector, de energiemarkt, de commercialisatie- en distributiesectoren voor tuinbouwproducten, het vrijer en ruimer worden van de markt, de heroriëntatie van het EU-landbouwbeleid, enz.). De maatregel werkt met een lijst van subsidiabele investeringen, waardoor voornamelijk adoptie (innovatie op niveau van het individuele bedrijf) ondersteund wordt.
Deze ondersteuning gebeurt in het kader van het programma voor plattelandsontwikkeling 2014-2020 (PDPO III).

In de periode 2014-2020 wordt voor investeringen in totaal in 341,92 miljoen euro steun voorzien waarvan 277,54 miljoen euro pijler 2 middelen (50% Vlaams en 50% Europees) en 64,38 miljoen euro pijler 1 middelen (100% Europees). Er wordt gewerkt met een gesloten enveloppe, wat meebrengt dat er selectief steun moet verleend worden en dat investeringen die het meest bijdragen aan de realisatie van de doelstellingen in eerste instantie gesubsidieerd worden. De belangrijkste doelstelling is het aanmoedigen van investeringen die bijdragen aan een duurzame productie en van maatschappelijk gewenste investeringen die, omwille van een lange terugverdientijd, sneller uitgevoerd worden wanneer er steun voor verleend wordt. De drie aspecten van duurzaamheid spelen in gelijke mate een rol, d.w.z. zowel het ecologische, het economische als het sociale aspect.

Voor de opstartsteun, d.w.z. steun die jonge land- en tuinbouwers kunnen verkrijgen bij hun eerste vestiging als bedrijfsleider, wordt in PDPO III in totaal in 52,45 miljoen euro steun voorzien waarvan 34,99 miljoen euro pijler 2 middelen (50% Vlaams en 50% Europees) en 17,46 miljoen euro pijler 1 middelen (100% Europees). De steun wil de generatiewissel en de zeggenschap van jonge bedrijfsleiders bevorderen. Met de beschikbare middelen kunnen een 1000-tal jonge land- en tuinbouwers die voor het eerst bedrijfsleider worden, financieel ondersteund worden bij een gehele of gedeeltelijke overname van een bestaand bedrijf.

3.4.2.1 Aanvragen

Terwijl vroeger het aantal aanvragen voor investeringssteun en het investeringsbedrag waarvoor steun gevraagd werd als maatstaf gebruikt werd om de investeringsbereidheid in de sector te meten, zijn dit nu het aantal investeringen en het investeringsbedrag. Daarbij wordt een enkelvoudige investering, zoals de aankoop van een machine, geteld als één investering. Anderzijds wordt een investeringsproject zoals de bouw van een serre opgesplitst in meerdere investeringen (serreconstructie, waterreservoir, energiescherm, warmtebuffer ...). Uit onderstaande cijfers blijkt dat de investeringen nog steeds op een hoog niveau zijn.

Was de start van PDPO III in 2015 nog aarzelend met 10.267 aangemelde investeringen (overeenstemmend met 1.752 aanvragen) en een investeringsbedrag van 416,32 miljoen euro, dan was de terugval t.o.v. vroeger maar kort van duur: die aantallen stegen immers naar 12.800 investeringen (2.386 aanvragen) en een investeringsbedrag van 506,84 miljoen euro in 2016, en 14.976 investeringen (2.686 aanvragen) en een investeringsbedrag van 599,31 miljoen euro in 2017. Terwijl de realisatiegraad van de investeringen waarvoor steun gevraagd werd in een open-end-systeem (tot 2014) ongeveer 85% bedroeg, blijkt inmiddels dat die bij een systeem waarbij eerst een selectieprocedure doorlopen moet worden, iets lager ligt en niet meer dan 80% bedraagt. Wanneer steun belangrijk is, en het resultaat van de selectie voldoet niet aan de verwachtingen, wordt wat vaker beslist om de investering niet uit te voeren.(Bron: VLIF-activiteitenverslagen 2015, 2016 en 2017).

Van het aantal investeringen in 2015 hadden er 15,4% betrekking op de gehele tuinbouwsector, boomkwekerij en sierteelt inbegrepen. In 2016 en 2017 bedroeg die fractie respectievelijk 15,0% en 14,1%. Het aandeel van de tuinbouwbedrijven in het aangemeld investeringsbedrag bedroeg 24,6% in 2015. In 2016 bedroeg het 24,2% en in 2017 was dit zelfs 26,0%. Dit betekent dat een investering in de tuinbouw gemiddeld groter is in bedrag dan een investering in de landbouw. (Bron: VLIF-activiteitenverslagen 2015, 2016 en 2017).

De tuinbouwsector is zeer verscheiden. Hieronder vallen de deelsectoren glasgroenten, groenten in open grond, fruit en champignons maar ook de boomkwekerij en sierteelt in open grond, de sierteelt onder glas en nog andere. Bij die verscheidenheid zeggen gemiddelden niet veel. Een investering kan zowel betrekking hebben op de aankoop van een stuk materieel voor 15.000 euro als een miljoenenproject op een glasgroentebedrijf. Het gemiddelde investeringsbedrag bij een aanvraag (= aantal investeringen) van een glasgroentebedrijf is bijna vier maal zo groot als het gemiddelde bedrag van een ander bedrijf uit de tuinbouwsector. Wanneer voor 2017 de glasgroentesector van naderbij bekeken wordt, dan blijkt dat die deelsector met 5,1% van het aantal investeringen en 4,5% van de aanvragen goed is voor 15,1% van het investeringsbedrag waarvoor VLIF-investeringssteun gevraagd wordt.

De verdeling van de 2.109 investeringen en 161,20 miljoen investeringen over de deelsectoren van de tuinbouw waarvoor in 2017 steun aangevraagd werd, ziet er uit als volgt: 763 investeringen voor 90,58 miljoen euro in de glasgroentesector, 454 investeringen voor 28,02 miljoen euro in de fruitsector, 309 aanvragen voor 14,56 miljoen euro in de sector groenten in open grond, 246 investeringen voor 14,09 miljoen euro in de sierteelt onder glas, 173 investeringen voor 7,39 miljoen euro in de boomkwekerij en de sierteelt in open grond en 164 investeringen voor 6,56 miljoen euro voor de overige sectoren. Voor de groenten, het fruit en de champignons gaat het globaal over 1.730 investeringen voor een investerings-

bedrag van 140,98 miljoen euro. De boomkwekerij en de sierteelt waren goed voor 379 investeringen en een investeringsbedrag van 20,22 miljoen euro. (Bron: VLIF).

Een aanvraag voor investeringssteun kan betrekking hebben op één of meerdere investeringen op het tuinbouwbedrijf. De uitvoeringstermijn kan twee jaar bedragen. Wanneer voor 2017 en enkel voor de deelsectoren groenten en fruit gekeken wordt naar het aantal investeringen waarvoor steun gevraagd wordt, is de provinciale verdeling als volgt: 32,4% komt uit West-Vlaanderen, 12,5% uit Oost-Vlaanderen, 24,6% uit Limburg, 5,4% uit Vlaams-Brabant en 25,1% uit Antwerpen. Bij de voorziene investeringskosten is de provinciale verdeling als volgt: 30,4% komt uit West-Vlaanderen, 23,1% uit Oost-Vlaanderen, 15,3% uit Limburg, 3,2% uit Vlaams-Brabant en 30,4% uit Antwerpen. Een gemiddelde investering op het groentebedrijf is groter in bedrag dan een investering op het fruitbedrijf. (Bron: VLIF).

Ingedeeld volgens de aard van de investeringen in de deelsectoren groenten en fruit hebben de investeringen (2017) in volgorde van belangrijkheid betrekking op: machines en materieel (445 investeringen), oprichten en aanpassen van serres, loodsen, erfverharding ... (402 investeringen) energiebesparing (266 investeringen), rationeel watergebruik (165 investeringen), aanplantingen (78 investeringen) en automatisatie (63 investeringen). Voor de investeringsbedragen is de rangschikking als volgt: oprichten en aanpassen van serres, loodsen, erfverharding ... (54,68 miljoen euro), energiebesparing (33,01 miljoen euro), machines en materieel (16,73 miljoen euro), automatisatie (7,52 miljoen euro), rationeel watergebruik (6,39 miljoen euro), oogstprotectie (4,29 miljoen euro) en aanplantingen (2,86 miljoen euro).(Bron: VLIF).

Zodra de steun is aangevraagd, moet er een selectieprocedure doorlopen worden. Er wordt gewerkt met een gesloten enveloppe, d.w.z. dat het budget de beperkende factor is. Elke investering krijgt een score op basis van vijf criteria: één score voor doelmatigheid, drie scores voor duurzaamheid (people, planet, profit) en één score voor de leeftijd van de aanvrager. Binnen het budget worden de investeringen geselecteerd in volgorde van de behaalde score, d.w.z. volgens de mate waarin ze bijdragen aan het behalen van de doelstellingen. Machines, materieel, loodsen, erfverharding ....dragen minder bij aan de doelstellingen dan energiebesparing, rationeel watergebruik, automatisatie e.a. Na selectie is de volgorde van de geselecteerde investeringen (2017) als volgt: energiebesparing (256 van de 266 investeringen geselecteerd), oprichten en aanpassen van serres, loodsen, erfverharding ... (167 van de 402 investeringen geselecteerd), rationeel watergebruik (161 van de 165 investeringen geselecteerd), automatisatie (60 van de 63 investeringen geselecteerd), oogstprotectie (55 van de 56 investeringen geselecteerd), emissiereductie (41 van de 41 investeringen geselecteerd) en machines en materieel (12 van de 445 investeringen geselecteerd). Voor de investeringsbedragen is de rangschikking als volgt: energiebesparing (32,96 miljoen euro geselecteerd), oprichten en aanpassen van serres, loodsen, erfverharding ... (14,85 miljoen euro geselecteerd), automatisatie (7,47 miljoen euro geselecteerd), emissiereductie (6,59 miljoen euro geselecteerd), rationeel watergebruik (6,38 miljoen euro geselecteerd), oogstprotectie (4,28 miljoen euro geselecteerd) en machines en materieel (0,5 miljoen euro geselecteerd). Uit het overzicht blijkt dat investeringen die sterk bijdragen aan de doelstellingen van verduurzaming bijna allemaal geselecteerd werden en investeringen die weinig bijdragen bijna niet geselecteerd werden. Bij de laatste zijn het alleen de zeer jonge tuinders die af en toe de selectie overleven. Voor 2015 en 2016, toen er minder aanvragen waren voor een lager investeringsbedrag, was de selectie minder streng en werden ook relatief meer investeringen geselecteerd die minder bijdragen aan de nagestreefde verduurzaming van de productie. (Bron: VLIF).

In 2017 was voor de sectoren groenten en fruit de top van de investeringen die geselecteerd werden voor steunverlening als volgt: warmtebuffer, hfk-vrije koeltechniek, rookgasreiniging, natriumdamp- en metaalhalidelampen, oogstprotectie, diffuus- en ae-glas, energieschermen, isolatie, LED-verlichting en waterbassins.

Wat de aanvragen voor opstartsteun betreft, haalt de tuinbouw een aandeel dat door de jaren heen vrij constant blijft met ongeveer 12% van het aantal aanvragen. In PDPO III wordt het verkrijgen van opstartsteun niet rechtstreeks meer bepaald door het aantonen van opstartkosten d.w.z. veelal overnamekosten. De opstartpremie wordt wel bepaald door de omvang van het bedrijf waarop de jonge tuinbouwer zich voor het eerst als bedrijfsleider vestigt. Het bedrijf mag wel niet te groot zijn want bij een brutobedrijfsresultaat (= opbrengsten – operationele kosten) van meer dan 600.000 euro per bedrijfsleider, kan geen opstartsteun verkregen worden.

3.4.2.2 Toegekende VLIF-steun

Naast de aanvragen is het ook zinvol om te kijken naar de effectief toegekende steun. Nadat de steun aangevraagd werd, is het aan de landbouwer of tuinder om de geplande investeringen uit te voeren binnen een maximale termijn van twee jaar. Het is pas na de uitvoering en nadat het dossier vervolledigd werd met noodzakelijke bewijskrachtige documentatie over de investering, de vergunningstoestand, de status van de aanvrager en het bedrijf … dat de controle uitgevoerd wordt en de investeringssteun toegekend en betaald wordt. In 2017 werd zodoende nog steeds steun verleend voor investeringen die al vóór 2015 aangemeld waren. Het betrof nog 1005 aanvragen waar 14,24 miljoen euro steun mee verbonden was. De bespreking hieronder beperkt zich evenwel tot de steun aan investeringen die in 2015 of 2016 het selectieproces doorlopen hebben en waaraan na onderzoek definitief steun is toegeken.

3.4.2.2.1 Investeringssteun

In 2017 werd aan 3.389 investeringen steun toegekend die in totaal betrekking hadden op een investeringsbedrag van 117,9 miljoen euro. De totale steun voor die investeringen bedroeg 27,83 miljoen euro. (Bron: VLIF).

Het aandeel van de sectoren groenten en fruit in het aantal gesubsidieerde investeringen (2017) bedroeg 18,3% (619 investeringen). In het investeringsbedrag bedroeg het aandeel 30,5% (35,97 miljoen euro) en in het steunbedrag 34,9% (9,70 miljoen euro). De sector groenten en fruit was bijgevolg met ruim een derde van de toegekende steun relatief sterk vertegenwoordigd. Een mogelijke verklaring is dat tuinders hun investeringen goed plannen en binnen een beperkte tijd uitvoeren waardoor ze, sneller dan landbouwers, hun aanvraag vervolledigen en steun verkrijgen (Bron: VLIF).

De verdeling over de deelsectoren is als volgt. In de glasgroentesector werden 335 investeringen gesubsidieerd. Die hadden in totaal betrekking op een investeringsbedrag van 17,51 miljoen euro en een steunbedrag van 4,94 miljoen euro. Dit geeft een steunintensiteit van 28,2 % wat er op wijst dat in de glastuinbouw nagenoeg alleen investeringen gesubsidieerd worden die aantoonbaar bijdragen aan de verduurzaming en de hoogste steunintensiteit (30%) krijgen. In de fruitteelt werden 188 investeringen gesubsidieerd die betrekking hadden op 14,2 miljoen euro investeringen en 3,82 miljoen euro steun. Hier is de steunintensiteit 26,8%. Bij de groenten in open grond tenslotte werden 66 investeringen gesubsidi-

eerd die betrekking hadden op 2,67 miljoen euro investeringen en 0,56 miljoen euro steun. Hier is de steunintensiteit 21,0% (Bron: VLIF).

Voor gesubsidieerde investeringen in de sector groenten en fruit was Antwerpen in 2017 de belangrijkste provincie met 12,10 miljoen euro investeringen en 3,51 miljoen euro steun. Limburg, met een reeks belangrijke investeringen in de fruitteelt komt op de tweede plaats met 11,07 miljoen euro investeringen en 2,95 miljoen euro steun. Op enige afstand volgen West- en Oost-Vlaanderen met respectievelijk 5,31 en 4,60 miljoen euro investeringen en 1,26 en 1,22 miljoen euro steun. Vlaams-Brabant sluit de rij met 2,89 miljoen euro investeringen en 0,77 miljoen euro steun (Bron: VLIF).

Wat betreft de aard van de gesubsidieerde investeringen is er één groep die er boven uitsteekt: de investeringen die specifiek gericht zijn op de realisatie van een primaire energiebesparing. Hieronder vallen ventilatie, isolatie, energieschermen, warmtebuffer, rookgascondensor, warmtepomp, energiebesparende kasomhulling, verticale ventilatie in serres, klimaatcomputer, warmtewisselaar, installaties voor valorisatie van restwarmte, LED-verlichting, warmterecuperatiesystemen, kwaliteitsvolle bewaartechniek met laag energieverbruik, energiebesparende of cfk-vrije koeltechniek en frequentiesturing. De groep is met amper 125 investeringen goed voor 19,89 miljoen euro investeringen en 5,96 miljoen euro steun. Op verre afstand volgen 149 investeringen in onroerende staat (loodsen, serres zonder specifieke uitrusting, erfverharding ...), 93 investeringen in machines en materieel en 41 investeringen in automatisatie voor respectievelijk 3,36 miljoen euro, 3,34 miljoen euro en 3,16 miljoen euro investeringen en 0,50 miljoen euro, 0,50 miljoen euro en 0,95 miljoen euro steun. Er werden 20 investeringen in oogstprotectie gesubsidieerd voor 1,56 miljoen euro investeringen en 0,47 miljoen euro steun. De investeringen in rationeel watergebruik tenslotte waren goed voor 71 investeringen, 1,08 miljoen euro investeringen en 0,32 miljoen euro steun. Dat de investeringen voor constructies in onroerende staat met minder aantoonbare effecten inzake verduurzaming en investeringen in machines en materieel nog relatief vaak gesubsidieerd werden, heeft ermee te maken dat de steun betrekking heeft op investeringen waarvoor al in 2015 en 2016 steun gevraagd werd toen de selectie minder streng was vanwege minder aanvragen (Bron: VLIF).

3.4.2.2.2 Opstartsteun

In 2017 werd aan 116 jonge land- en tuinbouwers opstartsteun verleend bij hun vestiging als bedrijfsleider. Hiermee was 5,86 miljoen euro steun gemoeid, d.w.z. gemiddeld ongeveer 51.000 euro per vestiging. Het betreft hoofdzakelijk vestigingen in de landbouwsector. Voor de sectoren groenten en fruit zijn er geen afzonderlijke gegevens beschikbaar.

3.5 RISICO'S EN KWETSBAARHEID

Het laatste aspect dat besproken wordt voor de primaire productie van groenten en fruit zijn de risico's en kwetsbaarheid.

3.5.1 Risicobeheer en crisisbestendigheid

Wauters et al. (2013) voerden een grootscheepse enquête uit bij alle landbouwers van het Landbouwmonitoringsnetwerk (LMN), om te weten welke risico's de landbouwers zelf ervaren en hoe zij denken deze te kunnen beheren.

Landbouwers schatten hun eigen invloed op schokken eerder aan de lage kant in. De meeste, maar ook relatief kleine invloed menen ze te kunnen uitoefenen op eventuele productieverliezen door ziektes en plagen. Er blijkt geen enkel verschil te zijn in de risicoperceptie –niet op de kans, de impact én de invloed – naargelang de grootte van de bedrijven. De onderzoekers vonden slechts één significant verschil in de perceptie over het nut van risicobeheerstrategieën tussen productierichtingen: fruittelers vinden de verzekeringsstrategie significant meer valabel dan producenten uit de akkerbouw -, rundvee- en varkenssector. Fruittelers schatten de kans van problemen door weersomstandigheden hoger in dan de meeste andere landbouwdeelsectoren.

Productierichtingen waar een aanzienlijk deel van het inkomen afkomstig is van overheidssubsidies vinden risico's naar aanleiding van veranderingen in dat subsidiebeleid belangrijker dan andere subsectoren. Glastelers schatten daarom de impact van het verlies van een deel van de subsidies bv. significant lager in. Ook de kans op problemen met grondbeschikbaarheid wordt door glastelers lager ingeschat dan in veel andere sectoren.

3.5.2 Welzijn

3.5.2.1 tevredenheid

In 2017 werd via een enquête bij de LMN-deelnemers gepeild naar hun welzijn en dat van hun bedrijf (Vermeyen, 2017). De indicator voor de totale tevredenheid is gebaseerd op de gemiddelde tevredenheidsscores (= gemiddelde van scores op geluk, algemene tevredenheid met het leven en tevredenheid met het arbeidsinkomen) van alle respondenten. Die wordt weergegeven op een schaal van nul (zeer ontevreden) tot tien (zeer tevreden). De gemiddelde totaalscore voor tevredenheid bedraagt 6.46, wat op de grens tussen de categorie 'matig tevreden' en 'tevreden' valt. De gemiddelde gelukscore bedraagt 7,27, de gemiddelde score voor algemene tevredenheid met het leven is gelijkaardig 7,13. De gemiddelde inkomenstevredenheid bedraagt slechts 4,97.

Uit de verdeling van de gemiddelde totale tevredenheidsscores van de respondenten over de tevredenheidsschaal per sector blijkt dat in het totaal 54% van de respondenten tevreden tot zeer tevreden is. 37% is matig tevreden. Minder dan 10% is ontevreden tot zeer ontevreden. Sierteelt onder glas, groenten onder glas en akkerbouw zijn het vaakst tevreden, met elk meer dan 60% tevreden tot zeer tevreden. In de fruitteelt blijken respondenten het vaakst zeer ontevreden (7%). Het gaat hier natuurlijk om een momentopname.

3.5.2.2 Stress

De indicator voor stress bekijkt de verdeling van de gemiddelde stress-scores op een schaal van 1 (zeer weinig stress) tot 4 (zeer veel stress). De gemiddelde stress-score van de respondenten bedraagt 2,17, wat in de categorie 'matig' valt. 44% van de respondenten heeft lage tot zeer lage stress. 36% heeft een matig stressniveau en bijna één op vijf respondenten kampt met hoge tot zeer hoge stress. In vergelijking

met de totale stress-scores hebben de sectoren groenten onder glas, groenten en openlucht iets meer last van hoge en/of zeer hoge stress.

3.5.2.3 Problemen

De indicator voor de probleemgevoeligheid van een bedrijf is gebaseerd op het totaal aantal problemen op het bedrijf dat de respondenten als belangrijk ervaren. De respondenten konden kiezen uit de volgende 12 bedrijfsproblemen: onzekerheid over inkomen, administratieve lasten, verwerven van bijkomende grond, financiële problemen, onzekerheid over het beleid, onzekerheid over afname producten, beperkte leefbaarheid van het bedrijf, afwezigheid van opvolger, verkrijgen van vergunningen en rechten, beschikbaarheid van arbeidskrachten, ziektes (planten of dieren), onteigening. De probleemgevoeligheid wordt weergegeven op een schaal van nul (geen problemen) tot twaalf (zeer hoog).

De gemiddelde probleemgevoeligheid bij alle respondenten bedraagt 2,2, afgerond valt dit in de categorie lage probleemgevoeligheid (1-2 problemen). De gemiddelde probleemgevoeligheid voor bedrijven die aangeven minstens één probleem te ondervinden is 2,8. Het maximaal aantal geselecteerde problemen was negen. 22% van de respondenten ervaart geen belangrijke problemen. 11% kampt met een hoge tot zeer hoge probleemgevoeligheid. De groentensector meldt het minst aantal problemen: 38% geeft aan geen belangrijke problemen te ervaren. Bij de fruitteelt heeft 20% van de respondenten last van veel tot zeer veel problemen. Bij de fruitteelt ondervindt 9% zelfs zeven of meer problemen.

3.5.3 Conjunctuurindex

Sinds 2007 wordt de landbouwconjunctuurindex berekend op basis van een extrapolatie van een bevraging bij een 750-tal land- en tuinbouwers over omzet, productie, personeel en prijzen. De index kan gaan van -100 (landbouwers unaniem negatief) tot +100 (landbouwers unaniem positief). Ook voor de deelsectoren in de tuinbouwsector wordt een index berekend.

Figuur 6 geeft, naast de algemene landbouwconjunctuurindex voor alle land- en tuinbouwsectoren, ook de conjunctuurindex weer voor de deelsectoren groenten onder glas, groenten in openlucht en voor fruit.

Figuur 2: De evolutie van de Vlaamse landbouwconjunctuurindex voor drie tuinbouwsectoren, 2008-2017

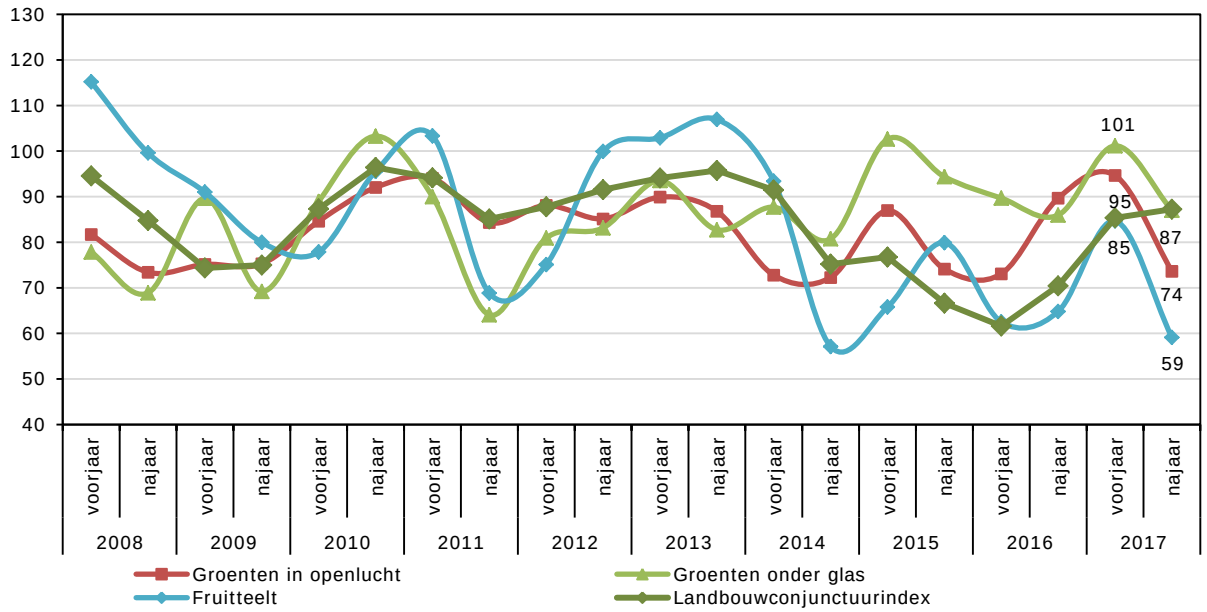

Bron: Departement Landbouw en Visserij

Door de grote diversiteit aan tuinbouwproducten is het niet eenvoudig een eenduidige verklaring te geven voor de sectoren in hun geheel. In vergelijking met de landbouw is de tuinbouw vaak sterker afhankelijk van de markt en zijn prijsfluctuaties. In de volgende alinea's worden de resultaten van het najaar 2017 besproken.

Telers van groenten in openlucht zien hun index zakken van 95 naar 74. Verleden en toekomst worden bijna even slecht ingeschat. Het gaat hier om groenten voor de versmarkt. De industriegroenten vallen onder de akkerbouwsector. De meerderheid geeft aan dat de verkoopprijs de afgelopen zes maanden is gedaald (68%) en ook wat de toekomst betreft blijft dit aandeel hoog (64%). Een derde tot een vijfde van de respondenten geeft aan dat hun productie licht tot sterk is gedaald. De weersomstandigheden liggen mee aan de basis.

De index van de groenten onder glas daalt naar 87. De neerwaartse lijnen van verleden en toekomst overlappen elkaar. De prijsvorming was minder goed. 57% van de respondenten kruist aan dat de verkoopprijs de afgelopen zes maanden is gedaald. 16% geeft zelfs aan dat die 'zeer sterk' gedaald is. Een derde geeft aan dat zijn productie licht tot sterk is gedaald. Meer dan de helft antwoordt dat de energieprijzen zijn gestegen (57%) en verder zullen stijgen (62%).

Fruitteelt daalt opnieuw sterk van 85 naar 59 en is op dit ogenblik de slechtste deelsector. Zowel de tevredenheid als de toekomstverwachtingen nemen af tot respectievelijk 61 en 57. Na de stormschade vorig jaar werd de fruitteelt nu getroffen door vorstschade. De vorst van 19 op 20 april 2017 was vooral desastreus voor de bloesem van appelen (oogst-70%), kersen en druiven. De peren zijn minder getroffen. Ze zijn wel kleiner en door de vrieskoubehandeling hebben ze geen pitten. Bijna de helft van de fruit-

kwekers geeft aan dat hun productie 'zeer sterk' is gedaald. 63% denkt dat de prijzen de komende periode gaan stijgen en hopen zo een deel van hun oogstverliezen te compenseren.

3.6 KETEN

Na de productie volgt de vermarkting van groenten en fruit. We bespreken in dit hoofdstuk achtereenvolgens de activiteiten vanuit de producenten (namelijk producentenorganisaties en verkoop in de korte keten), de voedingsindustrie en de consumptie.

3.6.1 Producentenorganisaties

In de keten kunnen afzetcoöperaties of producentenorganisaties een tegenmacht vormen tegenover de sterke positie van supermarkten en andere afnemers. Om een interessante en sterke onderhandelingspartner te blijven, maar ook om voldoende te kunnen investeren in innovatie, groeien coöperaties verder door, ook internationaal.

3.6.1.1 Consolidatie van een traditie

België heeft binnen de groente- en fruitsector een zeer sterke traditie van veilingen voor de organisatie van de afzet. In 1997 kregen alle Vlaamse veilingen op basis van de nieuwe Gemeenschappelijke Marktordening (GMO) groenten en fruit een erkenning als producentenorganisatie. Sinds 2010 zijn er in Vlaanderen twee erkenningscriteria voor een producentenorganisatie. Ze moeten minimaal 40 leden en een omzet van 5 miljoen euro hebben.

De nieuwere producentenorganisaties (PO's) zijn niet langer 'veilingen' in de traditionele zin, want vanaf 1997 kunnen ze ook andere activiteiten opnemen. Dat heeft geleid tot een aantal nieuwe initiatieven, zoals de opstart van PO's in de industriegroentesector. De GMO heeft dankzij de extra financiële steun een nieuwe impuls gegeven aan PO's om zich sterk te gaan uitbouwen, een ruimere dienstverlening aan te bieden en taken op zich te nemen die vroeger door andere ketenactoren werden uitgevoerd. In 2016 werd meer dan 85% van de Belgische productie fruit en groenten afgezet via een PO. Begin 2018 zijn er in Vlaanderen 13 PO's actief in de groente- en fruitsector.

Het Verbond van Belgische tuinbouwcoöperaties (VBT) is sinds 2010 het overlegplatform van de Belgische afzetcoöperaties in de sector groenten en fruit. Tot 2010 was het VBT enkel gericht op groente- en fruitveilingen, maar door verschillende fusies tussen veilingen nam het aantal ledenorganisaties stelselmatig af. Daarom werd de organisatie in 2010 ook opengesteld voor andere afzetcoöperaties groenten en fruit die op initiatief van producenten werden opgericht. Ook overkoepelende UPO's konden zo toetreden net als PO's voor industriegroentetelers. Begin 2018 had het VBT 9 leden.

Bij de afzetcoöperaties heerst een groot besef dat schaalgrootte en samenwerking sleutelwoorden zijn voor de toekomst. Kleine PO's hebben een te kleine impact op de markt. Sinds eind jaren negentig zijn er naast fusies tussen organisaties ook verschillende unies van producentenorganisaties (UPO's) en samenwerkingsverbanden ontstaan. Individuele PO's bundelen hun krachten in een UPO om samen te werken op die vlakken en punten waar ze dit nuttig en nodig achten, ook transnationaal. Begin 2018 zijn er 4

erkende UPO's in Vlaanderen. De meeste Vlaamse PO's en UPO's zijn transnationaal en hebben dus leden in het buitenland.

De aanwezigheid van verschillende buitenlandse kopers op de elektronische veilingklokken toont het internationale karakter van de Vlaamse groente- en fruitsector ook aan. De sterk geconcentreerde grootdistributie zorgt er in haar aankoopbeleid ook voor om niet te afhankelijk te zijn van één leverancier of één productieregio. In de winkelrekken liggen daardoor dikwijls dezelfde producten van verschillende oorsprong broederlijk naast elkaar. Groenten en fruit uit verschillende regio's hebben namelijk een zeer groot substitutie-effect. Maar ook tussen verschillende groenten en fruit zijn er substitutiemogelijkheden.

In tweede instantie vertegenwoordigt de Belgische groente- en fruitproductie slechts 2,3% van de Europese productie. Dus zelfs wanneer alle Belgische groente- en fruitproducenten zouden aansluiten bij één overkoepelende PO of UPO dan kan dit niet tot een dominante positie leiden. Vlaanderen heeft immers voor geen enkele groente- of fruitsoort een bepaald monopolie. Zelfs voor 'Belgische' producten, zoals witloof, hebben bv. Frankrijk of Nederland meer productie. Een Vlaamse PO zal dus geen dominante positie kunnen krijgen op de groente- en fruitmarkt in Europa.

3.6.1.2 Omzet veilingen

Uit figuur 7 blijkt dat de omzet van alle bij het VBT aangesloten veilingen samen €944,1 miljoen bedroeg in 2017. Dat is een lichte stijging van 1% ten opzichte van 2016 en het hoogste omzetcijfer van de periode 2012-2017. In die periode werd er elk jaar een omzetgroei genoteerd. 2017 werd gekenmerkt door droogte in het eerste semester, late lentevorst in april, een hittegolf in juni, hoogzomers weer midden oktober en een bijzondere sombere maand december. Deze extreme weersomstandigheden hebben geleid tot een grillig jaar op het vlak van aanvoer, afzet en prijsvorming (Verbond van Belgische Tuinbouwcoöperaties, 2017).

Figuur 3: Evolutie van de omzet van VBT veilingen per deelsector, 2012-2017

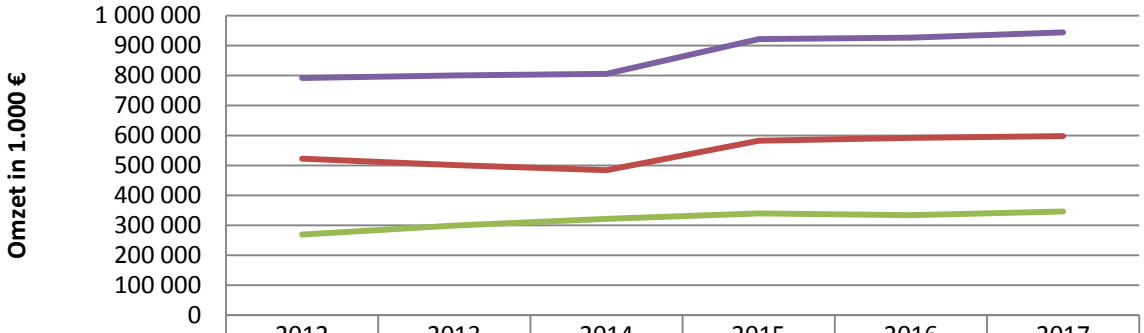

	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Groenten	522 809	501 231	484 139	582 140	592 140	598 003
Fruit	269 338	299 400	321 697	339 705	334 080	346 054
Totale omzet	792 147	800 631	805 836	921 845	926 375	944 057

Bron: Verbond van Belgische Tuinbouwcoöperaties

De omzet die de veilingen realiseren is afhankelijk van de aangevoerde hoeveelheden en van de prijsvorming. De prijsevolutie voor de voornaamste groenten en fruit vanaf 2004 wordt weergegeven in figuur 8 en figuur 9. Hieruit blijkt dat de prijzen sterk fluctueren van jaar tot jaar. De gemiddelde prijs over de periode 2004-2017 bedroeg voor bloemkool 0,68 euro/stuk, voor prei 0,47 euro/kg, voor witloof 0,95 euro/kg, voor kropsla 0,31 euro/stuk en voor tomaten 0,71 euro/kg. Voor de fruitsoorten geldt een gelijkaardige vaststelling. De gemiddelde prijs bedroeg voor aardbeien 2,69 euro/kg, voor appelen 0,36 euro/kg en voor peren 0,55 euro/kg.

Figuur 8: Evolutie van de prijs aan producent voor de voornaamste groenten in openlucht

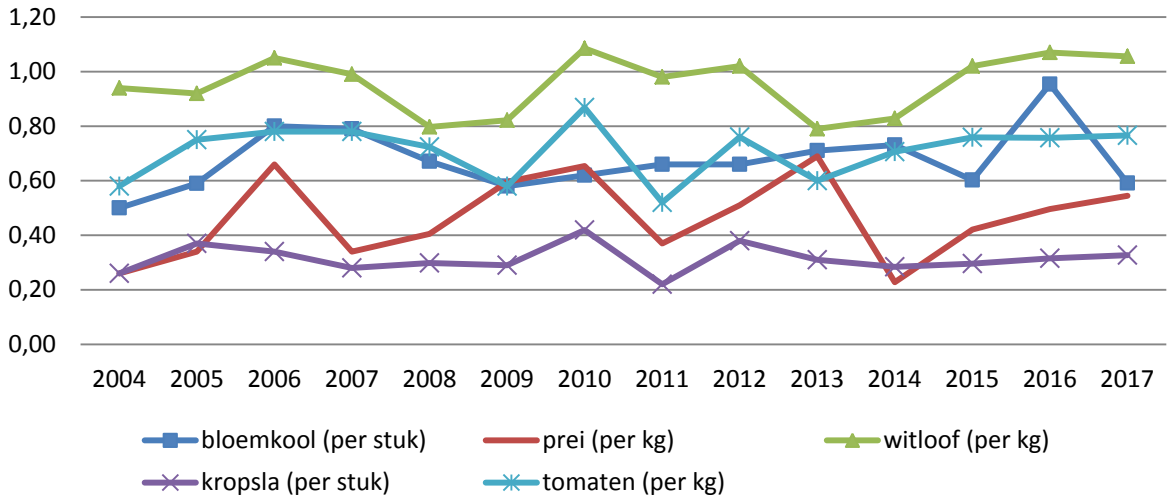

Bron: VBT

Figuur 4: Evolutie van de prijs aan producent voor de appel en peer (linker-as) en aardbei (rechter-as), euro/kg, 2004-2017

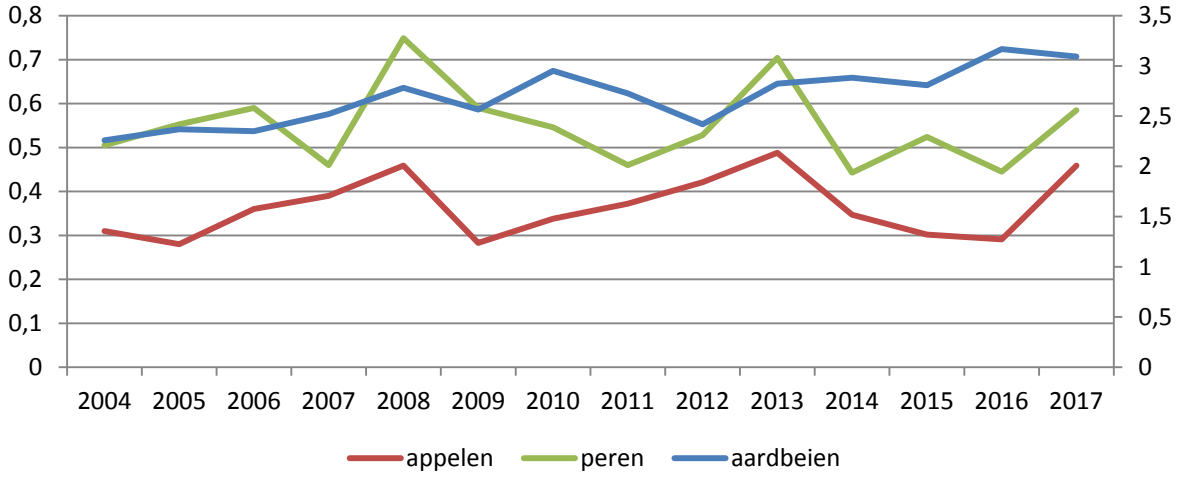

Bron: VBT

Figuur 10 geeft de evolutie weer van de aanvoer van de belangrijkste groentesoorten en aardbeien op de VBT-veilingen voor de periode 2008-2017. De aanvoer van tomaten, kropsla en witloof bleef in 2017 stabiel. Prei daalde met 8% ten opzichte van 2016 tot 56 duizend ton. De aanvoer van paprika daarentegen steeg met 8% tot 48 duizend ton.

Figuur 5: Aanvoer belangrijkste groentesoorten en aardbeien VBT-veilingen - 2008-2017

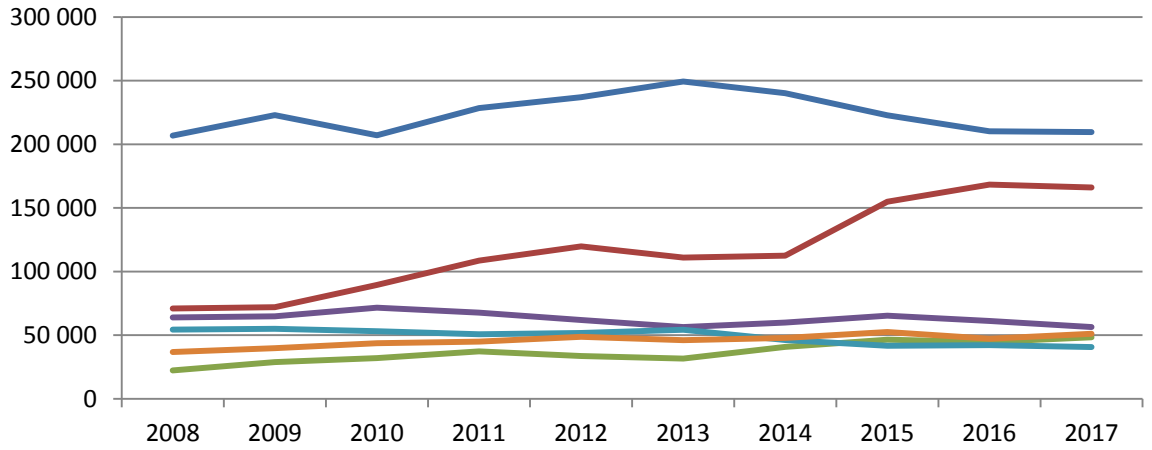

Bron: VBT (2017)

Figuur 11 geeft de evolutie weer van de aanvoer van appel en peer op de VBT-veilingen voor de periode 2008-2017. Hieruit blijkt dat de aanvoer van appel geleidelijk is afgenomen ten opzichte van 2007 tot een halvering in 2013, om dan licht te herstellen tot ongeveer 155.000 ton in seizoen 2016-2017. Ook peren bereikten een dieptepunt in 2013, maar herstelden beter dan de appelen tot 184.000 ton in seizoen 2016-2017.

Figuur 6: Aanvoer appel en peer VBT-veilingen - 2008-2017

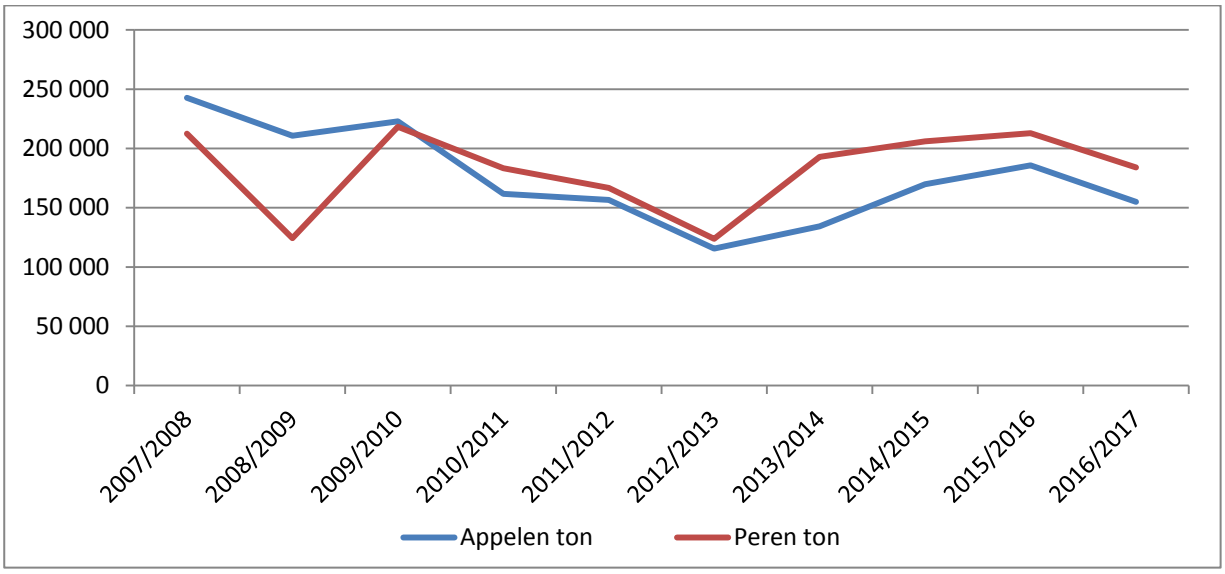

Bron: VBT (2017)

Tabel 17 toont dat BelOrta veruit de grootste veiling van het VBT is. Deze veiling is goed voor 45% van de totale omzet en heeft een marktaandeel van 52% in groenten en 32% in fruit. Coöperatie Hoogstraten, REO veiling, BFV en LTV hebben een aandeel van respectievelijk 25%, 19%, 11% en 1% in de totale omzet van de VBT-veilingen.

Tabel 17: Evoluties in omzet VBT-veilingen 2016 & 2017 en per deelsector 2017

veiling	totale omzet 2016	omzet groenten 2017	omzet fruit 2017	totale omzet 2017	evolutie omzet 2017 / 2016
BelOrta	400.353.147	311.654.480	109.058.945	420.713.425	+5,1
BFV	93.822.196	248.743	103.603.038	103.851.781	+10,7
Coöperatie Hoogstraten	218.653.076	128.961.257	103.175.757	232.137.014	+6,2
Criée de Wépion	969.970	0	832.352	832.352	-14,2
LTV	7.251.756	1.739.214	9.522.913	11.262.127	+55,3
REO Veiling	177.236.109	155.399.459	19.860.598	175.260.057	-1,1
Totaal	926.374.624	598.003.153	346.053.603	944.056.756	+1,9

Bron: VBT (2017)

Het grillige weer in 2017 leidde voor de belangrijkste groentesoorten, aangevoerd op de VBT-veilingen en opgenomen in tabel 18, tot een omzetdaling van ruim 4% in vergelijking met 2016. Kropsla, prei en tomaten realiseerden een vergelijkbare omzet met deze van 2016. Komkommers kende de grootste omzetdaling (-30%) bij de belangrijkste groentesoorten. De aanvoer bleef nagenoeg gelijk, maar de prijs lag in 2017 bijna 30% lager. De belangrijkste fruitsoorten kenden gemiddeld een omzetstijging. Aardbeien en peren deden het goed met een omzetstijging in 2017 van respectievelijk 6% en 11%. Daar tegenover staat wel een omzetdaling van 11% bij de appelen, vooral door een forse daling van de aanvoer (-44%) ten gevolge van grote vorstschade en relatieve droogte tijdens en na de bloei (VBT, 2017).

Tabel 18: Aanvoer, prijs en omzet belangrijkste producten VBT-veilingen - 2016 & 2017

Product	2016 Aanvoer (kg, st)	2016 Prijs (€/kg, st)	2016 Omzet (€)	2017 Aanvoer (kg, st)	2017 Prijs (€/kg, st)	2017 Omzet (€)	Evolutie omzet 2017 / 2016
Aardbeien (kg)	47.252.694	3,167	149.649.282	51.093.645	3,093	158.032.644	+6%
Appelen (kg)	183.300.979	0,291	53.340.585	103.435.955	0,459	47.477.103	-11%
Champignons (Kg)	9.485.824	1,772	16.808.880	8.988.284	1,759	15.810.392	-6%
Komkommers (St)	168.406.461	0,316	53.216.442	166.112.062	0,223	37.042.990	-30%
Kropsla - Se+Vg (St)	76.790.074	0,315	24.188.873	74.523.850	0,327	24.369.299	+1%
Paprika (Kg)	44.712.059	1,23	54.995.833	48.344.567	1,057	51.100.207	-7%
Peren (Kg)	214.532.443	0,445	95.466.937	180.535.912	0,585	105.613.509	+11%
Prei (Kg)	61.207.955	0,496	30.359.146	56.397.812	0,545	30.736.808	+1%
Tomaten - los+tros	210.301.529	0,757	159.198.257	209.601.724	0,766	160.554.921	+1%
Witloof (Kg)	42.153.312	1,07	45.104.044	40.696.585	1,056	42.975.594	-5%
Totaal Top 10			682.328.279			673.713.465	-1%

Bron: VBT (2017)

3.6.2 Alternatieve en korte ketens als vernieuwde afzetkanalen

Naast de klassieke afzetkanalen neemt het belang van alternatieve ketens toe. In oktober 2011 werd het actieplan voor een verkorte voedselketen gelanceerd. Het wil acties stimuleren en initiëren die de rechtstreekse relatie tussen producent en consument verstevigen. Enerzijds worden middelen uitgetrokken om korteketenprojecten te stimuleren. Anderzijds wordt geïnvesteerd in promotie van hoeve-, streek- en bioproducten. Een korte(re) keten heeft een positieve impact op duurzaamheid met minder afgelegde voedselkilometers, een eerlijke prijs voor de landbouwers en het stimuleren van de lokale economie.

Alternatieve ketens omvatten een wijd spectrum van organisatietypes of soorten samenwerkingsverbanden in de keten. Het gaat hierbij om hybride organisatievormen tussen de markt en het verticaal geïntegreerde bedrijf. Die stimuleren bepaalde innovaties om specifieke doelstellingen te realiseren. Afhankelijk van die doelstelling nemen korteketeninitiatieven diverse vormen aan. De verkoop van de producten kan gebeuren op het bedrijf zelf in de hoevewinkel of via een automaat, op boerenmarkten of via een marktkraam langs de weg. De landbouwer kan zijn producten ook vermarkten naar de consument via collectieve systemen zoals groenteabonnementen of voedselteams. Ook kan de consument zijn producten zelf gaan oogsten op zogenaamde zelfpluktuinen en zelfoogstboerderijen (Cazaux, 2010).

In Europa worden in de eerste plaats fruit en groenten via korte keten afgezet, gevolgd door dierlijke producten (vlees) en zuivelproducten op een derde plaats. De teeltwijze is bij de meerderheid van de initiatieven biologisch (Van Buggenhout, Vuylsteke & Van Gijseghem, 2014).

3.6.3 Voedingsindustrie

De voedingsindustrie omvat zowel de eerste (bv. van graan naar meel) als de tweede transformatie (bv. van meel en andere grondstoffen tot brood). Verse groenten en fruit ondergaan geen enkele verwerking en behoren niet tot de voedingsindustrie. Naast groenten en fruit voor de versmarkt gaat een belangrijk aandeel groenten en fruit naar de verwerkende industrie.

3.6.3.1 Kenmerken

De omzet van de voedingsindustrie bedroeg in 2016 naar schatting 50 miljard euro. Hiervan werd iets minder dan de helft in België verkocht. De omzet van de subsector verwerking en conservering van groenten en fruit haalt 11% in de totale omzet van de voedingsindustrie. In 2005 was dit nog 8,4% (figuur 12). Iets meer dan viervijfde van de omzet van voedingsproducten (excl. dranken) werd in 2016 gerealiseerd door ondernemingen in Vlaanderen.

Figuur 7: Verdeling omzet voedingsindustrie volgens subsector (2005, 2013 & 2016)

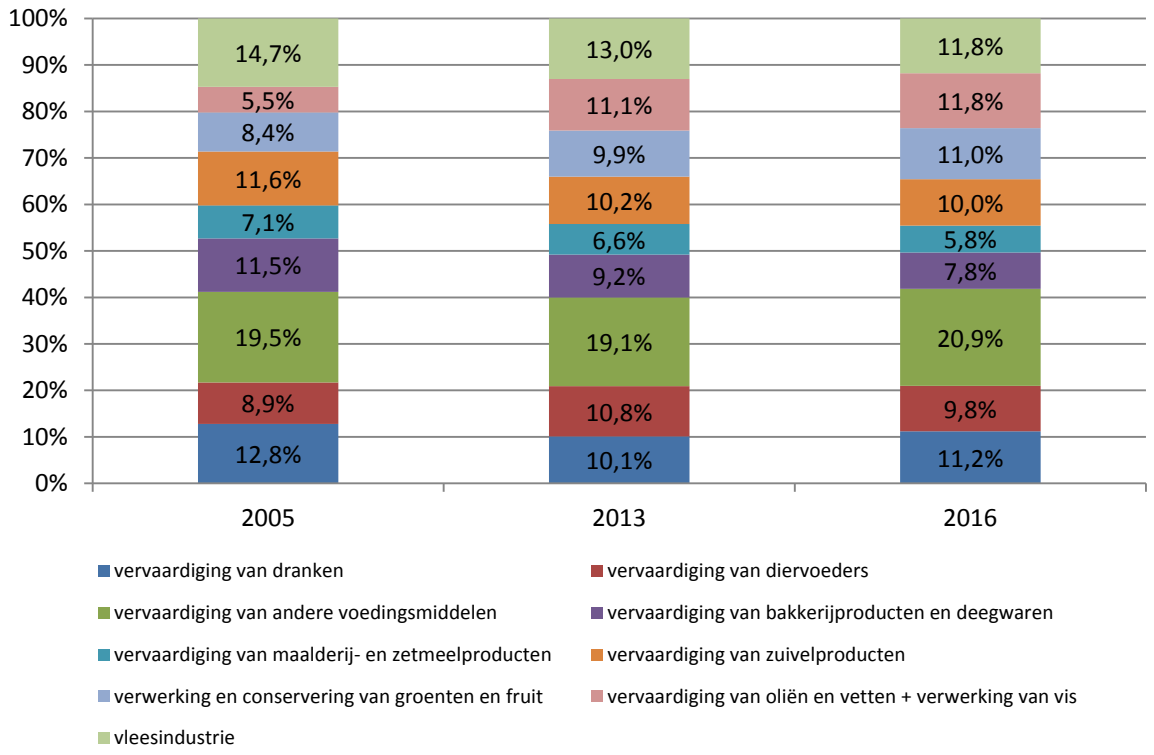

Bron: FEVIA (2016)

3.6.3.2 Contractteelt

Voor haar productie koopt de voedingsindustrie grondstoffen aan bij landbouwers of andere voedingsbedrijven, verwerkt en verpakt ze en brengt ze via de distributiesector op de markt. Om zeker te zijn dat ze voldoende grondstoffen heeft van een voldoende hoge kwaliteit, werken bedrijven uit de groente- en fruitverwerkende industrie met productiecontracten. Dit zijn contracten waarbij de afnemer de producten niet alleen verwerkt, maar ook controle heeft over het productieproces. Daarbij gaat het om productieaspecten zoals teelttechnieken. De teler moet daarbij een overeengekomen lastenboek volgen (Platteau et al., 2012).

De industriegroenten zijn sterk ontwikkeld in Vlaanderen. Van de oppervlakte voor groenten in openlucht was in 2016 75% bestemd voor de industriële verwerking. België is wereldwijd de grootste producent van diepvriesgroenten. De sterke positie dankt België aan de gehanteerde scherpe prijzen, de gun-

stige ligging (klimaat, dicht bij de grootste verbruikers) en de kennis die hier aanwezig is (Platteau et al., 2012).

Binnen de industrieteelten bestaan er vier PO's, nl. Vegras, B.N.D., Ingro en Provi. De eerste twee hebben een sterke band met telkens één bepaald verwerkend voedingsbedrijf. Het zijn ook transnationale PO's met een groot aantal leden van buiten Vlaanderen. Ingro is lid van het VBT. Ingro sloot 2016 af met een waarde verkochte productie van € 81,5 miljoen, een daling van ruim 11% ten opzichte van 2015 (VBT, 2017). De groeiomstandigheden in 2016 waren extreem moeilijk door de natte omstandigheden in de lente en de droge periode in de late zomer, waardoor er een lagere aanvoer was voor heel wat groenten.

3.6.4 Consumptie

Uit onderzoek in opdracht van het Vlaams Centrum voor Agro- en Visserijmarketing (VLAM vzw) blijkt dat de gemiddelde Vlaming in 2017 bijna 51 kg fruit en 49 kg groenten consumeerde. Hiervan is respectievelijk 49 kg en 40 kg vers fruit en groenten. Het verbruik van vers fruit vertoont een licht dalende trend, voor verse groenten blijft het thuisverbruik stabiel. In 2008 werd nog 56 kg vers fruit per capita gekocht. De gemiddelde Vlaming besteedde respectievelijk 131 euro aan vers fruit en 101 euro aan verse groenten. Thuisverbruik van verwerkte producten (diepvries, blik en bokaal) neemt slechts 2% bij fruit in en 17% bij groenten. Het aandeel conserven daalt bij zowel fruit als groenten (resp. -40% en -30% t.o.v. 2008).

Wortel en tomaat zijn de meest aangekochte groenten en worden nagenoeg evenveel gekocht: 6,0 kg en 5,8 kg. Figuur 13 toont een aantal trends in het thuisverbruik van de belangrijkste groenten in Vlaanderen. Witloof daalde duidelijk in populariteit (-32%). Prei is na een aantal populaire jaren terug naar het niveau van 2008. Wortelen en tomaten dalen licht, ajuin blijft ongeveer status quo.

Figuur 8: Evolutie van de consumptie van de voornaamste groenten, index 2008 = 100%, Vlaanderen, 2008-2017

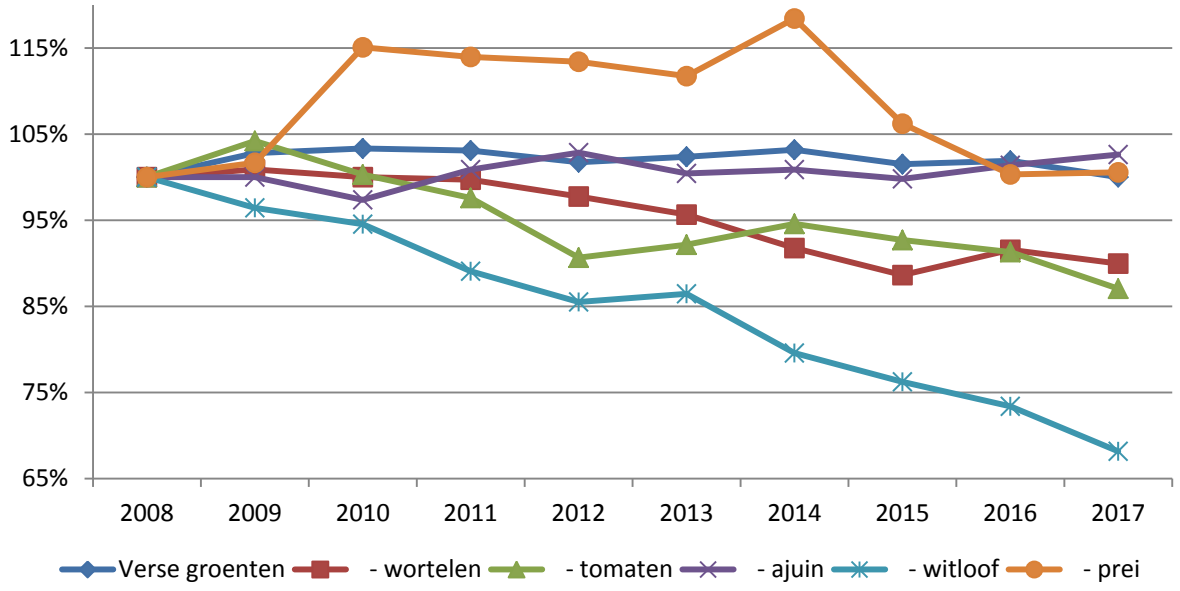

Bron: GfK Panelservices Benelux voor VLAM

De tomaat blijft de koploper binnen het groenteassortiment, gevolgd door wortelen en ajuin met 4,4 kg per capita. Binnen het tomatensegment winnen vooral de kerstomaten op lange termijn aandeel ten koste van de gewone tomaten. In waarde zijn kerstomaten ondertussen zelfs het belangrijkste segment geworden binnen de tomatenrayon. De sterke groeiers in 2017 waren onder andere de speciale paddenstoelen, Chinese kool, pastinaak, savooikool, rode biet, raapjes en gemengde sla. De opmerkelijkste dalers waren: waterkers, kropsla, krulsla/frisée, eikenbladsla en grove andijvie. Binnen de top tien wonnen vorig jaar enkel paprika en champignons terrein.

De appel blijft de meest gegeten fruitsoort in ons land, goed voor een thuisverbruik van 8,8 kg. Daarna volgen bananen met 8,4 kg en sinaasappelen met 6,5 kg. Andere belangrijke stijgers waren: de blauwe bosbessen, braambessen, watermeloen, frambozen en abrikozen. De perenverkoop viel, na een sterk 2014 waarin de consument opgeroepen werd om de perenproducenten te steunen na de Russische handelsboycot, verder terug tot op het niveau van 2013. Bij de grootste dalers behoorden: de stekelbessen, de vijgen, alle perenrassen met uitzondering van de Conference, de Reinettes en Granny Smith-appel.

Figuur 14 toont dat sinaasappelen en appelen hun populariteit aanzienlijk zien dalen (resp. -40% en -30% t.o.v. 2008). Vooral aardbeien (+15%), maar ook bananen (+2%), worden meer geconsumeerd in 2017 ten opzichte van 2008.

Figuur 9: Evolutie van de consumptie van de voornaamste fruitsoorten, index 2008 = 100%, Vlaanderen, 2008-2013

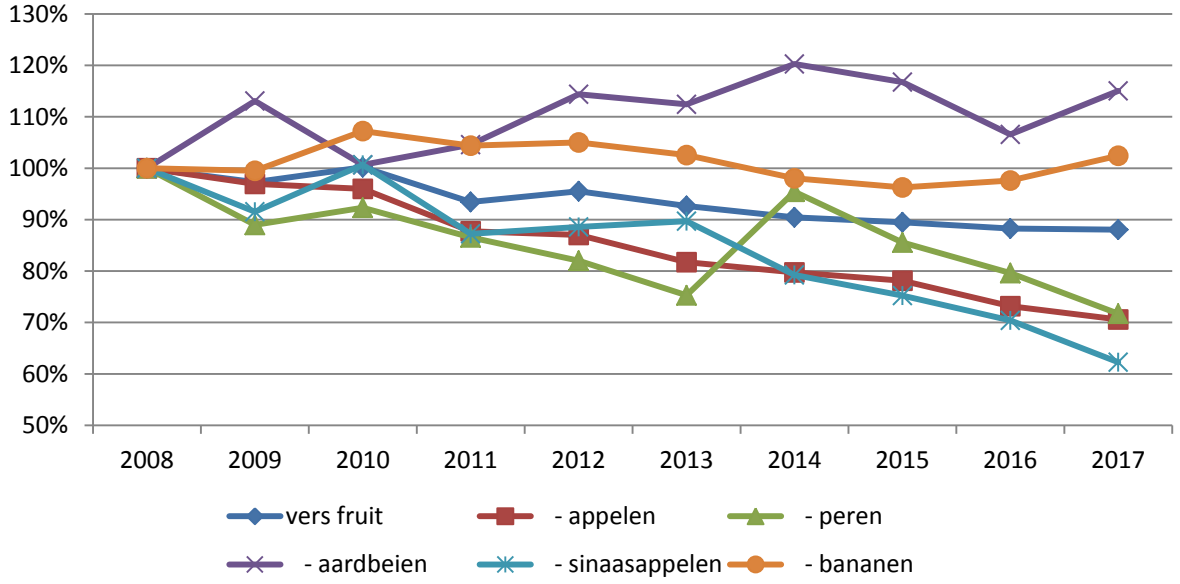

Bron: GfK Panelservices Benelux voor VLAM

3.7 BIOLOGISCHE GROENTEN EN FRUIT

De biologische productie en consumptie vertegenwoordigt een specifieke deelmarkt. Dit hoofdstuk focust op de productie, vermarkting en consumptie van biologische groenten en fruit.

3.7.1 Aantal productie-eenheden

Sinds 2003 is het aantal actieve biologische producenten in Vlaanderen ruim verdubbeld. Eind 2017 stonden 468 biobedrijven onder controle van de erkende controleorganen. Bijna de helft van het biologisch areaal is in handen van de 35 grootste biobedrijven, terwijl de helft van de biobedrijven over slechts 6% van het Vlaams bioareaal beschikt. Dit illustreert dat een meerderheid van de Vlaamse biobedrijven zich richt op tuinbouwactiviteiten, die kleinere bedrijfsarealen vereisen dan dierlijke productie (Timmermans & Van Bellegem, 2018).

In 2017 was 82% van de Vlaamse biologische landbouwbedrijven gespecialiseerd, wat betekent dat ze het gros van hun bedrijfsopbrengsten halen uit één specifieke bedrijfstak. De overige 18% beoefent een combinatie van activiteiten met diverse teelten en/of gewassen. De vaakst voorkomende specialisaties zijn de gespecialiseerde tuinbouw met groenten in openlucht (28%), de gespecialiseerde dierlijke productie (19%) en de gespecialiseerde fruitteelt (15%).

3.7.2 Biologisch areaal

Eind 2017 besloeg het totale Vlaamse biologisch areaal 7.367 hectare, waarvan ruim 2.483 hectare in omschakeling was. Hiermee vertegenwoordigt het bioareaal ongeveer 1,2% van het totale Vlaamse landbouwareaal (620.380 ha in 2016). Figuur 15 toont de evolutie van de teeltgroepen voor de periode 2003-2017. Het bioareaal aardappelen, groenten en kruiden steeg met 134%. De fruitteelt (inclusief noten) verdrievoudigde ten opzichte van 2003.

Figuur 10: Evolutie in hectare van het bioareaal volgens teeltgroep, 2003-2017, Vlaanderen

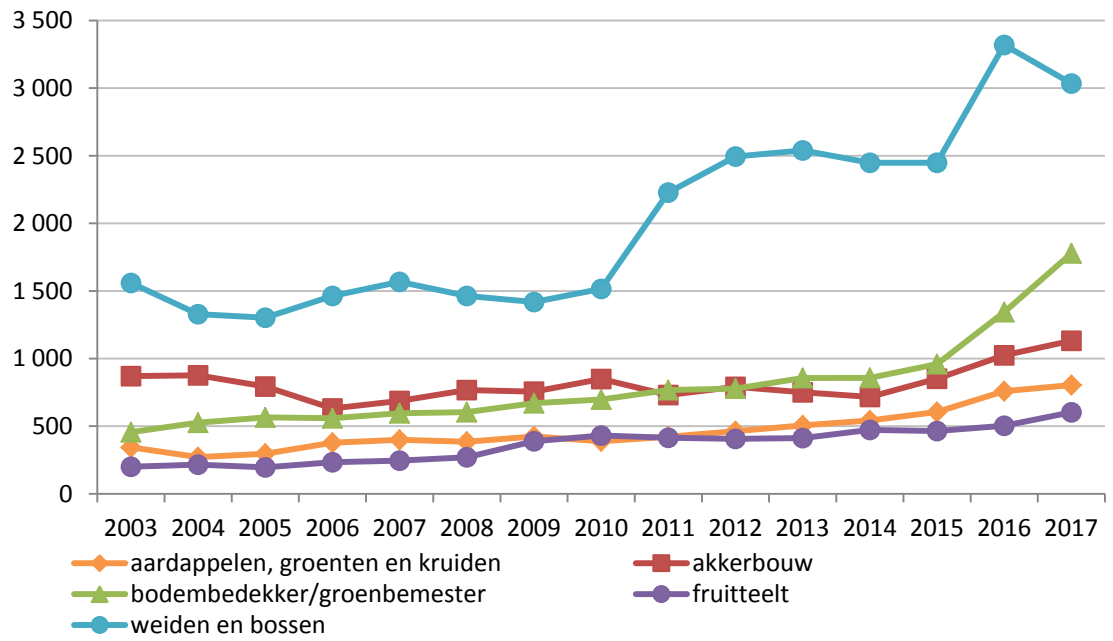

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van Certisys, TÜV Nord Integra en Quality Partner

Tabel 19 toont voor verschillende teelten het Vlaamse bio- en omschakelingsareaal voor het jaar 2017. Aardappelen, groenten en kruiden nemen 11% van het totale bioareaal in. De meest geteelde biogewassen zijn aardappelen en vruchtgewassen (o.a. pompoen en courgette). Ook prei is met 39 ha een populaire biologische teelt. De fruitteelt neemt 8% van het bioareaal voor zijn rekening. Meerjarige fruitteelten zoals appelen, peren en kersen nemen het grootste deel in van het areaal biologisch fruit. Het areaal in omschakeling bedraagt bijna 110 ha aardappelen, groenten en kruiden en meer dan 176 ha fruit (Timmermans & Van Bellegem, 2018).

Tabel 1912: Areaal in omschakeling en biologisch volgens teeltgroepen, ha, 2017, Vlaanderen

Teelt	Areaal in omschakeling (ha)	Areaal biologisch (ha)	Totaal (ha)
Aardappelen, groenten en kruiden	109,79	694,55	804,34
Aardappelen	10,69	114,45	125,14
Vruchtgewassen	3,13	87,72	90,85
Peulvruchten	3,32	25,50	28,82
Bladgroenten	1,10	76,70	77,80
Koolgewassen	6,57	73,42	79,99
Wortel- en koolgewassen	3,82	51,78	55,60
Andere groenten	70,97	240,80	311,77
Kruiden	10,19	24,18	34,37
Fruit	176,64	426,59	603,23
Meerjarige fruitteelten	56,64	88,17	144,81
Appelen	59,03	156,85	215,88
Peren	39,17	49,69	88,86
Kersen	1,97	10,86	12,83
Bessen	3,45	68,68	72,13
Ander fruit	16,38	52,35	68,73
Totaal areaal biologische landbouw	2.483,45	4.883,45	7.366,91

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van Certisys, TÜV Nord Integra en Quality Partner

3.7.3 Distributie en consumptie van biologische versproducten

De bestedingen aan biologische versproducten (incl. diepvries- en kruidenierswaren zoals ontbijtgranen, rijst, droge deegwaren, wijnen en bier) van de Vlaamse gezinnen bedroegen in 2017 193 miljoen euro. Het marktaandeel van de biologische versproducten in Vlaanderen groeit gestaag, maar blijft beperkt: in 2017 had bio een aandeel van 2,4% in de totale Vlaamse bestedingen aan versproducten. Figuur 16 toont dat de Belgische biobestedingen aan versproducten in 2017 voor 42% uit AGF-producten (aardappelen, groenten en fruit) bestonden (Timmermans & Van Bellegem, 2018).

Figuur 16: gekocht assortiment versproducten gangbaar versus bio (op basis van besteding), België, 2017

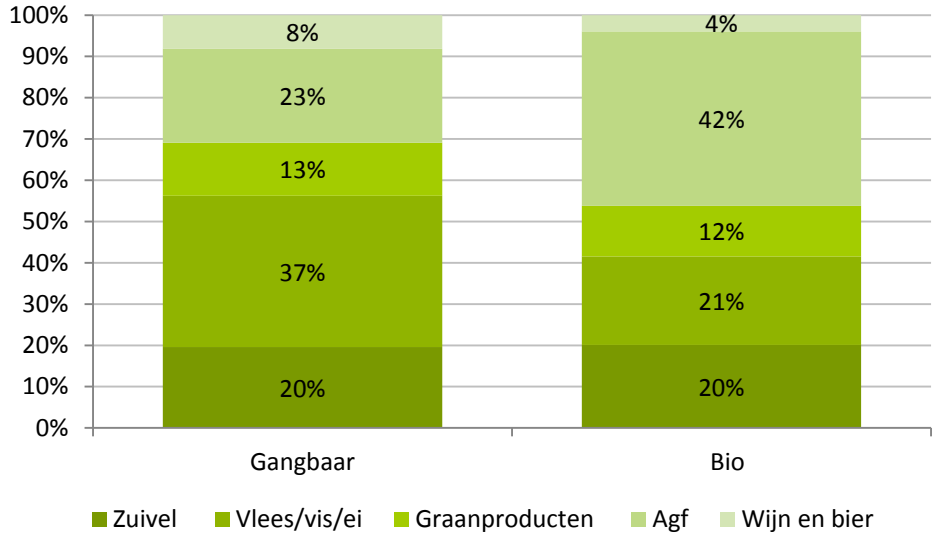

Bron: GfK Belgium voor VLAM

3.7.3.1 Consumentenprofiel

Het aantal Belgische consumenten dat op jaarbasis minstens eenmaal een vers bioproduct koopt, blijft met 9 op de 10 kopers op een hoog peil. Nemen we de productgroepen apart onder de loep, dan zien we grote verschillen (figuur 17). De kopers van biogroenten vertegenwoordigen de grootste groep: twee derde van de Belgische gezinnen kocht in 2017 wel eens biogroenten. Sinds 2005 is het percentage kopers voor biofruit meer dan verdubbeld. De sterkste groei op langere termijn noteren we bij bioaardappelen: sinds 2005 verviervoudigde het aantal kopers.

Figuur 17: Percentage kopers van enkele bioverscategorieën in België, 2005-2017

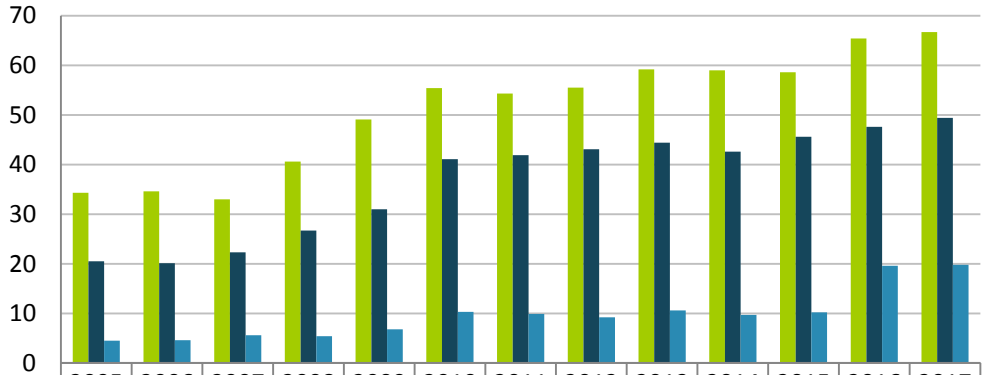

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
groenten	34,3	34,6	33	40,6	49,1	55,4	54,3	55,5	59,2	59	58,6	65,4	66,7
fruit	20,5	20,1	22,3	26,7	31	41,1	41,9	43,1	44,4	42,6	45,6	47,6	49,4
aardappelen	4,5	4,6	5,6	5,4	6,8	10,3	9,9	9,2	10,6	9,7	10,2	19,6	19,8

Bron: GfK Belgium voor VLAM

Qua besteding per hoofd van de bevolking per jaar staan biozuivel en biogroenten in Vlaanderen op één en twee. De koploper is biozuivel met gemiddeld 6,18 euro per capita, gevolgd door de biogroenten met 5,44 euro. Biofruit is goed voor een gemiddelde besteding van 3,75 euro per capita, terwijl in Vlaanderen aan aardappelen gemiddeld 0,98 euro wordt besteed. Over de periode 2008-2017 is er voor groenten een toename van 142% en voor fruit een toename van 137% (Timmermans & Van Bellegem, 2018).

3.7.3.2 Marktaandeel per product

Het marktaandeel van bio verschilt sterk van product tot product. De vleesvervangers hebben veruit het hoogste marktaandeel (figuur 18). De AGF-categorie heeft een iets hoger bioaandeel dan gemiddeld: 7% voor groenten, 4,4% voor fruit en bijna 6% voor aardappelen. Hiermee zijn aardappelen, samen met eieren, de grootste stijger op lange termijn.

Figuur 1811: evolutie marktaandelen bio vers per productcategorie in % van de bestedingen, België, 2008-2017

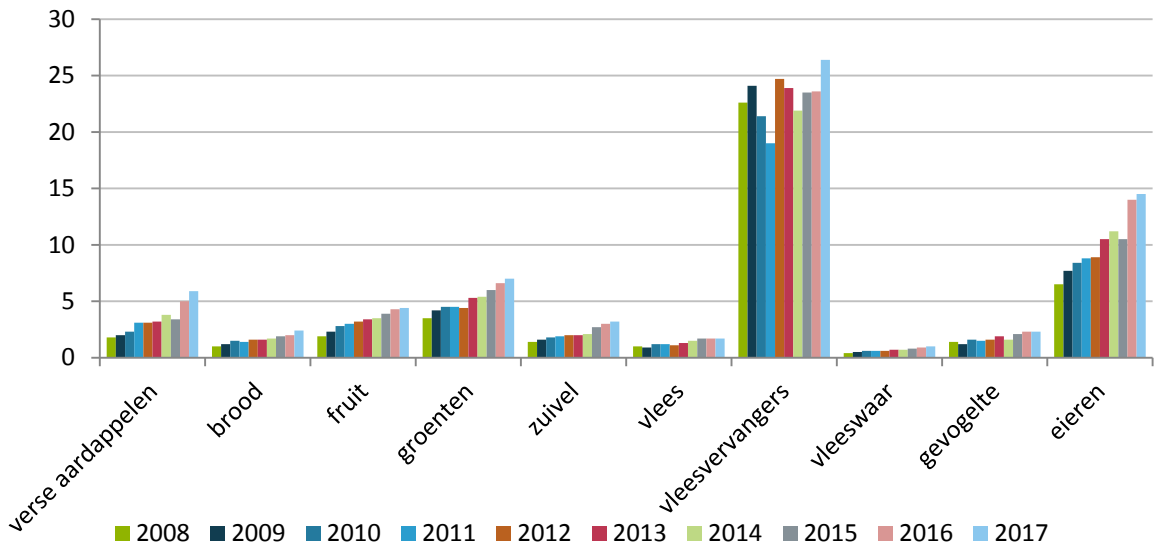

Bron: GfK Belgium voor VLAM

3.7.3.3 Distributiekanalen

De klassieke supermarkt verliest terrein, maar blijft ook in 2017 het grootste biokanaal in België met een marktaandeel van 38%. Op de tweede plaats volgt het gespecialiseerde kanaal (speciaalzaak/natuurvoeding/superettes) met een aandeel van ca. 33%. De buurtsupermarkt is het derde belangrijkste kanaal voor biologische voeding (12%). Met een marktaandeel van 10% blijft hard discount een kleinere speler op de biomarkt, maar het is wel het sterkst groeiende biokanaal. De rechtstreekse verkoop (via hoeve en boerenmarkt) en de openbare markt schommelen rond de 3 à 4% marktaandeel. De hoevewinkel en de boerenmarkt zijn wel kanalen met een hoger percentage aan biologische producten in het assortiment dan gemiddeld: een product op vijf is biologisch (Timmermans & Van Bellegem, 2018).

3.8 BELGISCHE TUINBOUW IN EEN INTERNATIONAAL PERSPECTIEF

Ten slotte schetst dit hoofdstuk het belang van de tuinbouw in een internationaal perspectief. Er is daarbij aandacht voor de productie, de organisatiegraad en de handel. Belangrijk is dat het hoofdstuk cijfers weergeeft voor de Belgische en niet de Vlaamse tuinbouw.

3.8.1 Productie

Binnen de Europese Unie wordt een ruim gamma aan groente- en fruitsoorten geteeld (European Commission, 2013).

3.8.1.1 Groenten

De EU is één van de belangrijkste wereldproducenten van tomaten. In de zuiderse lidstaten gebeurt dit in openlucht. Dit wordt aangevuld via jaarrondproducties onder glas in landen als Nederland en België. De geschatte EU-28-productie in 2016 bedraagt 18,0 miljoen ton. Uit figuur 19 blijkt dat bijna twee derde hiervan uit Italië en Spanje komt. België is goed voor 1,4% van de totale Europese tomatenproductie.

Daarnaast zijn ook uien en wortelen belangrijke groentegewassen in de EU-28 met respectievelijk 6,6 en 5,6 miljoen ton. De uienteelt is in België minder belangrijk, slechts 2,0% van de Europese productie, terwijl de Belgische wortelproductie 6,9% vertegenwoordigt. Nederland en Spanje zijn de belangrijkste uiproducenten. Figuur 20 toont dat voor de wortelteelt geen enkel Europees land de productie domineert.

Prei is op Europees niveau geen erg grote teelt (757.700 ton), maar België is met 130.650 ton wel de tweede grootste Europese preiproducent, net na Frankrijk. Samen zijn ze goed voor 37,4% van de Europese productie. Polen, Duitsland, Nederland en Spanje zijn andere belangrijke preiproducenten (figuur 21).

Figuur 19: Aandeel van lidtaten in de totale productiehoeveelheid tomaten EU-28, 2016

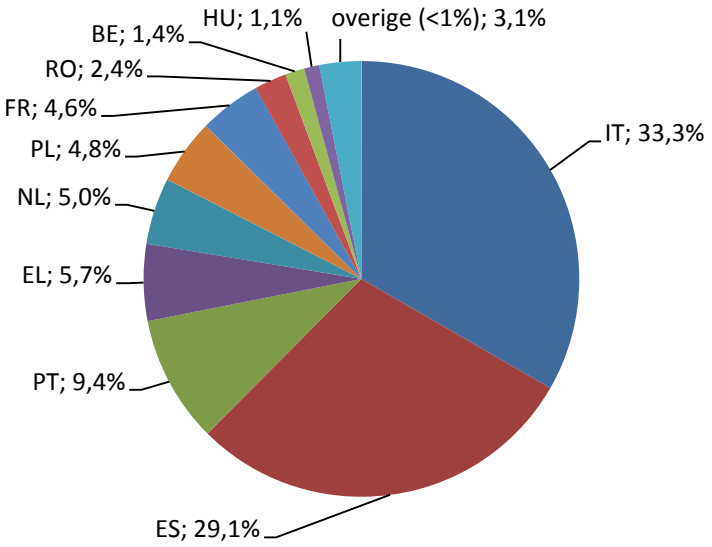

Bron: Eurostat

Figuur 12: Aandeel van lidstaten in de totale productiehoeveelheid wortelen EU-28, 2016

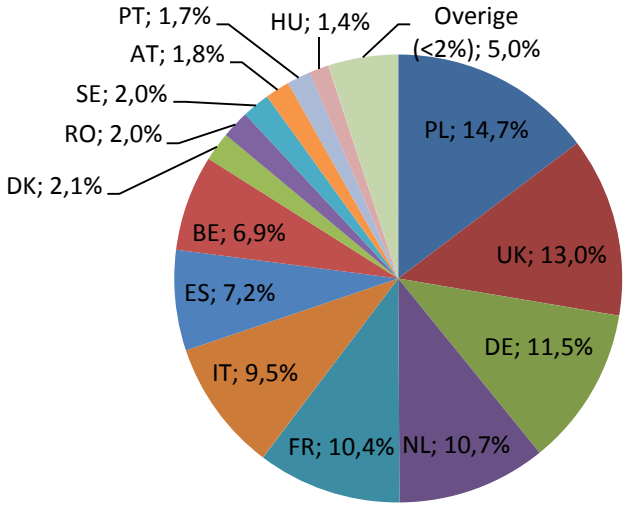

Bron: Eurostat

Figuur 131: Aandeel van lidstaten in de totale productiehoeveelheid prei EU-28, 2016

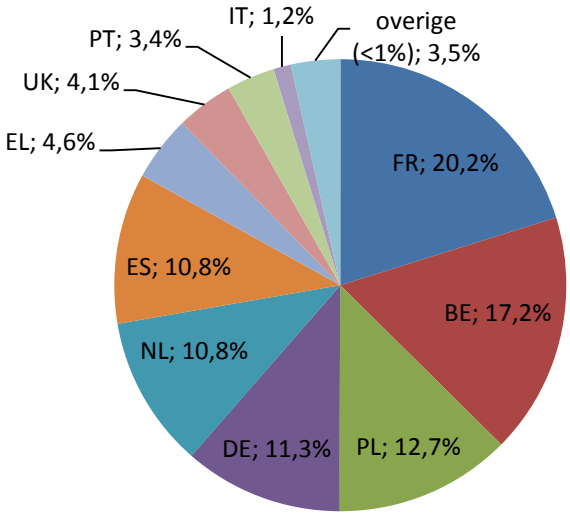

Bron: Eurostat

Hoewel bloemkool en sla grote teelten zijn in de Belgische groententeelt, is België eerder een kleine speler in de EU-28 voor beide teelten. Spanje is met 27,5% de grootste Europese bloemkolen en brocolliproducent. Samen met Italië, Frankrijk en Polen zijn ze goed voor 71,4% van de Europese productie (figuur 22). De Europese productie bedroeg 2,3 miljoen ton in 2016.
Spanje is met 40,8% de grootste Europese slaproducent in 2016. Figuur 23 toont dat Italië, Duitsland en Frankrijk andere belangrijke slaproducenten zijn. België is met 52.570 ton goed voor 2,3% van de Europese slaproductie, die 2,28 miljoen ton bedraagt.

Figuur 22: Aandeel van lidstaten in de totale productiehoeveelheid bloemkool en broccoli EU-28, 2016

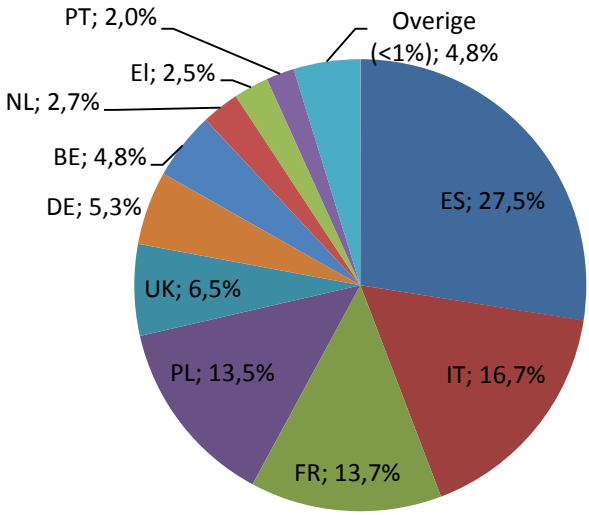

Bron: Eurostat

Figuur 23: Aandeel van lidstaten in de totale productiehoeveelheid sla EU-28, 2016

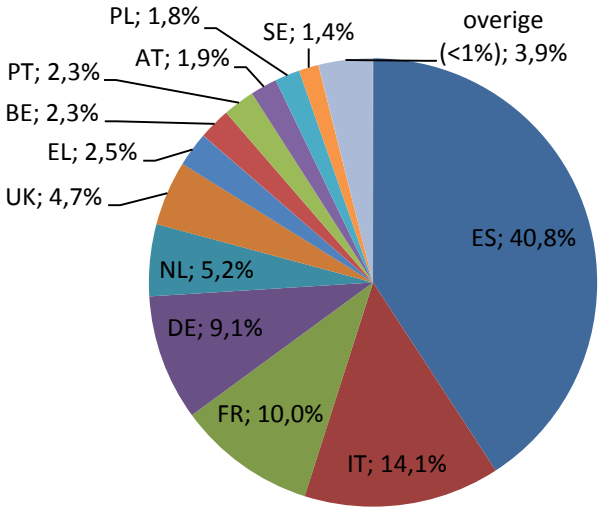

Bron: Eurostat

3.8.1.2 Fruit

Appelen zijn met ongeveer 12,5 miljoen ton in 2016 de meest geproduceerde fruitsoort in de EU-28. Figuur 24 illustreert dat Polen, Italië en Frankrijk de grootste producties hebben. Ook heel wat landen realiseren een kleine productie appels. België is goed voor 1,9% van de totale Europese appelproductie.

Peren zijn voor België de belangrijkste fruitsoort. In Europa is België met 13,6% de vierde grootste perenproducent na Italië, Nederland en Spanje (figuur 25). Andere landen hebben kleinere producties. De geschatte Europese productie komt in totaal neer op 2,36 miljoen ton.

Andere belangrijke Europese fruitgewassen zijn sinaasappelen (6.312 miljoen ton, 2014) en perziken (2.789 miljoen ton, 2015), maar die worden vooral in Spanje, Italië en Griekenland geproduceerd.

Figuur 24: Aandeel van lidstaten in de totale productiehoeveelheid appelen EU-28, 2016

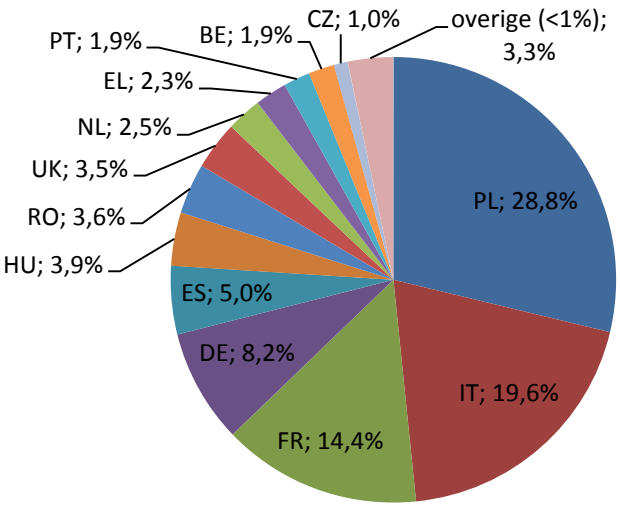

Bron: Eurostat

Figuur 14: Aandeel van lidstaten in de totale productiehoeveelheid peren EU-28, 2016

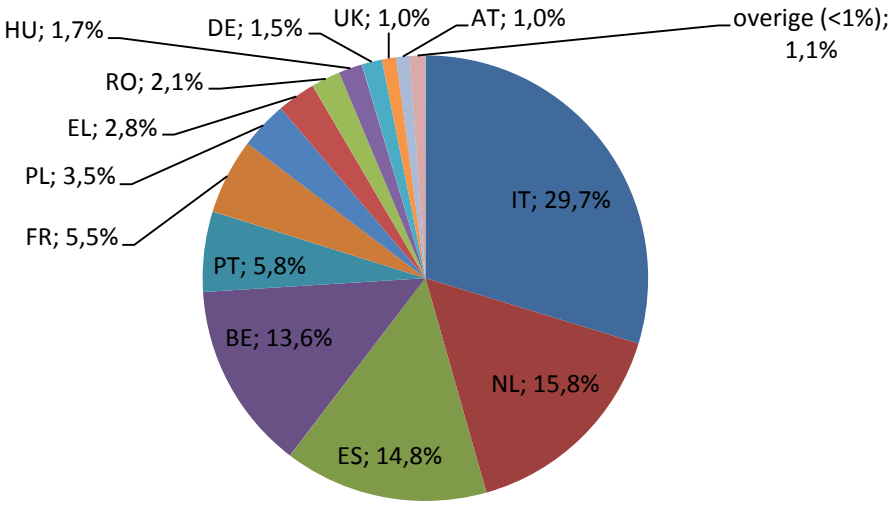

Bron: Eurostat

3.8.2 PO en UPO in de Europese Unie

In 2015-2016 waren er (over alle sectoren heen) in de Europese Unie 3.265 erkende producentenorganisaties (PO's) en 82 unies van producentenorganisaties (UPO's) in 28 lidstaten. Iets meer dan de helft van deze zijn organisaties binnen de groente- en fruitsector, namelijk 1.720 PO's en 61 UPO's. Estland, Luxemburg, Litouwen, Malta en Slovenië hebben geen PO's binnen de groente- en fruitsector.

Figuur 15: PO's en UPO's binnen de groente-en fruitsector in verschillende Europese lidstaten, 2015

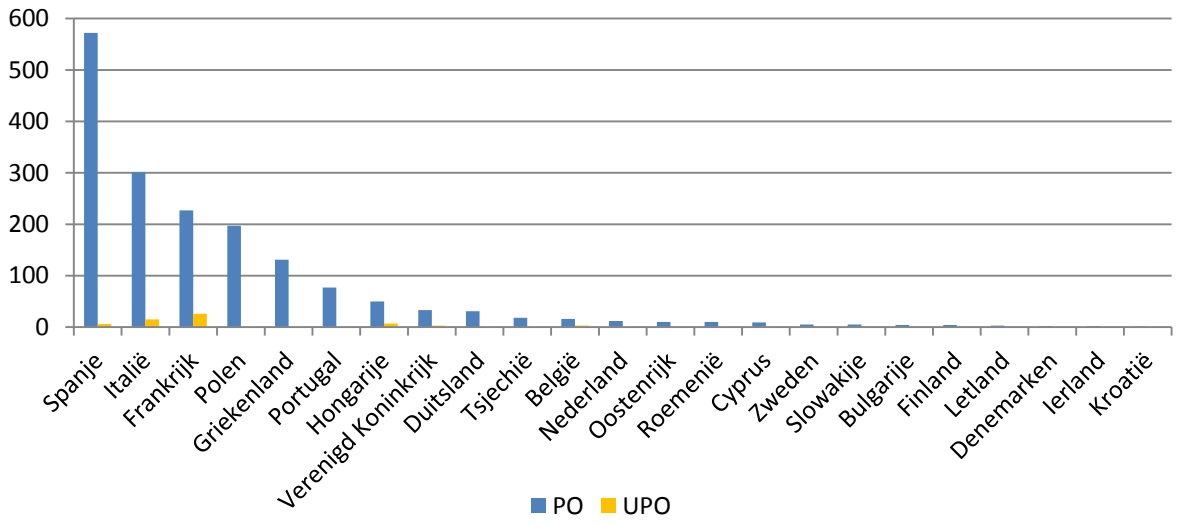

Bron: European Commission

3.8.3 Internationale handel

3.8.3.1 Belang

De totale Belgische invoerwaarde voor agrarische producten bedroeg 38,6 miljard euro in 2017 en de totale Belgische uitvoerwaarde 45 miljard euro. De export nam sterker toe dan de import, waardoor het agrarische handelsoverschot licht is toegenomen ten opzichte van 2016 tot 6,5 miljard euro (+4,8%). Vooral de dierlijke producten en agro-industriële producten dragen bij tot het positieve saldo, met een overschot van respectievelijk 2,1 miljard euro en 1,9 miljard euro.

De in- en uitvoerwaarden voor tuinbouwproducten kwamen in 2017 respectievelijk neer op 7,2 en 7,1 miljard euro (tabel 20). Dit resulteerde voor 2017 in een licht negatieve handelsbalans van 134 miljoen euro. Vooral diepvriesgroenten worden in grote hoeveelheden uitgevoerd, de sector is met 1,3 miljard euro goed voor ruim 18% van de totale uitvoer van tuinbouwproducten. De Belgische handel in tuinbouwproducten bestaat deels ook uit doorvoer naar heel Europa. Zo worden er voor 1,8 miljard euro aan zuidvruchten ingevoerd (bijna 25% van de totale invoerwaarde), hoofdzakelijk bananen, waarvan er voor 1,4 miljard euro weer wordt uitgevoerd.

Tabel 20: In- en uitvoerwaarden voor de tuinbouwproducten en hun aandeel per productcategorie, in miljoen euro, België, 2017

	Invoerwaarde	Aandeel	Uitvoerwaarde	Aandeel	Saldo
Aromatische planten	83	1,2%	37	0,5%	-46
Noten	436	6,0%	224	3,2%	-212
Olijfoliën en bijproducten	80	1,1%	17	0,2%	-63
Rubbers	166	2,3%	137	1,9%	-30
Sierteelt	439	6,1%	544	7,7%	+105
Vers fruit, waarvan:	2.713	37,5%	2.159	30,4%	-554
aardbeien	105	1,5%	163	2,3%	+58
appelen	132	1,8%	116	1,6%	-16
peren	35	0,5%	238	3,3%	+203
zuidvruchten	1.764	24,4%	1.428	20,1%	-336
Verse groenten	895	12,4%	828	11,7%	-68
Verwerkt fruit	1.375	19,0%	1.400	19,7%	+25
Verwerkte groenten, waarvan:	1.047	14,5%	1.756	24,7%	+709
Diepvriesgroenten	396	5,5%	1.288	18,1%	+892
Totaal	7.236	100,0%	7.102	100,0%	-134

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van Eurostat

De diepvriesgroentesector, ruim de grootste van Europa, legt steeds meer de klemtoon op export met een volume van 1,4 miljoen ton (tabel 21) en een uitvoerwaarde van 1,3 miljard euro. 84% van de uitvoerwaarde voor diepvriesgroenten wordt gerealiseerd door export binnen Europa. Duitsland (300 miljoen euro), Frankrijk (233 miljoen euro) en het Verenigd Koninkrijk (181 miljoen euro) zijn de belangrijkste afnemers.

Tabel 21: Exportvolume in ton van een aantal exportproducten, België, 2015-2017

	2015	2016	2017
Diepvriesgroenten	1.350.959	1.371.413	1.419.187
Appelen	237.039	212.312	163.455
Peren	313.309	327.576	310.525

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van Eurostat

De export van appelen nam in 2017 nog meer af, een aanhoudende trend. De peren blijven stabiel (tabel 19). Het Vlaamse aandeel in de in- en uitvoer wordt voor de totale handel in land- en tuinbouwproducten geraamd op respectievelijk 83,4% en 84,7% (tabel 22). Het aandeel schommelt veelal tussen 80% en 90%. De diepvriesgroentesector bevindt zich voornamelijk in West-Vlaanderen.

Tabel 132: Belgische en Vlaamse agrohandel voor een aantal producten en productgroepen, miljoen euro, 2017

	België Invoer	België Uitvoer	Vlaanderen Invoer	Vlaanderen Uitvoer	Aandeel Vlaanderen Invoer	Aandeel Vlaanderen Uitvoer
Totaal	38.511	45.126	32.118	38.234	83,4%	84,7%
Diepvriesgroenten	394	1.289	368	1.217	93,4%	94,4%
Verse groenten	895	828	652	671	72,9%	80,9%
Sierteeltproducten	439	544	348	458	79,3%	84,2%

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van NBB

3.8.3.2 Belangrijkste exportlanden

België vertegenwoordigt 8% van de totale uitvoer van landbouwproducten van de 28 EU-lidstaten samen. De buurlanden blijven voor verse groenten veruit de belangrijkste exportlanden met een aandeel van 89% in 2017. Duitsland en Frankrijk zijn over de periode 2008-2017 wel van positie veranderd zodat Frankrijk nu met 33% ons grootste exportland is. De handel met de overige EU-landen is stabiel gebleven zo blijkt uit figuur 27. Het belang van de derde landen is fors afgenomen, van 11% in 2008 naar 2% in 2017. Dit komt vooral door Rusland. Tegenover 2008 is de waarde van de export in verse groenten wel toegenomen met 32% tot 827,6 miljoen euro.

Figuur 2716: Aandeel exportbestemmingen in Belgische export van verse groenten (in % van de exportwaarde)

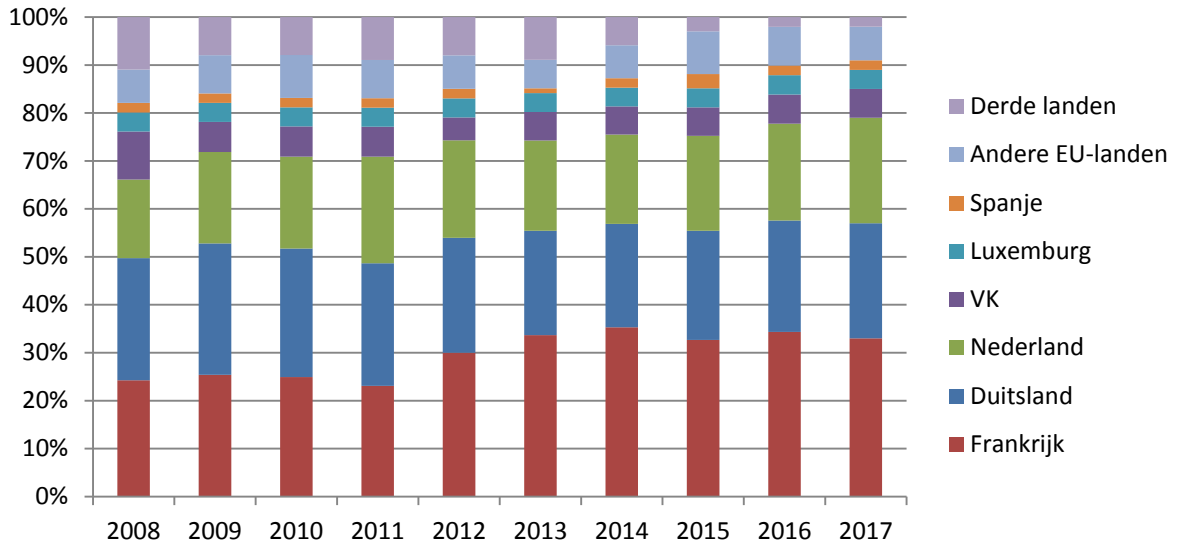

Bron: VLAM op basis van Eurostat

Duitsland blijft de belangrijkste exportbestemming voor vers fruit met 25% (figuur 28). Dit is een lichte afname in belang ten opzichte van 2008 (28%). Vooral Frankrijk nam in belang toe als afzetmarkt voor vers fruit, met een aandeel van 24% in 2017 ten opzichte van 17% in 2008. Door de problemen op de Russische markt werd er naar alternatieven gezocht, waardoor het aandeel van andere EU-landen toenam. Ook voor vers fruit geldt dat het aandeel van de uitvoer naar landen buiten de EU fors afnam tot amper 3%. De exportwaarde van vers fruit nam in de periode 2008-2017 ook af met 1,1% tot 2,16 miljard euro.

Figuur 2817: Aandeel exportbestemmingen in Belgisch export van vers fruit (in % van de exportwaarde)

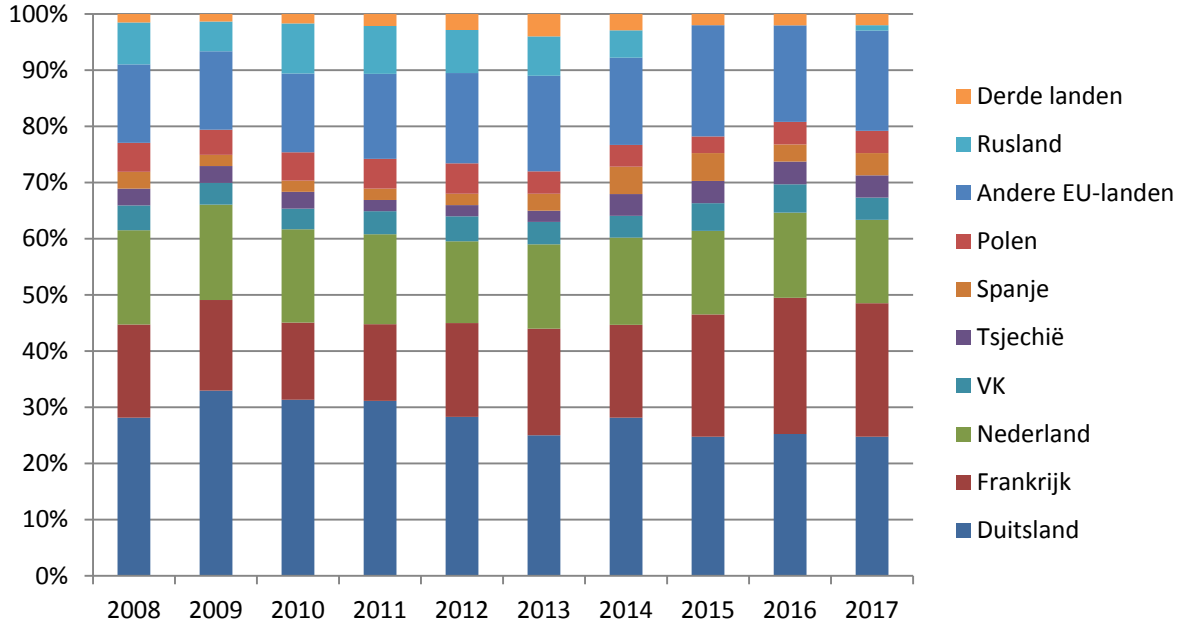

BRON: VLAM op basis van Eurostat

3.8.3.3 Import en export van groenten en fruit

3.8.3.3.1 Import

Uit figuur 29 blijkt dat het aandeel in de import van de belangrijkste verse groentesoorten over de periode 2008-2017 vrij stabiel blijft. Tomaten (14%), paprika (9%) en uien (8%) zijn de belangrijkste ingevoerde soorten. De invoerwaarde is over de periode 2008-2017 met 54% toegenomen tot 895 miljoen euro.

Andere zuidvruchten (vooral bananen) zijn veruit de belangrijkste fruitsoort die wordt ingevoerd (figuur 30). Voor de meeste fruitsoorten bleef hun aandeel in onze invoer stabiel. De waarde van de invoer van vers fruit is gestegen met 6,7% tot 2,71 miljard euro over de laatste tien jaar.

Figuur 2918: Aandeel groentesoorten in Belgische import van verse groenten (in % van de importwaarde)

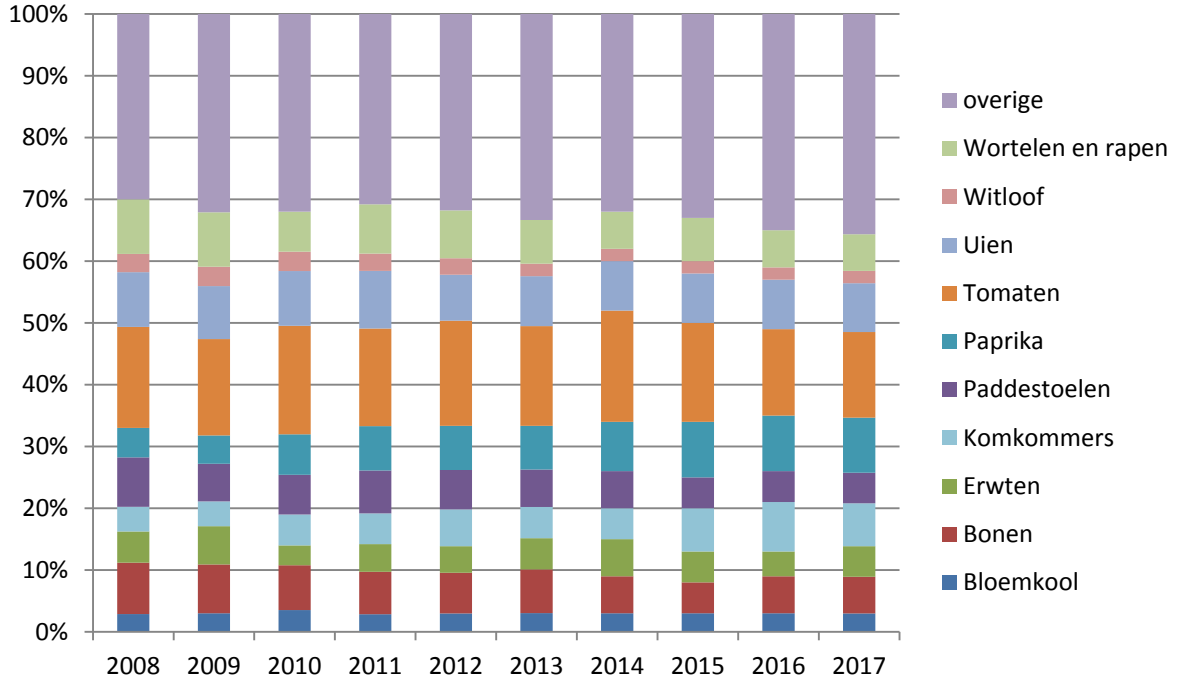

Bron: VLAM op basis van Eurostat

Figuur 30: Aandeel producten in Belgische import van vers fruit (in % van de importwaarde)

Bron: VLAM op basis van Eurostat

3.8.3.3.2 Export

In de export van groentesoorten zijn er geen grote verschuivingen in de periode 2008-2017 (figuur 31). Tomaten blijven het grootste aandeel hebben met 33%. Paprika nam de tweede plek over van prei met een aandeel van 8% in 2017 ten opzichte van 5% in 2008.

Figuur 3119: Aandeel groentesoorten in Belgische export van verse groenten (in % van de exportwaarde)

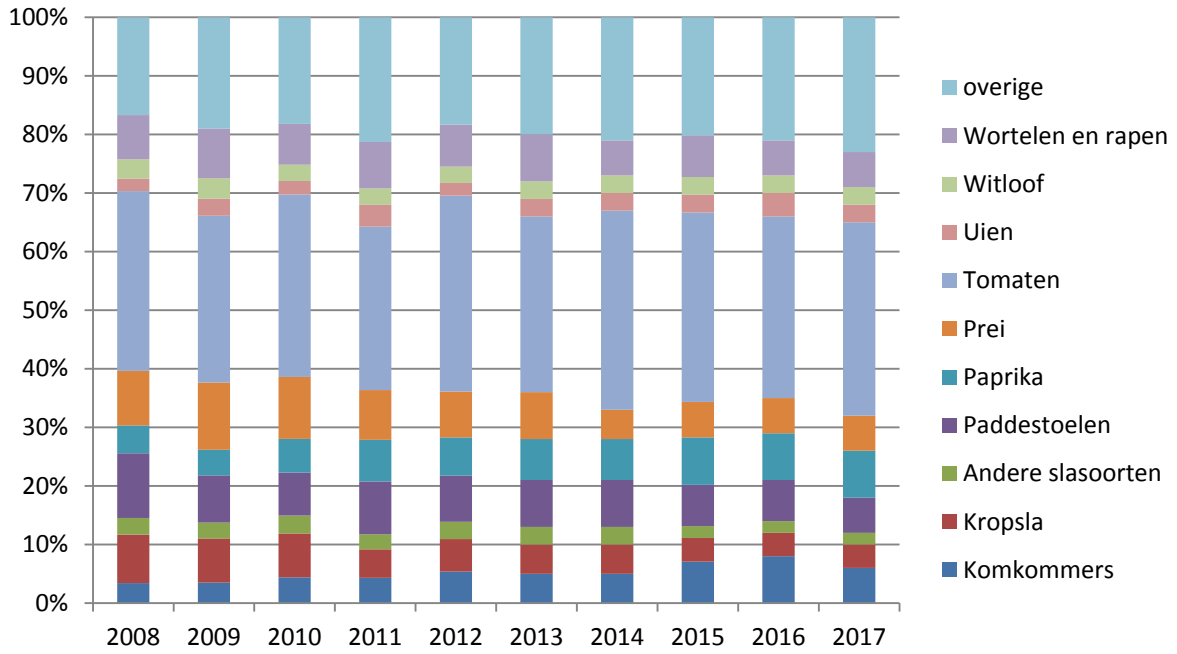

Bron: VLAM op basis van Eurostat

Andere zuidvruchten zijn, met een aandeel van 66%, veruit de belangrijkste fruitsoort die wordt uitgevoerd (figuur 32). Het gaat hier vooral om doorvoer. Voor België is vooral de situatie van aardbeien, appelen en peren belangrijk. Terwijl de appels het moeilijker hebben, blijven de peren en aardbeien stabiel.

Figuur 32: Aandeel producten in Belgische export van vers fruit (in % van het exportwaarde)

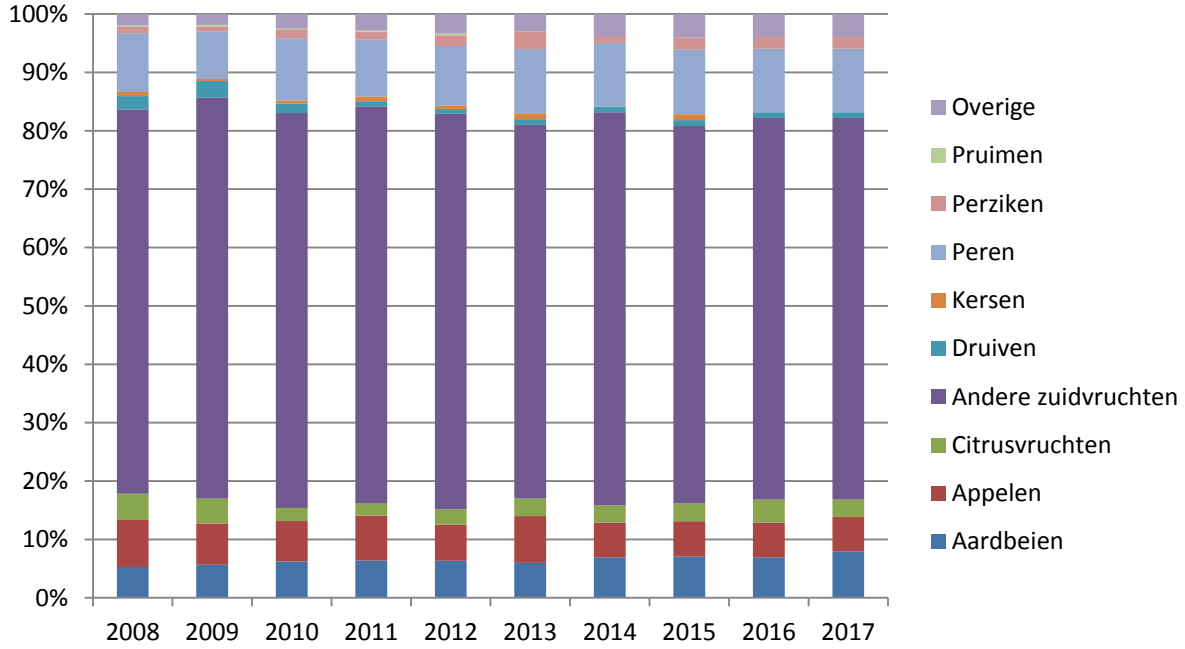

BRON: VLAM op basis van Eurostat

3.9 CONCLUSIES

Dit hoofdstuk beschrijft de uitgangssituatie van de sector groenten en fruit. Het doel is om op basis van de beschikbare kengetallen een beter inzicht te geven in de specifieke situatie van de primaire productie, de keten en de internationale positie.

De analyse toont aan dat de productie van groenten en fruit een belangrijke plaats inneemt binnen de Vlaamse land- en tuinbouw. Hoewel het aandeel in het areaal misschien eerder beperkt is (8,7% van de totale oppervlakte cultuurgrond), gaat het toch om 30% van de totale productiewaarde. Het gaat ook om een dynamische sector, met een groot aantal innovaties in vergelijking met andere sectoren. Bovendien hebben de producenten van groenten en fruit hun milieu-impact kunnen minderen in de loop van de tijd.

Als er gekeken wordt naar de agrovoedingsketen, dan blijkt dat de sector groenten en fruit een sterke organisatiegraad heeft. Vandaag richten de producentenorganisaties zich niet enkel op 'veiling'-activiteiten, maar worden ook ruimere taken opgenomen. Samen zijn de veilingen die bij het VBT aangesloten zijn goed voor een omzet van ruim 944 miljoen euro in 2017. Die omzetcijfers zijn wel sterk afhankelijk van markt- en crisisomstandigheden.

De Belgische groente- en fruitsector is ook een belangrijke speler in een internationaal perspectief. Voor verschillende teelten heeft België ook op EU-28-niveau een belangrijk deel van het areaal. Bovendien is

België een netto-exporteur, aangezien meer (verse en verwerkte) groenten en fruit uitgevoerd dan ingevoerd worden. Vooral de buurlanden zijn belangrijke afzetmarkten.

4 SWOT-ANALYSE GROENTE- EN FRUITSECTOR

Onderstaande SWOT-analyse is het resultaat van een workshop georganiseerd in het kader van de opmaak van het Landbouwrapport 2018. Bij de workshop werden experts uit sector, keten, beleid, onderzoek en middenveld uitgenodigd om de sterktes, zwaktes, kansen en bedreigingen in kaart te brengen en te bespreken. Vanwege de sterke overlap werd de workshop voor de groentesector en de fruitsector samen gedaan. Waar nodig wordt aangegeven dat een bepaalde sterkte, zwakte, enz. enkel geldt voor een specifieke sector of teelt.

4.1 STERKTES

Productieklimaat en bodem
Er is in Vlaanderen een goed productieklimaat met ideale productiegronden.

Goed imago van de groenten- en fruitsector bij de consument
We hebben een breed gamma en goed aanbod van gezonde producten met een positief imago en een hoge kwaliteit m.b.t. veiligheid en traceerbaarheid, milieuvriendelijkheid en hoogstaande lastenboeken.

Nabijheid
De PO's liggen in de nabijheid van de kopers en consumenten (dichtbevolkt afzetgebied), maar ook begeleiding en vorming, toelevering en de overheid zijn nabij en de producenten van industriegroenten liggen dicht bij de verwerkingsfabrieken.

Veerkracht, weerbaarheid, incasseringsvermogen van de bedrijven
Er is een sterke gedrevenheid van de mensen en ondernemers in de sector, die vakbekwaamheid hoog in het vaandel dragen en een grote veerkracht en incasseringsvermogen bezitten. Hierdoor kunnen ze zich snel aanpassen na een crisis of aan veranderingen.

Schaalgrootte
Er is een opschaling van een aantal teelten aan de gang, wat maakt dat die teelten ook wel een toekomst hebben.

Concentratie van het aanbod, organisatiegraad, coöperatief model en coöperatieve gedachte
We hebben een lange traditie van samenwerking in het coöperatieve model van PO's. Deze zorgen voor concentratie van het aanbod (voortrekkersrol in EU) en bezitten een performant commerciëel en logistiek apparaat.

De PO's zorgen ook voor ketenverkorting van de groenten en fruit.

Samen naar de markt gaan en zeker naar de retail maakt een verschil in tijd (verkorting keten vanuit de organisatiegraad, vooral bij retail).

Begeleiding van producenten
De begeleiding van de producenten is zeer goed. Daarnaast is er goede toegang tot diensten en omkadering (gaat verder dan teelt, bv. fiscaal, kwaliteitssystemen, ...), of het nu gaat om een proefstation of de PO of derden ...

Service en klantgerichtheid
Op het vlak van service en klantgerichtheid bied de sector vanuit PO's én vanuit handel een grote flexibiliteit. We passen ons gemakkelijk aan, ook op vragen uit de anders schakels van de keten of van de consument.

Gespecialiseerde handel
De aanwezigheid van de gespecialiseerde handel is vooral een sterkte voor de groentesector, bij hardfruit iets minder.

Sterk uitgebouwd onderzoek, ondersteuning en expertise van de proeftuinen
Het onderzoek is sterk uitgebouwd en de proefcentra zorgen voor ondersteuning van de producenten en expertise. Door het vele onderzoek zijn onze bedrijven teelttechnisch top.

Productinnovatie
Er wordt volop gewerkt aan productinnovatie, enkele voorbeelden:
• hardfruit: zoektocht naar en introductie van nieuwe variëteiten;
• groenten: vernieuwingen worden dikwijls getrokken door de zaadhuizen maar worden vlot opgepikt (goede monitoring, early adaptors, bv. tomaten, broccoli, nieuwe groenten, ...);
• serresla gotenteelt;
• belichte teelt tomaten;
• vierde gamma: de presentatie van de groenten (verpakking);
• nieuwe verpakkingen om de aantrekkingskracht van het product te verhogen of om de bewaarbaarheid van het product te verbeteren.

Combinatie verse groenten en industriegroenten
Het is mogelijk om verse groenten en industriegroenten te combineren (PO – geen dubbel lidmaatschap probleem). De wisselwerking in de groenten is goed geregeld voor afzet.

Overheid
De overheid denkt creatief en oplossingsgericht mee met de sector, faciliteert samenwerking en geeft investeringssteun.

4.2 ZWAKTES

Vergrijzing van de sector
De tuindersbevolking veroudert en er is relatief weinig instroom van jonge mensen.

Continuïteit, uniformiteit kwaliteit product.
De sector werkt hard aan continuïteit, uniformiteit en kwaliteit van de producten het hele jaar door.

Kostprijs en beschikbaarheid tewerkstelling
De sector blijft sterk afhankelijk van de input van arbeidskrachten. Projecten rond mechanisatie zijn nodig om dit te kunnen opvangen. Voorlopig kan echter nog niet alles gemechaniseerd worden.

Samenwerking en werking van de PO's
Gemiddeld gezien zijn tuinbouwers eerder individualistisch, conservatief en niet altijd even marktgericht. Maar er is ook veel innovatie. Bovendien ontbreekt bij een aantal telers het coöperatieve gedachtengoed en de bereidheid tot engagement en discipline (leverplicht en loyaliteit). De PO's moeten rekening houden met een grotere diversiteit van hun leden (groot, klein, oud, jong).
De markt- en onderhandelingspositie van de teler en de PO t.o.v. de retail, de industrie en de handel blijft een bijzonder aandachtspunt.

Markt en onderhandelingspositie retail
PO's moeten groter worden en samenwerking is nodig om tegen de zwakke onderhandelingspositie ten op zichte van de retail in te gaan. De samenwerking zou ook nog meer transnationaal moeten zijn.

Promotie en merken
Voor promotie in het buitenland kan een sterk Vlaams merk helpen (herkomst- en kwaliteitsherkenbaarheid). Op de interne markt kan de merkdifferentiatie nog beter, maar de verschillende afnemers en klanten willen zich ook differentiëren en willen dus ook verschillende merken. De promotie-inspanningen zijn nog te versnipperd in te kleine initiatieven.

Primaire producten
Voor de industriegroenten zijn we vooral grondstoffenleveranciers, wat wel een zwakte is. We zouden verder kunnen gaan met het product. We voegen nog te weinig waarde toe aan ons product.

Prijstransparantie
In België bestaat er wel een goede prijstransparantie, zeker voor de verse groenten, maar voor hard fruit en in de Industriegroentensector is dat iets minder. Prijstransparantie is geen garantie op een betere prijsvorming en transparantie in de prijs voor verse producten is ook een zwakte. De concurrentie gebruikt onze prijzen als referentie om daar dan onder te gaan.

Inzetten op vernieuwende IT
Informatisering zou binnen 5 jaar een sterkte moeten zijn maar is dat nu nog niet: logistieke supply chain, transparantie, beschikbaarheid van gegevens is er nog maar deels. Er zijn nu te veel systemen. Er liggen daar veel mogelijkheden en efficiëntiewinsten. Samenwerking is nodig om de kostprijs te ondervangen. Ook op het niveau van de teler wordt alles heel snel groter door schaalvergroting, dit vraagt nieuwe tools.

Geëngageerde mensen
Het is niet gemakkelijk om mensen te vinden om voor de sector te gaan en er voor te spreken. Dit vraagt actief engagement, tijd en durf en dit ontbreekt vaak.

4.3 KANSEN

Centrale ligging
De centrale geografische ligging in één van de dichtsbevolkte gebieden, biedt mogelijkheden door de nabijheid van kopers, consumenten, logistiek, toelevering, verwerkers … maar kan ook een nadeel zijn. We hebben een 'klein binnenland' en de buitenlandse producten zijn dus vlakbij. We moeten veel exporteren, en dus zijn we onderhevig aan prijzen op de open Europese markt. Het is gemakkelijker om betere prijzen te realiseren als je enkel of grotendeels voor de binnenlandse markt werkt.

Goed productieklimaat
We verwachten dat de klimaatsverandering voor onze eigen productieprocessen relatief weinig impact gaat hebben. We zitten dus voorlopig met een blijvend goed productieklimaat.

Samenwerking in de keten en werking PO's
De hoge organisatiegraad wordt nog onvoldoende uitgespeeld als troef om samenhorigheid in de sector te creëren en voor een billijke prijsvorming. Hoe meer product er via een duidelijke structuur aangeboden wordt, hoe beter de kwaliteitsopvolging kan gebeuren. Diegenen die hier niet in meewerken verstoren de markt!

De focus ligt op de PO's als platform voor vernieuwing. Bestaande PO's kunnen ook samenwerken in UPO's om samen sterker te staan. Er zijn ook, weliswaar kleinschaligere, initiatieven rond vernieuwing buiten de veilingen om.
Onze PO's moeten zichzelf heruitvinden, zich herbronnen en voldoende 'lean' werken en op zoek gaan naar nog verder gaande vormen van samenwerking. Dezelfde uitdaging geldt voor de handel: ook daar moet men zichzelf durven vernieuwen en uitkijken naar partnerships.

Samenwerking in de keten voor industriegroenten in een brancheorganisatie kan nieuwe perspectieven openen voor een goed ketenoverleg. Hier liggen kansen op het vlak van kwaliteit, onderzoek …

Consumptie stimuleren door promotie
Op dit moment is er een stagnerende consumptie, dus zouden we meer moeten kunnen inzetten op groenten en fruit. De voedingsdriehoek zou hier ook meer moeten uitgespeeld worden. Groenten/Fruit zijn meer dan alleen maar gezond, ze zijn ook lekker.

Niet alle doelgroepen (jongeren/ouderen) worden momenteel even goed aangesproken. Op het vlak van commercialisatie liggen er nog meer kansen: het positieve imago van het product en de sector kan gebruikt worden om de consumptie te stimuleren, onder andere door het inspelen op hypes, de diversiteit in de samenleving, de veranderende gezinssamenstelling en de vraag naar lokaal product van eigen bodem.

Zero residu
Zero residu kan als alternatief voor bio gezien worden als we er in slagen om die technisch en economisch haalbaar te maken.

Groei wereldbevolking en nood aan gezonde voeding
Niet alleen de groeiende bevolking, vooral ook de groeiende economie in (groeilanden) bieden kansen om daar nieuwe markten aan te boren.

Technologie, innovatie en productontwikkeling
De toepassing van nieuwe technologieën kan een positieve invloed hebben op de productie. In Vlaanderen wordt er meer dan gemiddeld ingezet op technologie, innovatie en productontwikkeling.

Vlaanderen moet in IT-toepassingen (blockchain, datamanagement en digitaliseren van de stromen) de voortrekker zijn. Ook (niet-IT) technologische vooruitgang is zeker mogelijk: vb. robotisatie.

Professionele stadslandbouw (groenten uit grote stadsserres) biedt ook mogelijkheden: het koppelen van stad aan landbouw (bv. grote serres bovenop supermarktgebouwen).

Innovatieve verkoopssystemen
Innovatieve verkoopsystemen moeten de vermarkting kunnen ondersteunen, zowel tussen boer en PO, tussen PO en handelaar, als rechtstreeks naar de consument.

Er is een sterk verschil tussen groenten en fruit. Bij groenten zijn er al termijncontracten, voorverkoop, bemiddelingscontracten, klokverkoop, ... Bij hardfruit kan hier nog van geleerd worden. In de hardfruitsector kan men hier nog van leren en is er zeker nood aan meer centrale aansturing van de verkoop.

Mondialisering export
Het blijft belangrijk om exportkansen te blijven creëren (hier meer op in te zetten) en die kansen te grijpen. Handelsakkoorden met (economische) groeilanden zijn een grote kans. Maar we kunnen bv. ook specifieke producten kweken die gericht zijn op specifieke exportmarkt (bv. speciale zoete appel).

Onvoldoende aandacht kwaliteit in het winkelrek
Vanuit productie hebben we weinig of geen impact op het winkelrek, wat op zich een bedreiging is, maar ook een kans want vanuit een ketenbenadering zou je dit wel kunnen aanpakken.

Beschikbaarheid subsidies en steun
De beschikbaarheid van subsidies en steun is op dit moment goed en er is oog voor toekomstige noden en entrepreneurship.

Klimaatwijziging
Sommigen denken dat dit eerder weinig impact zal hebben op onze eigen sector of dat het zels nieuwe mogelijkheden kan creëren (omdat het bv. in Spanje te warm kan worden voor bepaalde teelten).

4.4 BEDREIGINGEN

Verstedelijking
Verstedelijkt Vlaanderen en de versnippering of kleinschaligheid (kleinere percelen en structuren) worden als bedreiging genoemd, meer bepaald de druk op de beschikbaarheid van grond door o.a. verstedelijking en andere menselijke activiteiten.

Positie primaire producent in de keten
De macht van de retail wordt als zeer groot ervaren en de concentratie aan afnemerszijde heeft een negatieve invloed op de prijszetting. De producent is altijd de laagste en zwakste schakel en is prijsnemer. Anderen (hogerop in de keten) kunnen makkelijker marges nemen: een fabrikant van merkproducten kan wel de prijs zetten ten opzichte van klanten. Voor verwerkers die huismerken produceren speelt de prijsdruk evenzeer (tenders retail). Bij basisproducten kan men ook minder makkelijker diversifiëren.

Daarnaast hebben producenten vaak weinig marktinzicht. Dit is een serieuze bedreiging: 'kennis is macht'. Hier ligt zeker een taak voor de PO's. Gebrek aan marktinzicht speelt in veel sectoren, maar werd hier specifiek genoemd voor groenten voor de industrie.

Op vlak van de financiële toestand is het ook een bedreiging dat zwakke bedrijven onnatuurlijk lang binnen de sector blijven. Deze staan zwak tegenover retail en handel en werken ondermijnend richting de blijvers.

Opvolgingsproblematiek en vergrijzing
De vergrijzing gaat ook gepaard met de opvolgingsproblematiek.
De boer is niet altijd meer eigenaar van de grond en de verhuurtarieven zijn hoger dan die van de pachtwet. Hiermee samenhangend: de kapitaalsintensiviteit is een flinke bedreiging (bv. hoge grondprijzen, wie kan nog overnemen, welke risico's kan men wel/niet nemen en dragen).

Productiekosten
De productiekosten in Vlaanderen blijven hoog: vooral de arbeidskosten zijn hoog, de weinig beschikbare grond is duur, de energiekosten stijgen, financiering is moeilijk.

Bij concentratie aan afnemerszijde wordt ook het verkopen onder kostprijs als bedreiging genoemd. Prijs zegt onvoldoende, er moet gekeken worden naar marges. Er zijn 'vele kostprijzen', t.t.z. elk bedrijf heeft zijn eigen kostprijs, mede afhankelijk van de mate van modernisatie, gedane investeringen e.d. Soms is het ook beter om wel te verkopen en je verlies te minimaliseren dan om niet te verkopen.

Kwaliteit
Als er meer betrouwbaarheid in de kwaliteit ontstaat, kan je hogere prijzen vragen. Breder dan dat: kwaliteitsbehoud in de keten (vooral in de supermarkt) is een bedreiging.

Zero residu
Zero residu biedt niet alleen kansen maar is tegelijk ook een bedreiging. Tot het absurde toe limieten stellen is gevaarlijk. Er is een opbod gaande van minder naar minder. Vaak ook worden duurzaamheids- en milieumaatregelen genomen ter bescherming van de lokale markt.

Ketenintegratie
Ook ketenintegratie vanuit de kant van de afnemers werd als bedreiging genoemd. Productiefactoren komen in handen van niet-landbouwers. Sommige retailers binden zich aan een productie-eenheid, bv. een glastuinbouwbedrijf dat sla op goten teelt. De andere producenten zijn daardoor dan enkel nog een leverancier op de restmarkt (enkel leveren als er tekort is).

Mededinging
Groenten en fruit hebben al bescherming op het gebied van mededinging, maar sommigen zouden het liever nog wat meer zien. Veilingen mogen onderling niet samen 1 prijs afspreken en in de markt zetten.

Impact regelgeving en vergunningen op bedrijfszekerheid
Rechtsonzekerheid voor vestiging van nieuwe bedrijven (vergunningen, ...) en zeker ook de onzekerheid over vergunningen. Het MAP werd ook genoemd als bedreiging.

Overregulering zorgt dat subsidiemogelijkheden niet optimaal benut kunnen worden. Dit belemmert innovatie in de sector. Men heeft bv. administratieve krachten nodig op het bedrijf om aan de regels te kunnen voldoen.

Er is een groot spanningsveld tussen inspanningen op het vlak van hergebruik water (milieu) en de hygiënevereisten (voedselveiligheid). Enge Vlaamse regelgeving belemmert een efficiënte opslag en gebruik van het water (bv. regenwater opslaan in put zonder folie wordt bij onttrekken van dit water gezien als illegale grondwaterwinning).

Ook het beleid rond gewasbeschermingsmiddelen is een bedreiging. Door het wegvallen van actieve stoffen zal niet enkel de productiviteit dalen maar ook de kwaliteit.

De oorsprongsetikettering voor verwerkte producten is mogelijk niet alleen een kostprijsverhogende factor maar bovendien is dit een bijkomend instrument voor een nieuwe vorm van nationalisme.

Ongelijk speelveld binnen Europa
Een overmaat aan regelgeving, op Europees vlak (en verschillende fytosanitaire regelgeving tussen de lidstaten), nationaal, regionaal, maar ook bovenwettelijke eisen en lastenboeken van de distributie zonder extra vergoeding kunnen afremmend werken voor onze sector.

Markt
Als gevolg van de evolutie van de productie in andere landen, wordt de productie in Vlaanderen ook bedreigd (minder exportmogelijkheden door lokale productie elders, er is geen globale afstemming tussen vraag en aanbod). Onze interne markt is te klein voor onze eigen producten. Daarnaast hebben we

te maken met toenemende producties rondom (bv. Duitsland, Frankrijk en Polen groeien snel en klassieke afzetmarkten worden meer zelfvoorzienend).

Ook het principe van Local for Local is voor ons een bedreiging (anderen hebben grotere local for local en geven deze prioriteit - bv. Duitsland wil voor Duitsland produceren, daardoor komen wij daar op de 2de of 3de plaats terwijl wij minder kilometers moeten rijden). Hoe moeten we/gaan we hiermee om?

De tarweprijs (maar ook de aardappelprijzen) zijn een bedreiging voor de industriegroenten. Als tarwe het niet goed doet, worden er eerder industriegroenten geteeld of omgekeerd.

Klimaatveranderingen
Onze openluchtteelten zijn zeer weersafhankelijk. We hebben meer en meer te maken met periodes van wateroverlast (overstromingen), alsook met periodes van watergebrek. Hierdoor dreigen nachtvorstbestrijding en irrigatie in het gedrang te komen.

Insecten die verdwijnen, zijn een bedreiging, net als nieuwe insecten die geen natuurlijke vijanden hebben.

De verschraling van het organisch stofgehalte in de bodem en bodemmoeheid vormen een reële bedreiging. Dit kan echter onderhouden worden en vergt goede opleiding en engagement van de producenten.

Geopolitieke factoren
Hier wordt gedacht aan FTA's, Brexit, Rusland, toegang tot de Amerikaanse markt. Europa staat zwak (wederkerigheid ontbreekt soms) en laat misschien te gemakkelijk iets toe op het vlak van landbouw (landbouw is te gemakkelijk een pasmunt).
De Brexit wordt enerzijds als een bedreiging gezien, anderzijds kan het ook kansen bieden. Feit is dat exporteren naar het VK administratief moeilijker wordt door bijkomende controles en formaliteiten alsook door invoerrechten. De hele Brexit werkt kostenverhogend terwijl de koopkracht in het VK mogelijk zal dalen.

Wisselvalligheid van de consument en maatschappij
De consument en de media reageren soms wisselvallig en deze kunnen de sector negatief beïnvloeden, o.a. door massale angstreacties bij problemen met residu's, trends en hypes. De snelheid waarmee infomatie zich verspreid en de macht van de media beïnvloeden de sector.

De consument eist veel (kwaliteit en beste product), maar kijkt toch naar zijn portemonnee.

Hoge frequentie crisissituaties
De sector is kwetsbaar en crisissen volgen elkaar snel op (vb. E. Coli, Rusland..). Het betreft een bederfbaar voedingsproduct en een probleem wordt door de media al snel uitvergroot. We hebben een goed imago, maar dat kan snel omslaan en kleine incidenten kunnen snel een grote impact hebben.

Personeel
Beschikbaarheid van goed gemotiveerd en geëngageerd personeel is een probleem geworden. Niet alleen op de werkvloer zijn er tekorten, maar ook in hogere rangen en het middenkader. Met steeds groter wordende bedrijven wordt dit steeds belangrijker.

4.5 PRIORITEITEN

Tijdens de SWOT-workshop werden ook prioriteiten toegekend aan de verschillende onderwerpen. In onderstaande tabel wordt een overzicht gegeven van de voor de betrokken experten belangrijkste elementen.

Tabel 143: Samenvattende tabel prioriteiten SWOT groenten en fruit

Intern sterktes	Intern zwaktes
1. Sterk en realistisch ondernemerschap en gedrevenheid (entrepreneurship, familiaal karakter bedrijf, passie, flexibiliteit vakbekwaamheid, veerkracht, incasseringsvermogen)	1. Individualisme leden PO's en ontbreken van coöperatief gedachtengoed en bereidheid tot engagement
2. Concentratie van het aanbod door de hoge organisatiegraad en het coöperatieve model zorgt voor ketenverkorting	2. Transnationale samenwerking om sterker op de markt te staan.
3. Begeleiding van producenten en toegang tot onderzoek	3. Versnippering van het aanbod. Polarisatie tussen exporteurs en veilingen in fruitsector. Fruittelers die zelf exporteren. Vele mogelijkheden om samen te werken, worden nu niet voldoende benut.
4. Productinnovatie (nieuwe variëteiten (hardfruit), nieuwe verpakkingen (presentaties), early adapters,(groenten), nieuwe groenten, vierde gamma)	4. Korte termijnvisie van teler wijkt soms af van de langere termijnvisies van de PO's
5. State of art bedrijven (mee met de nieuwste technologie, teelttechnisch ook echte vakmensen	5. De prijsvorming en – transparantie zijn een kwetsbaar punt.

Extern sterktes	Extern zwaktes
1. Samenwerking in de keten en over de grenzen heen: tussen de PO's maar ook met andere spelers in de keten in brancheorganisaties. De hoge organisatiegraad biedt kansen.	1. Overmaat aan regels, administratie, onzekerheid, vergunningen en bovenwettelijke eisen van distributie zonder extra vergoeding
2. Innovatie en vernieuwing: vooral op het vlak van digitalisering ligt nog heel wat onontgonnen ruimte die een meerwaarde kan bieden!	2. Hoge frequentie van crisissen (Rusland, E-coli...)
3. Inzetten op consumptie: vb. groenten in de markt zetten als gezond alternatief voor de steeds dalende vleesconsumptie.	3. Zwakke onderhandelingsmacht ten opzichte van retail
4. Lokaal is niet langer 50 km of Vlaanderen, maar Lokaal zou EUROPA moeten zijn!	4. Concurrentie met derde landen
5. Grote marktspelers hebben hun beslissingscentrum in Vlaanderen.	5. Toenemende productiekosten, energie + dure arbeid en beschikbaarheid arbeidskrachten; loonlast

5 EVALUATIE VAN DE OPERATIONELE PROGRAMMA'S EN DE NATIONALE STRATEGIE.

5.1 ENKELE CIJFERS

In de OP's 2015 en 2016 waren de gemiddelde uitgaven van de PO's als volgt verdeeld over de verschillende clusters:

productieplanning	7%
productkwaliteit	31%
afzetverbetering- en bevordering	26%
onderzoek	4%
opleiding en telersbegeleiding	6%
crisispreventie en -beheer	7%
milieumaatregelen	17%
andere acties	2%
totaal	100%

Het grootste deel van de uitgaven wordt dus besteed aan acties die gericht zijn op de verbetering of het behoud van de productiekwaliteit, gevolgd door de acties voor de verbetering van de afzet.

Aan milieuacties wordt 17% van het totale budget besteed en aan onderzoek 4%.

Bij de PO's die erkend zijn voor de groenten voor de verwerking ligt de nadruk meer op productieplanning en kwaliteit en minder op afzetverbetering en bevordering. Dit is logisch omdat de leden hier op contractbasis en gericht telen om aan de specifieke kwaliteitseisen van de afnemers te voldoen.

In de OP's 2015 en 2016 waren de gemiddelde uitgaven van de PO's als volgt verdeeld over de verschillende budgetposten:

personeelskosten	18%
reiskosten	1%
verbruiksgoederen	4%
investeringen	23%
leveringen en diensten door derden	35%
uitbesteding	7%
overhead	2%
andere subsidiabele kosten	9%
totaal	100%

35% van de uitgaven gebeurt via leveringen en diensten door derden en 23% gaat naar investeringen in duurzame goederen. Personeelskosten maken 18% uit van het totale budget.

5.2 DOELSTELLINGEN EN RESULTATEN

Zoals hierboven aangegeven, zijn de doelstellingen en de beoogde resultaten voor de verschillende PO's niet altijd dezelfde. Aangezien de omzet van de PO's erkend voor groenten en fruit voor de versmarkt meer dan 85% uitmaken van de totale omzet van de PO's, is deze samenvatting dan ook gebaseerd op de tussentijdse evaluatie van de OP's 2014-2018 van de grootste PO's in de versmarkt.

Een analyse van de kengetallen van de belangrijkste PO's leert dat de omzet (en bijgevolg ook de WAP) jaar na jaar is gestegen. Enerzijds heeft dit te maken met een fusiebeweging, anderzijds is deze omzetstijging het gevolg van een sterkere concentratie in de markt. Uit de kengetallen blijkt ook dat het aantal producenten jaar na jaar daalt. Er kan dus gesteld worden dat de PO's minder producenten krijgen, maar dat ze zowel in omzet als in oppervlakte groeien.

Ook de supply chain wordt gekenmerkt door ingrijpende veranderingen. Daar waar vroeger een lineair systeem van de hele keten als model stond, evolueert de supply chain meer en meer naar een netwerkmodel, waarbij alle knopen van het netwerk met elkaar in verbinding zullen staan. Deze verandering zal een duidelijke invloed hebben op het functioneren van de PO en de positie van de verschillende stakeholders.

De gemeenschappelijke aanpak qua inhoud en qua acties draagt bij tot een duidelijke kostenverlaging voor de producent. Zo kunnn de PO's en de producenten investeren om de logistieke keten verder te optimaliseren.

Er wordt sterk ingespeeld op de marktvraag wat leidt tot een verhoging van de handelswaarde van de producten en een verhoging van de kwaliteit. Er wordt verder ingezet op specifieke klantenverpakking, deelmarkten en additionele kwaliteitseisen die de klanten stellen. De verkoopsystemen worden verder aangepast aan de eisen van de klanten met als belangrijke systemen deelmarkten, thuiskoopsysteem, e-bemiddeling en klokverkoop.

Verder wordt er ingezet op een kwaliteitsverbetering in de volledige logistieke keten van producent tot aan consument. Door de kwaliteitsbewaking en verbetering wordt de handelswaarde van de producten in de handelsketen verhoogd.

Er is aandacht voor gecoördineerd korte termijn onderzoek dat zo veel mogelijk afgestemd is op de problemen bij de producenten.

De doorgedreven teeltbegeleiding ondersteunt de producenten bij het optimaliseren van hun productie. Zo kunnen ze kwalitatief hoogstaande producten afleveren die beantwoorden aan alle eisen, via lastenboeken, van de klanten. Bovendien worden de producenten ondersteund bij het inzetten van milieuvriendelijke technieken.

Er wordt ruim ingezet op producentgerichte acties binnen de cluster 7 wat in grote mate heeft bijgedragen tot een meer duurzame en milieuvriendelijke productie.

De belangrijktse uitdagingen voor de volgende periode situeren zich op het vlak van de digitalisering en informatisering zowel wat producenten en klanten betreft, als over de volledige keten heen. Daarbij moet gebruik gemaakt worden van nieuwe technologieën en toepassingen. Het is belangrijk dat de toegevoegde waarde van de PO voor de producent verhoogt. Dit kan door in te spelen op de huidige digitale evolutie.

Er moet nog verder geïnvesteerd worden in nieuwe technologieën en verduurzaming van de sector.

Verder is het belangrijk de samenwerking tussen PO's en het uitbouwen van gezamenlijke strategieën te blijven stimuleren en de verdere internationale samenwerking aan te moedigen.

5.3 BESLUIT

Uit de tussentijdse evaluaties van de OP's 2014-2018 en de bevragingen van de sector (via workshops en overlegmomenten) blijkt dat er geen belangrijke koerswijziging nodig is bij de opmaak van deze nieuwe NS, maar dat er eerder een verschuiving van accenten zal plaatsvinden binnen de nieuwe OP's.